

T A R T A L O M

▶	3	ORAVECZ IMRE	
		Alkonynapló	feljegyzések
▶	8	BÁNKI ÉVA	
		Nagymosás, Confiteor, A templom	versek
▶	10	POÓS ZOLTÁN	
		1979. december 3. – Lőkősháza	vers
▶	11	ABAFÁY-DEÁK CSILLAG	
		Ad acta	novella
▶	15	ACSAI ROLAND	
		Egy lóhoz, Az első emlék, Pengő	versek
▶	17	BIRTALAN ANDREA	
		Labirintus, Láthatatlan láb, Édenkert	versek
▶	20	NYILAS ATILLA	
		Arról, hogy padlón van, Köszöntő	versek
▶	22	PETHÓ LORAND	
		csütörtököm, fogunk zománcán, fehérre meszelték szívemben a fákat, ha jössz felém...	versek
▶	24	LANTOS LÁSZLÓ TRICEPS	
		Jézus fia	regényrészlet
▶	27	KOPRIVA NIKOLETT	
		Az angyalok, Átnevezett utcák	versek
▶	29	SIMON MÁRTON	
		Engem már csak a szarvasok és az árnyékok viszonya nem hagy nyugodni, Tundra	versek
▶	31	OLÁH ANDRÁS	
		távolságok, bolyongásaink, [azt mondd]	versek
▶	34	MEGYERI EDIT TÜNDE	
		Vasárnap	rövidpróza
▶	36	HARTAY CSABA	
		Akkor vége is lesz, Ötödik égtáj	versek
▶	38	BABICZKY TIBOR	
		Egy fiúról, Az öltözködésről, A görög, [Töredék]	versek
			PAPÍRHAJÓ
▶	41	BERÉNYI KLÁRA	
		Négy limerick anyukáknak, Három kislány	versek
▶	43	VÁRFALVY EMŐKE	
		Roki megszökik	mese
▶	45	GAJDÓ ÁGNES	
		A Rezzenéstelen Pillantású Macska birodalmában – Kertész Erzs: Éjszakai Kert	kritika

SZÍNHÁZ

▶ 47	MAJOR LÁSZLÓ	
	Nibelungok fordításban és újraírva – <i>Beszélgetés Márton Lászlóval</i>	
▶ 51	MÁRTON LÁSZLÓ	
	Nibelungok	dráma, 4. felvonás

MŰHELY

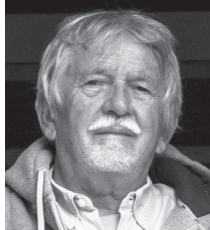
▶ 63	TŐZSÉR ÁRPÁD	
	Északi emberek – Naplójegyzetek 2018/19-ből	
▶ 69	GÖMÖRI GYÖRGY	
	Harmadik karantén-napló	
▶ 72	MACZÁK IBOLYA	
	Apokrif próféta – Babits-motívumok Pilinszky-nél	tanulmány
▶ 78	FRIED ISTVÁN	
	Rainer Maria Rilke versei Kányádi Sándor hangján	tanulmány
▶ 82	MAGYAR MIKLÓS	
	Abszurd és groteszk Samuel Beckett-nél és Örkény Istvánnál	tanulmány
	*	
▶ 90	FEKETE PÉTER	
	„utazás TÉRben és IDŐben” – Békéscsaba az évezredek idővonalán. A békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum új állandó kiállítása	megnyitóbeszéd
▶ 92	BÁRSONY LILI	
	Invenció és innováció – Békéscsabán. Interjú Ando Györggyel, a Munkácsy Mihály Múzeum igazgatójával	interjú

96 **BÁRKA A MÚZEUMBAN** – reflexiók az új állandó kiállítás bejárása után

▶ 96	ERDÉSZ ÁDÁM	
	Ami a csabai kistemplom tornyából látszik	kisesszé
▶ 98	FARKAS WELLMANN ÉVA	
	Kitölteni a mérhetetlen űrt	kisesszé
▶ 100	KISS LÁSZLÓ	
	Itt, vidéken	kisesszé
▶ 102	KISS OTTÓ	
	Munkácsy kölnije	kisesszé
▶ 104	SZIL ÁGNES	
	A tárgyak ritkán hazudnak	kisesszé
▶ 106	ELEK TIBOR	
	Ősszeköti a szálakat	kisesszé

FIGYELŐ

▶ 107	BÉRES NORBERT ZOLTÁN	
	Eleven kreatúra – <i>Schein Gábor: Ó, rinocérosz</i>	kritika
▶ 109	BARÁTH TIBOR	
	Visszatérés vagy újrakezdés? – <i>Grecsó Krisztián: Magamról többet és Grecsó Krisztián: Belefér egy picit szívbe</i>	kritika
▶ 112	FARKAS GÁBOR	
	A mulandóság cáfolata – <i>Oláh András: Fagyponat alatt</i>	kritika
▶ 115	HORVÁTH FLORENCIA	
	Menekülő évszakok, idények és ideák – <i>Hartay Csaba: Átkiáltani az őszebe</i>	kritika
▶ 117	BEKE OTTÓ	
	Mágikus és abszurd minimalizmus – <i>Hernyák Zsóka: Vadas</i>	kritika

(Elszavaz az évszokó.) Megszünetel a maj-
nari fagyok, fialat a fél, nyugozás a fél,
fészket épít a kerté rogot a farkú, mag-
jött, és elvétel a mezőjéi pocsirta, a
kumulássiata, elbbijtel a szizteboya-
ral. Minnen rogozjul, magy kizsüöl a
mezőjélesre. E fesszokót kizsüöl a z
böz, az én bözjeme.

(Tíz.) Az öngyökös az ember végül
elvezet mindent, gyököt, barot,
ismenést, és csak kiter mezent neki,
saki mindent tud neki, saki szizumot
kötje, sakihez, fozentket, sakihez-ja-
mészketket, sakiöt nekét, saki mag-
eti, saki a bizalmas, tizsa.

Oravecz Imre

Alkonynapló

(*Részrehajlás*) Legjobban a Covid-19-től félek, és eszelősen próbálom óvni magam a fertőzéstől, holott más is végezhet velem: rák, szívinfarktus, sztrók, tüdőembólia, diabétesz, Alzheimer, demencia stb. Széles a választék.

(*Megalkuvás*) Van egy bejegyzésem arról, hogy egy íróársam egy egyesületi tagság érdekében tisztességtelen módon próbált nálam lobbizni. Nem nevezem meg benne, csak vezetéknévem kezdőbetűjét használom. A folyóirat szerkesztője, amely más bejegyzésekkel együtt meg akarja jelentetni, azt javasolja, hogy hagyjam el azt a kezdőbetűt, és legyen csak *Egy íróársam*, hogy ne lehessen a kollégát azonosítani. Jó, legyen, felelem.

(*Alsó- és Külső Rácfalu*) Két völgy Darnó északi faránál. A név alapján valaha szerbek lakhatták. Valami forrásból talán kideríthető, mikor és hogyan kerültek ide. Az '50-es években az Alsóbeli földek számítottak a szajlai határban a legmagasabb aranykorona-értékűeknek. Ma mindkettő parlag, dudva. Száraz időszakban a közeli horgásztóhoz tartva átmegy rajtuk egy-egy autó. Különben csend van, nagy csend, olyan, amilyen csak egy kivégzés vagy eltűnt falu helyén lehet.

(*Baton Rouge*) Ma reggel, mialatt a nadrágomat cibáltam magamra, ez jutott eszembe: Baton Rouge. Baton Rouge Louisiana fővárosa, ahol sosem jártam. Előtte, az alsónadrágomnál O.-ra, egykori barátnőmre gondoltam, akivel az éjjel álmodtam. Szeretett, noha annak idején rútul elhagyott. De miért Baton Rouge? Mi az összefüggés a francia nevű amerikai város és O. között?

(*Rongálás*) Újraolvasom a *The Man in the Sycamore Tree*-t, *Az ember a platánfában*-t is, amelyet a barát Edward Rice írt Mertonról. A lapokon minduntalan körmöm nyomával találkozom, amelyet könyvjelzőként használtam. A mester vonzódott a keleti vallásokhoz, kivált a zen-buddhizmushoz. A könyv ezzel is foglalkozik. Nem szokásom olvasás közben a könyvbe firkálni, és most megrökönyödve látom, hogy ezt tettem, rongáltam, azaz abban a részben számos szót, mondatot aláhúztam ceruzával, jeléül annak, hogy nagyon érdekelt a dolog. Mit nagyon érdekelt?! Emlékszem rá, felajzott, valósággal tűzbe hozott. Olyannyira, hogy aztán Mertonnek több ilyen tárgyú könyvét beszereztem, köztük a zen előfutárának tekintett kínai filozófusról, Csuang Csouról szólót is. Most pedig azt tapasztalom, hogy bár a keleti gondolat most sem hagy egészen hidegen, kissé értetlenül állok az aláhúzások, azaz '80-as évekbeli önmagam előtt, aki szentül hittem, hogy a világmagyarázatokban, bölcseletekben, szavakban van, amit keresek.

(*Bátor 2*) A kuvasz várható élettartama a szakirodalom szerint 10-12 év. Bátor idén tölti be a 11-et. Tehát már jócskán benne van ebben az időintervallumban. Ideje kutyabeszerzés gondolatával foglalkoznom. Annál is inkább, mert testvére elvesztése nemcsak megviselte, de felgyorsította öregedése folyamatát is. Étvágya jórészt visszatért, olykor már ugat is, de aktivitása jelentősen csökkent, nem igazán érdekli már, mi történik körülte. Elmebeli képességei mindig szerények voltak,

de felfogása tovább tompult, a megszokott parancsszavakat nem mindig érti. Romlott a látása és a hallása is. Mikor megjelenek az ételével a karámkapuban, néz felém a házából, de mintha nem látna. És a nevére sem reagál, mikor szólítom. Csak akkor mozdul meg, tápáskodik talpra, és jön oda végre, mikor leteszem az öntöttvas lábast, és a betonjárda lapon ide-oda húzogatva zajt csapok vele.

(A határ másolhatatlansága) Egy rendező filmet akar csinálni az *Ondrok gödréből*. Azon túlmenően, hogy vajon van-e hozzá igazi affinitása, ez a kérdés foglalkoztat: honnan veszi majd a határt? A ház, a porta, sőt, a falu mása felépíthető, de a határá nem.

(Csapás) Mertonnek mint embernek áldás volt a szerzetesség, de mint írónak: csapás. Az engedelmességi fogalom értelmében csak olyasmit jelentethetett meg, amit a rend cenzorai jóváhagytak.

(Évszak az évszakban) Megszűntek a hajnali fagyok, fakad a fű, rügyeznek a fák, fészket épít a kerti rozsdafarkú, megjött és énekel a mezei pacsirta, a barátposzáta, előbújtak a suszterbogarak. Minden megújul vagy készül a megújulásra. E tavaszról kilóg az ősz, az én őszöm.

(Őzek) Mertonnek régi álma válik valóra azzal, hogy a kentuckyi Gethsemani Apátság területén, de rendtársaitól távol végre félig-meddig remeteéletet élhet. Mégis, amikor a *Vow of Conversation* egyik bejegyzésének tanúsága szerint a kis laka melletti bozótban egy nap őzek fekvőhelyére bukkan, végtelenül megörül, hogy ezek az állatok éjszakánként a közelében alszanak, ágyától harminc-negyven yardnyira.

(Felszólítás) Légy őszinte! Ne hivatkozz mindig M. L.-re! A fűszálak, a kakukkfű illata, a barátposzáta éneke, az alkony sárgája, az őszi kikerics, Okoska, Berzsenyi, Kosztolányi miatt is kell és érdemes még élni.

(Hétlépcsős hegy) A trappista rend cenzorai Mertonnel kidobták, illetve átírták a nagyhatású mű harmadát. De egyikük éretlennek tartván az egészet, még így sem javasolta a kiadását, mi több, azt tanácsolta a szerzőnek, hogy levelezőként végezzen el egy angolnyelv-tanfolyamot.

(Mebánás) Bátor kedélyállapota tovább javult, nőtt az érdeklődése a környezete iránt, étvágya ugyan nem a régi, de rendszeresen eszik, mióta több figyelmet szentelek neki. Nemcsak minden nap órákra kiengedem az udvarba, megsimogatom a fejét is. Ezt Harcos halála előtt nem tettem. Nehezteltem rá a butasága és az összeférhetetlensége miatt, és elhanyagoltam. Ez helytelen volt, megbántam, és most próbálom jóvátenni.

(Szerződés) Lehet, hogy a pandémia miatt soha többé nem jutok el Olaszországba, és kissé bele is fáradtam már az olaszba, nem mindennapos rendszerességgel ugyan, de mégis tanulom, mert elkezdtem, és ily módon szerződtem vele.

(*Igyekezet*) Minden erőmmel azon vagyok, hogy óvjam, nyújtsam az életem, és megérjem M. L. ifjúkorát, amikor megint szüksége lesz rám, holott lehet, hogy csak áltatom magam.

(*Kíváncsiság*) Apai nagyapámat nem ismertem. Parasztemberként kezdte, és gyári munkásként végezte. Anyai nagyapám erdész volt. Hároméves lehettem, amikor meghalt. Találkoztam vele, de nem emlékszem rá. Mindig foglalkoztattak, különösen az apai, de mostanában még gyakrabban gondolok rájuk. Főként azt próbálom elképzelni, mit szólnának, ha tudnák, mire adtam a fejem, és miért maradtam végül magamra. Rosszallóan csóválnák a fejüket, vagy együttérzően szánnának?

(*Hívatas*) Merton több helyt is elmélkedik a hívatásról. Hívatáson, persze, mint szerzetes nem szakmát, foglalkozást ért. Jómagam is másra, valami magasabb cél követésére gondolok, amikor azt kérdem: mi az én hívatásom, most már, így öregen? Óvni az egészségemet, és minél tovább élni? Távolról figyelni a világ folyását? Tovább hozni-vinni M. L.-et? Pénzt gyűjteni, és felnőtt korára lakást venni neki? Írni ezt a naplót? Egyik sem látszik hívatásnak.

(*Napló*) Napok óta nem jegyeztem be semmit. Ez nyugtalanít. Mintha mulasztást követnék el, mintha lemaradnék valamiről. Mi volna az?

(*Védőoltás*) Végre megkaptam első adagját, de lehet, hogy együttal a vírust is. Az történt ugyanis, hogy feltehetően kényelmi okból legalább száz regisztráltat egyazon időpontra hívtak be a körzeti rendelőbe. Csakhogy a vakcinát igénylők jó magyar szokás szerint nem álltak sorba, hanem némi méltatlankodás után a távolságtartás elemi szabályára fittyet hányva rohamra indultak a vizsgáló ajtaja felé, mely mögött a szer beadása zajlott. Egy darabig a váró előterében a falhoz lapulva próbáltam magam kivonni a tülekedésből, de aztán a tömeg magával sodort, és nemhogy másfél méter nem választott el a köröttem lévőktől, de hátulról még rám is tapadtak. Rosszalltam embertársaim eljárás módját. De nem az ő felelőtlenségük háborított fel, hanem az, hogy orvos, az egészség papja, aki a vizsgálóban a beadást celebrálta, és mikor kinyílt a mondott ajtó, és beesett hozzá valaki, látta, mi zajlik kint, nem jött elő, nem mondta, hogy *emberek, mit csinálnak, semmit sem ér a vakcina, ha előtte megfertőzik egymást*, nem óvta az életünket, holott felesküdt a védelmére.

(*Ijedtség*) Letelt a lappangási idő, mégsem kaptam Covid-19-fertőzést az oltóponton. Most meg az merült fel bennem, hogy hátha csak sós vizet nyomtak belém. Elhessentem magamtól, de megijeszt, hogy nincsen rá magyarázatom, miért lett volna az a fecskendőben.

(*Kedvező feltétel*) Ha abban halok meg, akkor M. L. talán évtizedek múltán is tudni fogja, mi volt gyerekkorában az a Covid.

(*Olvasmány*) Újabbán elalvás előtt *Kedves John* című, *Levelek Kaliforniába* alcímű könyvem új kiadását olvasom az ágyban. Rövid időn belül másodszor, mert egy hónapja jelent meg, és kaptam korrektúrát. De nem azért teszem ezt, mert annyira tetszik, mert olyan jónak találom, bár közben

olykor megfordul a fejemben, hogy nem is olyan rossz, amitől megijedek, hiszen a magunkkal való elégedettség a hanyatlás egyik biztos jele. Úgy alakult, hogy nem találtam soros Tolsztojomat az éjjeliszekrényen, és jobb híján ezt vettem kézbe, lévén, hogy kallódott belőle egy példány a hálószobában. A korrektúrázás gépies művelet. Az ember nem figyel annyira a tartalomra, inkább a betű- és központozási hibákra koncentrál, és minthogy szoros a határidő, még siet is. A kész könyvet másként olvassa, kivált az éjszaka csöndjében. Meg-megáll, elgondolkozik, az emlékeiben keresgél. Még nem értem a könyv végére, de már a harmadik éjszaka megdöbentem. Nem annyira amiatt, hogy e fiktív levelekben, amelyeket 1987 és 1995 között írtam, többnyire rosszról, károsról számolok be – emiatt egy olvasóm meg is rótt –, hanem azon csodálkoztam elképedve, hogy mindezt kibírtam. Nem értettem, és az utolsó fejezet felé közeledve még inkább rejtély előttem, hogyan voltam erre képes. Rosszban, sőt, még rosszabban is volt részem később is, de azt nem így kürtöltem világgá. Csodálkozni, persze, csodálkoztam, és csodálkozom ma is, és ez így lesz már halálomig, amely után nem kell többé foglalkoznom az életemmel.

(Társ) Az öregségben az ember végül elveszít mindenkit, gyereket, barátot, ismerőst, és csak Isten marad neki, aki mindent tud róla, aki számontartja, akihez fordulhat, akinek panaszkodhat, akitől kérhet, aki megérti, aki a bizalmasa, társa.

A békéscsabai csizmadia céh ládája

Nagymosás

Van néhány szabály. Például
fehéret csak fehérrel. És gondosan,
mindig odafigyelve. Én gondosan,
odafigyelve mostam ki a nyári ruhámat,
a hófehéret. Ahogy természetes.
Ahogy kell.

És most látom a cseresznyefoltokat,
a barna kávépöttyöket, a lecsöpögtetett
leves könnycseppjeit, hónaljnál az izzadság
gúnyos vallomásait (rondák és terjengősek),
a félelem aprócska tűszúrásait,
néhol még kiserkenő vért is.
És a szorongás unt,
szürkés lepedékét.
Ilyennek lát Isten, ha egyszer
fehér ruhásan feléje igyekszem.

Confiteor

De hát olyan vagyok,
mint a többiek. Semmilyen.

Hús, vér, idegek. Sok-sok sértés.
Elvesztett háborúk, keserű szerelmek.
Reggel húst eszek, ebédre főzeléket,
este gyümölcsöket – halottakkal lakom jól,
tehetetlen, puha, könnyen lebomló testekkel.
És csak álmomban gyilkolok. Többször,
néha ugyanazt az embert. Megrágom, taposom,
kifacsarom, összetöröm. Sokszor magam is
összezúzott tagokkal ébredek. Éjszaka
rám vadásztak a barátaim,
érezem.

De nincs mit meggyónnom.
És ez fáj a legjobban nekem.

A templom,

a kedvenc helyem.
ahol önmagam előtt is meghunyászkodom.
Hiszen már több mint húszezer éve létezem.
A vadakat legyőztem, a tengert megzaboláztam,
igába hajtottam a természetet. De a halál felett
csak Krisztusban arattam végleges győzelmet.
Örökös diadalmamra most színes üvegablakok
emlékeztetnek. (Lufik, egyebek nem valók ide.)
No és a szentek! Kicsik, nagyok, híresek
és még híresebbek! Visszatükröznek engem
szépen, hűségesen. És Krisztus is a kereszten!
Megható, hogy milyen törekeny, engedelmes,
áldozatos voltam egyszer. Ha a mise végén
felszólít a pap, hogy lépjek be lehajtott fejjel
ama égi hajlékba, komoly és szerény leszek,
hisz a küszöbön magamat üdvözölhetem.
Hogy kigondoltam! Hogy megteremtettem!
És végül az egészet jól megmentettem...
És eddig még senkit sem csaptam agyon
rettentő dühömben! Örök életet adtam
önmagamnak és pár szerencsésnek.

Ez ám a diadal! Mindörökkön örökké,
ámen.

1979. december 3. – Lőkösháza

Azon a ködös reggelen Ferihegy nem fogadott és nem indított gépeket. Bementa a rádió, talán hallottam én is, amikor a kés hegyét a tükörtojásba szúrtam. Azon a reggelen a fák megöregedtek, a mennydörgés a mélybe hatolt.

Azon a reggelen Lőkösháza fölött már mozgásban volt az égbolt, csak a vasúti átkelőben nem történt semmi. Az út melletti traktor és a fák is dermedten álltak, amikor feltűnt az Ikarus 66-os.

Egy elmúlt kor hírnöke volt, derűt sugallt, amikor feltűnt a világ végén. Mit keres pont itt? Már rég ki kellett volna vonni a forgalomból. A sofőr későn vette észre a fénysorompó tilos jelzését. Tövisék szúrták át a hideg levegőt, sikolyok járták körbe a földet. A Kétegyháza felől érkező vonat belerohant a buszba. Az Ikarus lámpafénye olyan volt, mint villám a csatában, ami egy új világ kezdetét jelzi. Tizenegy halott.

Meghalt egy gyönyörű lány is, édesanyja a napközi konyháján dolgozott. Minden délben kerestem a tekintetét, kerestem a szavakat, és mindig mondtam valamit, amit ő sosem hallott. Csak állt a mosogató mellett, miközben összekoccantak a tányérok a vegyszeres vízben.

Csak álltam, mint egy megdermedt szarvas, aki megpróbálja eltolni az úttól az erdősávot.

Ad acta

Tar-Kovács Jenő nem szereti a hétvégeket. Főleg, mióta kis albérleti lakásában él. Semmi otthonosság, könyvtárából itt kevés példány fért el. Költözhetne nagyobb lakásba, de az ezzel járó macera elriasztja, meg úgyis keveset tartózkodik otthon. Várja a hétfőket, munkahelye tágas termeit, a végeláthatatlan polcokon sorakozó aktákat, albumokat, bekötött folyóiratokat, szereti a kollégái által áporodott szagnak nevezett illatot. Hiába hívják, ne a levéltár sötét raktárában dolgozza fel az iratokat, hanem a világos helyiségben elhelyezett íróasztalánál, ő mégis marad a félhomályban. Mintha a világ közepén ülne, amikor körbenéz a falakon. Itt senki se zavarja, nem kell hallgatnia kollégái fecsegését, a raktárba néha betérő munkatárs általában könnyen megtalálja a keresett iratot, aktát, és már menekül is ki onnan.

Tar-Kovács Jenőnek van még egy oka arra, amiért ott ül. Így észrevétlenül dolgozhat a nagydoktori disszertációján: *Az Anjou-címer szimbolikája az európai kultúrában*. Már több mint tíz éve foglalkozik a témával, de még mindig úgy érzi, az anyaggyűjtést nem hagyhatja abba. Gyakran munkaidő után is bent marad a levéltárban, erre engedélyt kért, amit szívesen megadtak neki, legalább valaki lelkiismeretesen dolgozik, és nem dobja el a tollat, amint lejárt a hivatalos munkaidő.

Most még az ágyban álmodozik, szombat reggel van, a kávéját sem főzte meg, amikor a telefonján megjelenik a sárga boríték ikonja. Egyetemi kollégája küldött születésnap üdvözetet. Kiment a fejből, hogy születésnapja van. Nem olyan nagy baj, hogy ez ma van, így hétfőig talán elfelejtik a kollégák, és nem köszöntik, nem lesz émelygős, vajkrémes torta, és nem kell hallgatni a jó tanácsokat, hogy keressen magának egy társat.

Hétfőn reggel tapssal, lufival várták, a tortán a 46-os szám. Mielőtt elfújta volna a gyertyákat, a hatos felső része gyorsabban leégett, és úgy nézett ki, mintha 40-es szám lenne. Kollégája mutatta, na, Jenci, nálad visszafelé mennek az évek, látod, csak negyvenéves vagy. Jenő bólogatott, igen, jó lenne, mert akkor még élne Janka. Nagy csend lett, majd Piri szólalt meg, szép kort ért meg így is, és ez neked köszönhető, igaz, hogy az egész fiatalságod ráment. Nem ment rá semmi, nekem a húgom volt a legfontosabb ember. Piri nem hagyta magát, te azért nem nősültél meg, mert azt gondoltad, senki se fogadja el azt, hogy fogyatékos családtaggal kell együtt élnetek. Janka nem fogyatékos volt, csak más, csak egy kromoszóma-rendellenesség, és én sokat tanultam tőle. Most is nagyon hiányzik, azért költöztem el abból a lakásból, ahol együtt éltünk.

Na, öregem, hagyjuk a múltat, szólt a főnök, most már tényleg kereshetnél egy társat, vehettek egy szép lakást, gyerek is jöhetne, még nem késő. Bizony késő, mert aki korban hozzám illene, annak már rizikós a gyerekvállalás, előfordulhat ugyanaz, ami Jankával történt, anyánk már a 40-es éveiben járt, amikor megszülte. Te két évvel Janka után születtél, és ma már ki lehet szűrni az ilyen problémákat. Igen, egy gyerek nagyon hiányzik, de most kezdjek el keresgélni? Jó parti vagy, ha felíratkozol egy társkeresőre, özönlenni fognak a nők, jóképű vagy, biztos állással, és ahogy az utóbbi években éltél, megtakarított pénzed biztos van. Jenő elkente a torta maradványait a tányérján, és nem szólt semmit.

Gyalog indult haza, még érezte a születésnap pezsgő hatását, nem szokott alkoholt fogyasztani. A bejárati ajtó kilincsen egy csokor felakasztva. Kibontotta a selyempapírból, megcsapta az

orrát az édeskés illat. Egy szál liliom. Kártya nem volt mellékelve. Bevitte a liliomot a szobába, letette az íróasztalra, és próbálta kitalálni, ki küldhette. Az Anjou-címer virágját. Csak olyan személy jöhet számításba, aki tudja, hogy szabadidejében mivel foglalkozik. Levéltári ember, illetve nő lehet. De akkor miért nem a születésnapján köszöntésen adta át a virágot? Többen hoztak apróságokat, édességet, sőt, kis csokrot is kapott és szivecskés, rózsaszínű lufit, ami szerencsére munkaidő végére kipukkadt, szégyellt volna azzal vonulni az utcán.

Reggel gondosabban borotválkozott, haját is több ideig fésülte, és csak most vette észre, ideje lenne elmenni egy hajvágásra. A kedvenc, norvég mintás pulóverét vette fel. Az irodában most minden nőt megnézett. Az első Piri volt, őt teljes mértékben kizárta, mindig nagyszájú volt, nem rejtené véka alá, ha Jenőre hajtana. Csak most vette észre, milyen sok női munkatárs van az intézményben, tizenöt éve dolgozik itt. A főnök titkárnője nem volt teljesen kizárható, bár ő mindenkivel kacérkodott, ráadásul a szóbeszéd szerint a klasszikus helyzet is fennáll. A főnök és a titkárnő.

Tizenöt év után most fordult elő az, hogy nem ült egész nap a sötét helyiségben, hanem alig várta, hogy kimehessen a kollegák közé, sőt, délben még a kantinba is lement. Otthonról szokott ennivalót hozni, néha útközben a kínainál vett egy menüt. Most babgulyás mellett ült az ebédlőben, és nézelődött. Abban reménykedett, valaki, illetve egy nő leül mellé, és bevallja, ő küldte a liliomot. Hiába várt. A babgulyás kihűlt, úgy vitte vissza a tálcát. A munkájára se tudott koncentrálni, pedig a hét elején mindig több feladat adódott. Arra gondolni se mert, hogy disszertációjával foglalkozzon. Munkaidő végén végigsétált a folyosókon, hátha az egyik szobában még dolgozik valaki, akkor talán az az ő embere, illetve nője. Szíve választottja is lehetne, ötlött föl benne ez a kifejezés, és az is, hogy a küldött virággal ő is a szíve választottja ennek a teremtésnek. Egy ilyen szó lüktetett a fejében, hogy teremtés. Creatura, genesis, jöttek elő a latin szavak. Ezen elmélázott, és eszébe jutott az a kifejezés, őket a Jóisten is egymásnak teremtette.

Csendesek és sötétek voltak a folyosók. Ilyenkor szokott nekifogni a doktorihoz szükséges kutatáshoz, összefoglalókhöz, de most erre sem volt kedve. Gyalog indult haza, végigsétált a Dunaparton, beült az egyik bárba. A pultosnak csak annyit mondott, valami erőset. Nem tudta, mit töltött a poharába, de jólesett, és ami még fontosabb volt, az ital magas alkoholtartalmát egyből megérezte. Na, még egyet, tartotta a poharát. Tántorogva érkezett haza, és ruhástól feküdt le az ágyba. Reggel a csörgőóra jelzése előtt felriadt, nem értette, hogy került az ágyba, főleg ruhástól. A hideg zuhany felébresztette, eszébe jutott, mi történt tegnap, de az is, mi mindent nem csinált meg, elhanyagolta a munkáját. A tükörbe nézve megriadt, egy elkínzott arc nézett rá, haja még rendetlenebbnek tűnt, sehogy se tudta úgy fésülni, hogy ne legyen borzos. Munka előtt bement a fodrászatba. Nem ő volt az első vendég, de szeretett volna elsőnek sorra kerülni, ezt kis idő után szóvá is tette bocsánatkérések közepette, munkahelyére be kell érnie időben. Többen lehurrogták, miért nem jött korábban, ők szintén azért vannak itt ilyenkor, mert munkába sietnek.

Tar-Kovács Jenő kétórás késéssel érkezett a munkahelyére. Csak azt kifogásolták, miért nem szólt oda telefonon, hogy valami probléma van, aggódtak érte, hiszen eddig soha egyetlen percet sem késett. Elnézést kért, és elvonult a szokott helyére. Kis idő után bóklászni kezdett a folyosókon, minden nőt feltűnően megnézett, az egyik rá is szólt, fogja vissza magát. A felső emeleteken nem szokott járni, ott csak adminisztrációs részleg volt. Még mindig működött a páternoszter felvonó, de neki tériszonya volt, sose mert beszállni, attól félt, elvétí a kilépést, és baleset történik. Álldogált a páternoszter előtt, és nézte a kabinban fölfele tartó nőket, az egyik nagyvirágos ruhában, talán liliomok is voltak rajta. Jenő behunyta a szemét, és fellépett a nő mellé. Ketten voltak afülkében, megszólította, ugye, itt ezek liliomok? A nő bosszús pillantást vetett rá, és már ki is lépett a következő emeleten. Jenő nem bírta követni. A páternoszter csak emelkedett vele tovább, azt hallotta, hogy nem úgy fordul át, hogy ő fejfelé csüng majd, de így is kiverte a víz. Behunyta a szemét, és sok ideig nem merte kinyitni, aztán érzékelte, hogy már lefelé halad. Munkatársak

szálltak be és ki, de ő nem bírta kiszállni. Nem érzekelte az időt, liftezett, körbe-körbe, míg végül az egyik közvetlen kollega került mellé, aki látva Jenő kétségbeesett tekintetét, megfogta a kezét, és most lépki kiáltással maga után húzta. Végre szilárd talaj volt a lába alatt.

Lement a büfébe, de ott már vizet se adtak, olyan késő volt. Visszament a páternoszterhez, ott talán láthat újabb nő munkatársakat, akik a felső emeletre tartanak, meg kell találnia a virágküldőt. Hiába ácsorgott ott, nagyrészt férfiak álltak a liftben, többen szóltak, szálljon már be. Eloldalgott a helyére, a sötét raktárhelyiségbe. A mobiltelefonján látta, hogy már alig egy félóra van a munkaidő végéig, így már nem érdemes nekifognia semminek, inkább az Anjou-liliomos aktákat nézegette. Az arany liliomot, ami akár egy lándzsa is lehetne, most így is érezte, szinte szúrta feléje. Becsukta a mappát.

Elindult hazafelé, de újból a bárban kötött ki. A pultos fölismerte, ő csak bólintott, és már kapta is az ismerős italt. Most még többet ivott, és arra sem emlékezett, hogyan ért haza. Reggel nem hallotta a csörgőórát, mikor fölébredt, látta, hogy már rég bent kellene lennie a munkahelyén. Minden porcikája fájt, betelefonált. Piri vette fel, gyógyulást kívánt, pihenjen, biztos kimerült a sok túlórázástól. Jenő csak feküdt az ágyban, nézte az asztalon álló liliomszálat, egyik szirma lehullott, nem cserélte a vizet. Próbálta elképzelni, hogyan nézhet ki az a nő, aki születésnapjára liliommal leptte meg. Egész nap nem evett semmit, csak amikor kiment a vécére, akkor ivott a tenyeréből néhány korty vizet.

Este nemcsak a csörgőórát, hanem a mobilját is beállította ébresztőre, nehezen aludt el, a csöngésre ugrott ki az ágyból. Legjobb ruháját vette fel, és úgy indult munkába. Kérdezték, volt-e orvosnál, mert nagyon nyúzott. Csak rázta a fejét, és a helyett, hogy a helyére ment volna, megint járkált a folyosón, több nővel szóba állt. Mikor visszament a helyére, ott a főnök várt rá. Legalább a telefont vinné magával, ha már nem bír a helyén ülni, ez itt munkahely, és nem sétálóhely, hallotta. Ha beteg, kezeltesse magát, és addig keresnek helyettést, de ez így nem mehet. Jenő csak annyit mondott, nem beteg, sose érezte magát egészségesebbnek. A főnök szó nélkül kiment a raktárból, de előtte tett egy mozdulatot az íróasztalon tornyosuló aktakupacra. Miután egyedül maradt, Jenő félrelökte a paksamétát, és rajzolgatni kezdett, amit otthon is szokott, főleg hétvégén.

Délután ugyanaz történt, a bárban megitta a maga még nagyobb adag alkoholját, és otthon bezuhant az ágyba, fel se húzta a csörgőórát. Délben ébredt. Nem mert telefonálni. Piritől több hívás volt a telefonján, aztán egy SMS: a főnök kirúg, azonnal gyere be, talán menthető a helyzet. Nem ment, nem telefonált. Estig feküdt az ágyban, akkor csengettek az ajtónál. Csak nem Piri boldult meg és jön, hogy meggyőzze. Odament az ajtóhoz, kinézett a kukucsukán, egy nőt látott, hogy nem kolleganője, az biztos. Csak nem a liliomos nő? Tágra nyitotta az ajtót, a nő megszólalt, doktor úr, ne haragudjon, hogy zavarom. Jenő félbeszakította, nem vagyok doktor! A nő folytatta, de én tudom, mert láttam az asztalon a doktori munkáit. Jenő megint közbevágott, honnan tudja, mi van az én asztalomon, és már csukta volna be az ajtót, amikor a nő elővett a táskájából egy kulcsot, és Jenő felé nyújtotta: doktor úr, Kovácsné vagyok, nem ismer meg? Visszahoztam a kulcsot, nem akartam szó nélkül letenni az asztalra, felmondtam az egész házban. Jenő szólni se tudott, Kovácsnét talán kétszer látta, hosszú, világoskék tunikában, haját fejkendő alá rejtette, most meg egy farmernadrágos, feliratos és virágdíszítésű pólós, csinos nő állt előtte. Az alsó szomszéd ajánlotta be özvegy Kovácsnét. Jenő nehezen állt kötélnek, hogy beengedjen valakit a lakásába, és kikötötte, akkor takarítson nála, amikor ő nincs otthon, íróasztalán semmit se mozgathat, írja fel, hány órát dolgozott, következő alkalommal ott lesz a pénz az asztalon, és kulcsot adott neki.

Jenő nem nyúlt a kulcsért. Miért kell felmondania, kérdezte a nőt. Kaptam a város másik felében, ahol az albérletem van, egy fizetősebb munkát, így nem kell annyit utaznom, több időm marad a tanfolyamra való felkészülésre, ahova esténként járok. Nem szeretnék egész életemben takarításból élni. Jenő nem kérdezte, mit tanul, csak bólogatott és nem nézte a virágokat sem a

nő pólóján, hanem a csillogó, búzavirágszínű szemét, és eszébe se jutott egy másik virág. A nő folytatta, sajnos a fiával is gondjai vannak, otthagya az iskolát, és kidobták a munkahelyéről, őt is kell segíteni. Jenő találgatta, hány éves lehet a nő, mert nem úgy néz ki, mint akinek nagy gyereke lehetne. Milyen munkát végzett a fiú, kérdezte. Futár volt, mert tanulni nem szeret, de ezt a munkát kedvelte, és sajnos ezúttal az én hibámból tették lapátra.

Jöjjön beljebb és nyugodjon meg, szólta Jenő. A nő szeme könnyes lett, én csak jót akartam, összetalálkoztam a fiammal, épp indult a küldeménynel, kérdeztem, hova kell szállítania, és ezt a címet mondta be, én mondtam, jól ismerem azt a házat, szívesen leadom ott a csokrot, így is tettem. Lett nagy botrány, mert én a doktor úr kilincsére akasztottam, hát ki kaphat liliomot, ha nem ő, akinek az íróasztala is csupa liliomos rajz és könyv?

A nő letette a kulcsot az íróasztalra, és elindult kifelé, bocsásson meg, hogy nem hoztam be a virágot, hogy vízbe tegyem, sietnem kellett, mint most is. Jenő felkiáltott, Kovácsné, álljon meg, jöjjön vissza, és közben a fejében az járt, lehetne akár Tar-Kovácsné is. A nő megállt Jenő előtt, tudom, hogy maga nagyon jószívú, de rajtam nem tud segíteni, majd én megoldom. Mi a keresztnéve, kérdezte Jenő, miközben ez a Kovácsné szó járt a fejében, és a polcról leemelte a sok éve felbontatlan likőrös üveget: igyunk pertut, úgy látom, nincs nagy korkülönbség közöttünk. A nő elpirult, és csak hosszú szünet után mondta ki: Lili vagyok. Jenő kiejtette kezéből az üveget. Lili? A nő bólintott, majd elmosolyodott, igen, Lili, sajnos nem liliom, és az íróasztalra mutatott. Jenő nem bírta levenni szemét a nőről, aki állta tekintetét, majd lehajolt, és kezdte összeszedni a szét-tört üvegdarabokat. Jenő is melléguggolt, együtt takarították fel a baleset maradványait.

A XIX. századból átlépünk a vérzivataros XX. századba: a vitrinekben az első, majd a második világháború emlékműve

Egy lóhoz

Mi lett belőled? Csak nyom?
Hol lehetsz most?
Az időd lejárt, nem volt pardon.

Már nem veled fogy
semelyik év,
neked már nem jó és nem rossz,

de van még, aki felidéz,
és álmodik rólad.
Ha ezt hallod, arra kérlek, hogy álmában ne fájdítsd szívét,

nyerj meg minden kupát, törj át minden torlaszt!
Rendben?
Emlékszel, hogy egyszer odaadott valakinek, de elborzadt,

amikor meglátta, milyen körülmények közt tart, és csendben
hazavitt a régi istállóba?
A hibát nem köszörülhette ki ennél szebben,

ha hiba volt egyáltalán. Mintha bármi az volna,
az lehetne, és nem
valaki sorsa,

és változtatna a végeredményen.

Az első emlék

Az első emléke az, hogy egy lovon
ül háromévesen, és valaki húzza
kantárszáron, és mint az első emlékeknek egy koron

túl és egy koron innen, ennek is súlya
van. Az az illető,
aki a lovat vezeti, felnéz rá egy kis idő múlva,

és megkérdezi, hogy „Nem félsz, öcsém?” Nem, ő
nem fél, ezt mondja, nem is tudna mást felelni.
Ez az első emléke valakinek. A sok semmibe vesző

pillanatból egy. És mégis egy életnyi.

Pengő

Azok a rettenthetetlen és félvad
komondorok,
amik őrizték és most is őrzik a házat éjt-nap!

Szívükben néha vaddisznóagyar forog
(így veszett oda kettő),
például az az okos

is, aminek a neve Pengő
volt. Bátrabbat
nem teremtett nála a Teremtő.

Ha idegen autó tévedt az udvarra, annak
máris a tetején ugrált,
vagy csak

megugatta. Így végezte a munkát,
amit ösztönei rámértek.
Nyáron is vastag, fehér bundát

viselt, és nem gyötörték miértek,
hűsége hajója
soha nem kapott léket.

Hiába marta a kóborlás vágya, mint a bolha,
és hívogatta a Zselic
összes dombja,

mint Napot a zenit,
ő maradt
az udvar szeme is, füle is,

láthatatlan kapun ugató, bundás lakat,
amiben kulcsként fordultak el végül a vaddisznóagyarak.

Labirintus

egyszer megnyugszol majd te is talán
a szél elfújja utolsó szavad
csönd lesz és te kintről nézed ezt is
a fáradt táj akár egy korhű festmény
a látóhatár szélén gyászkeret
néznél tovább de nincs tovább csak eddig
saját maguk elől futó bolondok
hát milyenek másképp az emberek
elvesztettem zsebkendőmet gyertek ki a hóba
a képen túl földúlt labirintusok a lelkek
tortába rejtett születésnapok

mindig csak én csak én rólam szól minden
a versem hőse mindig én vagyok
de ki engedi ki a dióba zárt napot

Láthatatlan láb

*„minek is kell fegyvert veretni
belőled, arany öntudat!”*

József Attila

1.

a földtől elszakadok végleg,
éterinek vélt világomban keresek
valamit, belém rüg egy láthatatlan láb,
a test sikolt, duzzadnak berepedt ablakok,
már nem fér a fejben vég,
a gondolat, hogy egyszer bizony vége

2.

nem kenyeret, a saját világomat
eszem néha – miféle deficit,

mint önmagam processzorát fertőző vírus,
úgy élek rég a kortárs démonok üres szavain,
fúróval bontom a lelkiismeret falát,
nincs csend, sem ördögi, sem tökéletes,
fizetek bármennyit, csak hagyj
magammal alkudoznom, szegény-szegény

3.

kipörögnek a világ szélére
gyerekeim, e kinnal szült könnyek,
a bogarak – csak bogarak maradnak,
az enyém: önfelfaló lelki tünemény,
hogy nem tudok, csak mást szeretni,
egyszerű, hatalmas szívemben nem fér
egy akkora öl szenvedés, mint én,
a földtől elszakadok én

4.

hát így fogadjam el magam? Ki
magának, hát másoknak is árt,
háttamon olykor fát hasogatok,
a szellem úgy nyeli el
a hasábokat, mint izzó kemence,
így parázslék el örök éjben a lét,
kattogó szememben könnyöklő vonatok –
És hallgatok. És hallgatok.

Édenkert

Ott álldogálok én is egymagam,
hol összeér a fény és a sötét,
a múlt, jelen, jövő is egybevág,
hol minden van, és nincsen mégse semmi,
csak örület és hatalmas hiány.

Egy közösség a nemlétező térben,
az illúziók hűvös otthona,
egy ház, amelyben nincsenek falak,
rózsát teszünk a nincsen-ablakokba,
egyház, ahol mindenki prédikál.

Egyház, ahol a gyónás puszta forma,
az Isten alszik, Lucifer figyel,
egyszer, ha kihajt a búza magja,
mosod kezed és minden bűnödöt,
de titkokat az élet nem temet.

Ott állok én is, úgy nézek magamba,
hol nincs már fény és nincsen már sötét,
a múlt, jelen, jövő oly vagylagos,
mint ablak nélkül poshadt rózsaszirmok,
s magam nélkül a modern életem.

Reprezentatív hajdú egyenruha az 1920-as évekből

Arról, hogy padlón van

Padlón vagyok. Most komolyan.
Nem ütöttek ki, de ki vagyok ütve,
nem birkóztak le, de két vállon vagyok.
Padlón vagyok. Bár nem estem el,
ki vagyok terítve, akár hősi halott.
Izmom ha rándul, mint boncolt békáé.
Padlón vagyok, a Földdel repülő
érdes szőnyegen, padlószőnyegen.
A kérő, ahol a kérő kóró kárója olykor még kúró —
de korántsem ilyen kemény,
mint fenti sorban e költemény.
Kóró? Azt is mondhatnám, alig kibújt,
máris elhervadt hóvirág.
Kín lefeküdni, kín elaludni,
kín fölkelni, kín beágyazni
— ha nem is olyan kézzelfogható,
mintha a tökömre lépnének —,
és kín fönt lenni. Aminek örülök:
hogymost legalább nem szédülök.
De kába vagyok, mint a kő.
Kótálba öröl az Ős-Kába.
Kispoharak, szemüvegek, papírlapok,
a légtérben kerengő tárgyak.
A reggeli gyógyszertől hányingerem van,
könnyem pereg, míg öklendezem.
Rossz a gyógyszerezés?
Vagy pont a gyógyszer kevés?
Vegyianyagok Hamletje vagyok.
Padlón vagyok, vagy a padló alatt
annival, hogy az már mennyezet?

Köszöntő

Van még egy órám indulásig,
parfétortáért készülök,
hatszeletes áfonyásért
abba a cukrászdába, ahonnan
az esküvői tortánk is való volt,
és még annyi családi ünnepünké.
Végül is hatan vagyunk,
de ha betoppanna valaki,
majd több részre osztjuk.
Nagyok azok a szeletek.

Tizenkét perc már el is ment,
de még mindig van úgy félóra addig,
amikor édesanyád hívott
— akkor: leendő édesanyád —,
hogy igyekezzek a kórházba,
mert császározni fogják
(életmentő műtét, amely
valóban életet mentett).

Akkortájt indulok majd,
amikor oda indultam el,
a cukrászdában leszek,
amikor megszületsz,
és mire visszaérek haza,
te már itthon leszel.
Köszöntésedre írom ezt.

Tizennégy év
oly hamar eltelt,
talán nincs is hátra
ennyi közös év.
Éljünk hát mindig
a szívünk szerint,
és áldást hoz majd ránk
az a vég.

csütörtököm

irgalom uram irgalom
a város gyomrában lakom
albalux mossa lelkeket
nyikorgó szíja meglazul
irgalom uram irgalom
fekszem elvakart seben
tarkómra hull az öntudat
az óh magyar siralom
irgalom uram irgalom
imámat zümmögi darázs
koppan a pályaudvaron
aludj el máté & tamás

fogunk zománcán

hajamba fűzted minden éjszakád
most garzonomban lengeti a szél
csikkek hullnak róla és imák
borba mártva testem mint kenyér

az én testem málló megtörött
mit két kezemmel érted kettétörtem
fogunk zománcán alvadt vérrögök
cikáznak csókok hűvösében

fehérre meszelték szívemben a fákat

vártalak és elteltek az évek
most hitetlen várom visszatérted
karosszékekben ringatom az estém
sápadt arcom pohárban keresvén

besüppedt lábfejem a porba
 érzem terhem egyre lejjebb nyomja
 fehérre meszelték szívemben a fákat
 látod istenkém már fényed sem árthat

ha jössz felém...

ha jössz felém parázson át gyere
 fától fáig farkasok nyomán
 itt nem lesz mi oltsa szomjadat
 mérgezve kutak éjszakák

ha jössz felém hozd a hegyeket
 hisz jól tudod vidékek legbelül
 s a dőlt zúzmarás kereszt
 árnyait ne legyünk egyedül

A polgári élet látványos külsőségeit, valamint a polgári létforma és értékrend változásait mutatja be a jobb oldali tárgycsoport a Vidovszky Béla szüleit ábrázoló párosportréval és Györgyösi János külügyminiszter szecessziós szekrénykéjével. A bal oldalon azonban már a szocializmus kiépítésével, az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményeivel, valamint emblematikus személyiségeivel találkozhatnak a látogatók

Jézus fia*

Szabadka, 1966

Nyomorult tél. Nincs munka, kevés a spórolt dinár, élelem. Szépen vagyunk, de azért szépen vagyunk. Csak egy sovány, nyolcvankilós húsdisznót vágtunk, felesben a rokonokkal. Többet hagyunk, mint ami járna, és András bácsi, a Nagyi öccse hoz nekünk egy pár szőrös vaddisznócomb. Ő vadász, a makkhetesi erdőbe megint átkóborolt a határon Magyarból egy csorda. Krumpli és tök: tejfölös krumplileves, krumplis paprikás kolbásszal, sült krumpli vékony szelet oldalassal, krumplis tészta, porcukros krumplifánk; kapros tökleves, tökfőzelék tükörtojással, tökös rétes, sült tök és tökmag... A füstölt húsok a padlás gerendáin lógnak, ritkán eszünk belőlük. Egyszer felpózkodok, és a metsző huzatban lenyesek kis falatkát a sonkából, szégyellem magam. De a ropogós, napsárga tökmag finom, Nagyi egy kopott bádogtepsiben piritja őket. Nem tudok törni, valahogy nem áll rá a fogam. A Tata, miközben esténként felolvassa nekünk Old Shatterhand és Old Firehand kalandjait, az asztal szélére rakja a megpuccolt szemeket. Tartja a lelket mindenkiben, elmegy a fagyban kőműveskedni, meghalni is méltósággal fog. Ő az én Apám, apám helyett apám. Rágcsálók, morfondírozók. Parasztnak lenni szabad és nemes dolog.

Megyünk tavasszal, nagyanyámmal az utcánkban, valahova, kézen fogva, mintha pisis lennék. Nem beszélgetünk, szeretem, nem félek tőle, mégse. Szembejön velünk félúton, a Remont gépszerelőnél egy másik öregasszony, feketében, kézen fogva egy ványadt, sápadt fiúcskával. Ők is az utcánkban laknak, nagyanya félfogról odaköszön. A néni lehajtja a fejét, én hirtelen elfelejtek köszönni, mennek tovább. A Nagyi szája összeszorul. *Láttad? A kurva fia* – mondja. – *Ha nem vigyázol, te is így jársz, mint az Imriske. Vasárnap az anyja elvitte magához, hideg töltött káposztát etetett, feketekávéval és spriccet itatott vele. Ez a kis nyomorult egész éjjel rókázott.* Nem értem, mi az a kurva. A Muttit is lekurvázta egyszer, és utána köpött. Forog az agyam, hittanra járok, még igen hiszek. Jézus urunknak is kellett, hogy legyen fia, gondolom, hiszen kire hagyta volna a földi királyságát? És kinek másnak, mint a megesett Mária Magdolna fattyának. Ez megnyugtat, kicsit el is somolyodok. A Nagyi sem tudhat mindent, hiszen analfabéta, csak a nevét bírja leírni.

Elcsenek a Batya fészerekből tákolt műhelyéből egy doboz sörétet, minek neki. Nincs lőfegyvere, szombat este mindig a sarkon, *A három csöcsböz* címzett kocsmában piál, amit szikkadt vénlányok visznek, minden részeg hülyét kifosztanak. Ha meg marad a pénzből, átdülöngél a szomszédos autószervezbe, a romos kisházát rosszlányok bérlik. Ők is hárman vannak, egyikük az Imriske muterja.

A sörétek kerek, haragoszöld pléhdobozban sorakoznak, 200 darab, légpuskához. Megegyezünk Zoli barátommal, az apja erdőkerülő, elcserélem vele egy fiatal csókára. A csóka okos madár, koromfekete, bizalmatlan. Visszavágták a szárnyát, hogy ne szökjön meg. Szeretett unokatesómról

* Részlet *A hideghullám gyermekei* című önéletrajzi regényből

nevezem el: Károly. Komoly név ez egy szeleburdinak. A Tata nevet: *És, ki fogja etetni? – Ugye, kaphat néha az asztalról?* Károly gyorsan beépül a családi hierarchiába: utánam következnek, de a macskák előtt. Három kandúrunk van, ők uralják a környező kerteket, néha megtépik egymás fülét is. Télen a fáskamrában henyélnek, veszélyes társaság. Féltem a csókát tőlük, a veteményesben keresgél, látom, hogy a vörös nagyfejű sunyin mögé kúszik. Rohanok, segítségért kiabálok, de már késő: Károly hirtelen fél métert fölrepül, rá a vörös dög hátára, és a csőrével veszettül csapkodja a kobakját. A kandúr iszkol, a madár rendezgeti a tollait: elismerő gyanakvással méregetik a másikat. Hú, ezt megúsztuk. Kint vacsorázunk a virágágyások előtti füvesen, a Károly is ott kuncsorog a lábunknál, mindig leesik neki néhány falat. *Lopja a szőlőt* – mondja nagyanyám bosszúsán. *Ugyan, csak azt az egy megkezdett fürtöt csipegeti* – csitítja a Tata. – *Ennyit megérdemel, vadássza a gilisztákat és a bogarakat.* Furcsa jószág: szeret fürödni. Az udvarban pumpás kút van, ásott aknából szívja a vizet. A víz ihatatlan, locsoláshoz használjuk. Tisztát a közeli grundon álló, tekerős állami kútról hordunk, veszködve cipelem a kantákat. A miénk szépen körbe van téglázva, kánikulában a Károly odaáll, csattogtatja a szárnyát, és várja, hogy tempózzunk rá vizet. Na, ezt fogd ki.

Elkezdek naplót vezetni, teljesen teleírom a naptár oldalait, három hónapig tart a lelkesedés. JANUARY 23 NEDELJA SUNDAY *Fél kilenckor keltem fel és elmentem a templomba. Ott majd meg fagytam. Othon néztem a T.V.-t. Délután el akartam menni moziba de eljött apu felesége és elvitt Horgosra. Ott disznótör volt. Kívülünk is voltak még. Volt ott egy másodikos lány is. (Marika II.-os) Szép. Este néztem a televíziót. „A nyomok a hetedik menyországba vezetnekbe” az edző volt a gyilkos. Lefeküdtem: ½ 1-kor. Kivirul az idő, áprilisban indul a piacozás, szinte mindent eladunk, ami maradt vagy most termett. Jó év lesz, mondják, de én nem hiszek nekik. Kevés birsalma, fokhagyma, káposzta, retek, saláta, újhagyma, még a standbérletre sem elég. Bizalom, türelem – mondja komolyan nagyapa –, *nem történhet velünk semmi rossz.* De én nem hiszek neki.*

Júliusban eldönti, hogy új, higiénikus artézi kutat fúrat. Jön az öreg szaki, két szálas, izmos legénnyel. *Nektek féláron lesz – közli –, idén is ingyen szűrtál nekünk, Tóni.* Egy félelmében megvadult disznót nagyon nehéz leszúrni. Kitépi magát a böllérek kezéből, és még átvágott torokkal is visítva elrohan. Szétspriccel a drága vér, nem lesz hagymás sült vér reggelire. A Tatának van egy fanyelű, keskeny pengéjű, nagyarasz hosszú bökölje, ezzel szokták hívni. Óvatosan megközelítik az ólban gyanútlanul rőfögő sertést, és ketten-hárman a hátára vágják. Erősen lefogják a csülkeit, a Tata bal kézzel oldalra szorítja a fejét, félelmetesen csattognak az agyarái, és jobb kézzel a mellén keresztül egyenesen a szívébe szúr. Kifut belőle az élet egy szempillantás alatt, lehet pörkölni. *Nem szabad kínozni az állatokat – oktat nagyapa. – A disznók szinte ugyanolyan okosak, mint mi. De ők is megennének minket. Emlékszel a Terka csecsemőjére?* Mikor 17 évesen stoppal nekivágok Ázsiának,

Középső miocén tengeri gerinctelen ősmaradványok (Dulai Alfréd gyűjtése)

magammal viszem ezt a kést. Sötétkéék vászon biciklis tarisznya lóg keresztben átvetve a vállamon, bal oldalt, a hónom alatt. Jugó passzus, dojcs márka, térkép, kés. Mindenre számítani kell.

A kútfúrók egy háromágú, háznyai magas tripodot állítanak fel a kert végében, távol az ásott kúttól, még megfertőzné a friss vizet. Kétcolos acélcső áll befogva a közepén, benne ampával. Tizenkét szálát hozták, 120 méter elég lesz. Az ampa, a „rúdvonat” karnyi, üreges fúrócső, alul nyitott, fölül zárt, csörlőn átfutó kötéllel. Ezt húzzák a segédek, váltásban, mezítelen hátukról csorog az izzadság. Az ampa lezuhan a csőben, becsapódik a talajba, megtelik földdel, és a cső lassan süllyed a mélybe. Napokig tart, közben az ampából mindig ki kell mosni a törmelékét. Szekérderéknyi gyűlik össze: agyag, homok, homokkő, kavics, csigahéjak. Ott lábatlankodok, papírzacskóba gyűjtöm a megkövesedett héjakat, már maroknyi van. *Ezek nem csigák* – mosolyog a Tata –, *ezek mélyvízi kagylók. Itt az ősidőkben tenger volt.* Akkor tudom meg, hogy mi a tengerfenéken élünk.

1987-ben hárman: Ladik Kati, Vargasz és én elkezdtünk írni egy hatkezes regényt, *Liquid Sky* címen. Valami posztapokaliptikus-harderotikus világot képzeltünk el: kisorsoltuk, ki következik, és postáztuk egymásnak a mechanikus írógépen lekopogott oldalakat. A kezdés rám esett, kínlódtam vele, és akkor hirtelen eszembe jutott az eltűnt tenger: *Hajnalonta gyakran arra ébredék, megmozdultak a Város alatt a homokfolyamok, de mindez érzécsalódás: itt a talaj nem lösz és finom homok, mint Pannóniában, csak sziklába gyökereztetett acél és beton. Sokáig nem jöttem rá, mi okozza harminckét emelet nyomor és gyönyör felett lebegve, a folyékony mennyboltozat közvetlen közelében ezeket a borzongató eszméléseket. A honvágy szeizmikus mozgásaira gondoltam, a felhőkarcoló titkos onániájára vagy valamelyik szédült álom valósággá ridegedésére. Képződtem. Az alvó csípő görcsöl, akár a gyűlölettel ökölbe szorított kéz. Akár a miocén mélyégben álló mezőváros homokhullámai, melyek tízezer mérföld távolságból is felriasztanak. Akár gyermekkorom ártatlan dalai, lánykák szoknyáját tépdesve: Kiskácsa fürdik fekete tóban...*

108 méter, kezd felbugyogni a víz, még iszapos. Százhusz lesz, a mester elégedett, megmondta előre, ismeri ezt a vidéket. Nagy itt a nyomás. A csőre vékony toldalékot hegesztenek, csap kerül rá. Beásnak elé egy kishordót, abba csurog majd a fölösleg. Az ásott kutat lecementezik, oda viszi bele a nyolcvanas években Batya a vezetékes ház szennyvizét. Kadarkával áldomást isznak, nagyanyám csirkepaprikást főz nekik, nokedlivel. A Károly csóka sértődötten pendlizik, nem szereti a zuhogó csapvizet, túl erős neki a sugara. Egyik reggel Gabika unokahúgom reszketve rohan be a konyhába, *a madár béléfulladt a medencébe*, hüppögi. Bögök, mint az őszi zápor, és mérgemben megkergetem a macskákat. Nem nagyon értik, elszelelnek, lapítanak. Az ázott tollcsomót elásom a pipacsbokor alá. Nagy tavasszal pipacsot nemesített a régi kút mellé, a kelyhe tenyérnyi és nem bűdös. A tiszavirág életű, érzékeny vadvirág lett a csóka sírkeresztje. Első temetésem ez, lesz még számos, káromolnám az Úristent, ha sejteném.

Vasárnap anyám elvisz magához, engedélyt kell kérnie, estére visszahoz. Kacsát süt párolt káposztával meg szilvás rétest. Vesz két üveg igazi Coca-Colát is. Megsimogatja a kócos fejemet, reményvesztett szeretet és szomorúság sugárzik belőle. Titkolt, ezüst könnyecseppek gyűlnek a szemében. És én már biztosan tudom, hogy nem kell engem félteni tőle. Nem *kurva*, hanem *angyal*, bármilyen nagy is a hasonlóság.

Az angyalok*

Angyalok verték az ablakot, nem voltam magamnál,
a valóság kidobott a havas utcasarokra,
koponyámban éles fájdalom,
nincs keresnivalóm itt.
Ébredés előtt a Notre Dame-ban jártam,
akkor még ép volt, kézen fogva rohantunk az oszlopok között,
ordítottunk,
belesédültünk egymás visszhangjába,
majd évekké később, amikor már alig szóltunk egymáshoz,
megcsináltuk a Santa Maria del Fioréban ugyanezt,
mélyen meghajoltunk a másvilági szentek szobrai előtt,
kalapot emeltünk, kiabáltuk, hogy *viszlát nemsoká!*
és távoztunk örökre.
Volt még egy jelenet, de akkor jöttek az angyalok,
verték az üveget az ismeretlen lakás ablakán,
ahol hevertem,
a szomszéd szobában kopasz fenyő,
fejemben, szememben a fájdalom, és minden zsigerem
ellenezte, hogy az angyalok szemébe nézzek,
néhány pillanatig még lebegtek, néztek az ablakból némán,
majd elsuhantak a bazilika felé,
nyomukban szakadatlan zuhogott a hó.

Átnevezett utcák

hosszú, néma út duzzad előttem,
mindenki bezárkózott, csak a macskák
üldögélnek a kapualjakban, felkapják fejüket

fekete árnyékom láttán. mit keresek az ő idejükben?
siettem valahova. régen siettem,

*A szerző a művek megírásának idején a Petőfi Irodalmi Múzeum Móricz Zsigmond-ösztöndíjasa volt.

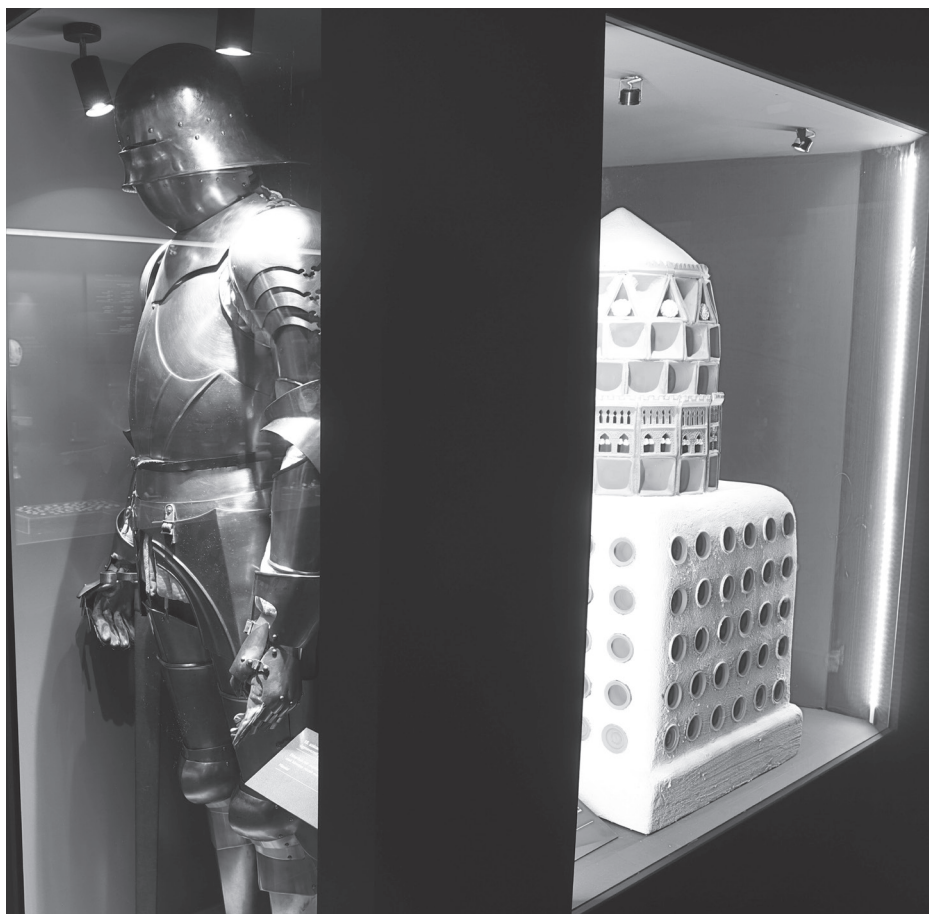
mióta találkozóim színhelyeit rendszeresen
elviszi a víz. olyankor állok, mint akit átverték,

fülemben valami hatvanas évekbeli zenével,
keresem az oszlopot a hirdetésekkel, ahol állítólag vár valaki,
de más színűek a sarki házak, más hangú kutyák vonyítanak,

elvitte az árvíz, eltűnt a ködben, le kellett meszelni, ki kellett vágni, átnevezték,
mondogatták a kerítések mögött bólogatva,

mikor cetlit szorongatva a kezemben címek, oszlopok,
kapuk, házak, fák, utcák után érdeklődtem.

az út csillogott, duzzadt.
nem kérdeztem meg az utolsó busszal érkezőket,
melyik járat az enyém.
az órák már indulásom előtt megállt.

Enteriőrkép a középkort bemutató kiállítási részben egy gótikus páncél anyagbú másolatával

Engem már csak a szarvasok és az árnyékok viszonya nem hagy nyugodni

Amit szó szerint mondok el,
azonnal elkezd mást jelenteni.
Mégis egyre nő a reflektor közeledtével
az árnyék, az árnyéka bekebelezi az erdőt,
elindul felénk, el ne üsd, csak kerüld ki,
mint a jövőre vonatkozó kérdéseket.

A félelem színeváltozása ez, hogy
beszéd lesz belőle, tagadás, legyintés,
mosoly, dehogy. Aki a történet végén
lekapcsolt fényszórókkal
menekülő autót sorsunkkal
azonosítaná, vagy rögtön velünk,
csak kínos hallgatást kapjon.

Mint egy GIF, kezdődik az elejéről úgymint,
ott áll, árnyéka egyre nő, és újra,
újra – amíg összemosódnak a szereplők
értelmetlenségig ismételtetett mondataidban.
Van valahol egy beszélő, már nem biztos,
hogy te vagy, de egészen biztos,
hogy azt kérdi, mi ez? Ne szavakat mondj,
hanem azt mondd, hogy mi ez.

Ki előtt kell a végén elszámolnom
a mérlegre tett, párolgó szájakkal,
elásott ablakaimmal, és a tudattal, hogy
ami lángban áll, jobb, mint ami nem?
Minek lett nélkülözhetetlen alkatrésze
ébremlétem, és egyáltalán, hogy kerülök ide.

A szobám sarkában két vadász térdel,
pánikba esve próbálnak csontokból,
agancsokból, fagyott húsból, törött

porcelánból, a táj zsírjából és egy
lenyűzött medvebőrből összerakni
és életre pofozni egy szarvast,
hogy hajnalban szabadon engedhessék

az autópályán. Az alacsonyabbik rám kiabál,
azonnal kapcsoljam le a villanyt az erdőben,
a magasabb szívmasszázsba kezd, úgy mondja,
ő elhiszi, hogy amiért neked hálás vagyok,
magamnak sosem bocsátom meg,
annak ellenére is, hogy mióta ezt mondogatom.

Tundra

Küldik a programot, ami szavakat válogat
megjelölt helyekről, hogy legyen mit érezni,
mellékük képeket keres, és kiteszi őket egy
oldalra rögtön, hogy legyen mit érezni,

okosan válogat persze, tájékozódik,
szerelem, halál, hogy legyen mit érezni,
vitaminok reklámozása a cél egyébként a képek alatt,
az valójában mellékes, hogy legyen mit érezni.

Sokan követik nagyon, nem zavarja őket,
hogy nem ember csinálja, hanem egy program, amit küldtek,
jöjjön a vitamin, és szorítson pisztolyt a szívükhöz,
ha kell, csak legyen mit érezni.

Kimegy az erkélyre épp most, aki küldte, félbehagyva
az online pókert, mindjárt négy, szerda,
és amíg hűl a dobozos instant tésztaleves
kint a február eleji hét fokos sötétben,

ő csak ül a nyári estékre vett koszos székeken,
távoli szirénázás, közeli madárdal,
mosdatlanul, az almazöld pólójában,
és arra gondol, hogy miért nem érez semmit.

távolságok

távolságtartóbbak lettünk
lemondtunk kiváltságainkról
beletörődéssel szemléljük
ahogy kiszakadunk
a mindennapok gyűrődéseiből
elszöknek előlünk az álmok
az idő szétfolyik valami furcsa
lebegés sodor újabb ájulásba
de a gravitációt szabálytalan
átváltozásaink sem győzhetik le
nem érted a szomszéd kutyája
miért morog holott máskor elvárta
hogy a kerítésen keresztül is simogasd
a lakást mindennap többször is
átszellőzteted s közben magaddal
társalogsz – kifecsegsz mindent –
csak faltól falig létezel
eltévedsz mégis a kíméletlen csöndben
babonáidat beépíted éjszakáidba
és hiába kapcsolod be a rádiót
jó eséllyel győz az unalom
egyébként is kidobásra ítélt
alkatrész vagy
ma még javítható talán
de ha meglötyögősödsz
pótolnak másikkal
– garanciális fedezettel bíróval –
nincs már semmi sem
bosszút áll az eltékozolt álom
a kisöpört titok
hisz amikor a postás aláírhat helyetted is
visszavonhatatlanul egyedül maradsz

bolyongásaink

a város nemlétező utcáin bolyongunk apámmal
ez a büntetés amiért megadtam magam
alkudozni sincs kivel: csak a hallgatag falak
repedéseiből köszön vissza az idő
változtatni kellene – kidobni
adósságot termő csalásainkat
fejet hajtani pribékjeink előtt
megcsókolni a kihallgatótiszt kezét –
mert a múlt mindig felkeveredik
a zavaros lerakódások nem férnek bele
a hallgatásba így leszünk a csend
üldözöttjei – rivális kísértetek –
akik elhanyagolni kényszerülünk
most egymást is – belehervadunk
a dacos tegnapok homályába
meséidet hallgatom sosem volt
időkről a csontokat törő kárhözatról
beszállásolásról kitelepítésről
kolhozosításról kisajátításról elkobzásról
ebből a világból menekítetted át
kilencven év történelmét
az új század förtelmes levegőjű
szabadságába ahol mára
kórház-fehérbe öltözött az ég
és fertőtlenítőszerszagú lett a nyár
tüntetőn fekete mellényt öltve jársz
idézed kapóra jött tévedéseinket
s keresed hiányainkban hol a rés
testvéreid már mind a föld alatt
lemérted a távolságot sírjaik között
az ember ilyenkor térdre rogy
de te átlátsz a maszkok szabta horizont
fölött és messzire indulsz
mielőtt zörgő csontjaid Istenre hagyod

[azt mondog]

azt mondog beszédes a hallgatás
pedig csak a fájdalom üres
azt mondog a vakságot nem lehet megunni
pedig csak világgá ment a rémület
azt mondog a kísértés csak rágalom
s minden kés beszorul a sebbe – rád hagyom –
azt mondog a semmi sem kevés
és a szépség is lehet büntetés
azt mondog hallgatni szép
s ha van fülem a csöndre ne kérjek új mesét
azt mondog az élet is csak taktika
s hogy ez mégsem a világok legrosszabbika
azt mondog gazdája vagy az időnek
pedig legfeljebb rabja csak
azt mondog külön világban élünk
azt mondog: én élek s te vagy

Régmúlt korok tárgyainak gyűjtőhelye a padlás, amely kiállító- és egyben múzeumpedagógiai tér is (fotó: Martyin Emilia)

Vasárnap

Vasárnap délután a máskor oly átlagos utca kimerevedik, mint egy állókép. Az amúgy is lassan hömpölygő idő megáll, és átmenetileg nem halad tovább. Csak pulzál, akár az áram, amely kitölti a vezeték közötti pontokat. Úszik az utca az időtlenségben, benne az emberek, a lócák, a templomtorony. Úgy érzem, ilyenkor mindig süt a nap, és fülledt virágillatban kell léteznünk. Mindenkihez tartozom, és mindenki hozzám tartozik. Ráncos homlokok, pislákoló szemek, kicsattanó fiatalasszonyok, bajszos nagyhangúak, gyerekek és aggastyánok mustrálnak két oldalról, ezeryi szempár keresztüze akar áthatolni rajtam. Az utca korzóvá változott.

Mindenhol felhangzik a Csokolom, a fejem forgatom jobbra-balra, hogy senki ki ne maradjon. A Macskástól a temetőig nagyon hosszú az utca, egy egész falu lakik benne. Öt óra után kiül ez a falu a kapuk elé a lócákra, és végigmustrálja magát. Egy egész nyárnak érzem a napot, és fordítva: a nyár egy hosszú, émelyítő vasárnap délutáná áll össze.

Kétféle vasárnap van: amikor megyünk a Tiszára, és amikor nem. Amikor nem megyünk, akkor az ebéd utáni pihenőt követően kísértünk a faluba. Apám soha nem jön velünk. Mielőtt elindulunk, anyám gondosan kiválasztja az illő ruhát, szandált, táskát. Vasalni nagyon figyelmesen kell, hogy még a gallér levarrásainál se ráncolódjon az anyag. Ettől valamiért mindig rettegek, hogy az enyém beráncosodik, és az egész falu látni fogja a hibát, a szégyent. Úgy illik felöltözni, hogy egyforma súlya legyen a viseletünknek. Anyám mindig megjegyzi: nem helyes, ha némely családtagok feltűnően jobb ruhában járnak, mint a többiek, mert az visszatetsző.

A házunktól a falu végéig és onnan még Keresztanyámgig rettentőnek tűnik a távolság. Vágyom és félem ezt a sétát a falu korzóján. Kifordulni a hídon egyet jelent a tetemrehívással. Nézzétek, itt vagyok, most engem is megszemlélhettek. Minden udvart hatalmas szőlőlugasok árnyékolnak, és jövendölnek az idei bort. Előttünk, mögöttünk és persze velünk szemben is emberek korzóznak, betartva a tisztas távolságot. Nem illik hallótávolságra közelíteni másokhoz. Ha valaki mégis siet, ami teljes lehetetlenség egy ilyen porlepte világban, akkor az határozottan gyorsít a léptein, és minél rövidebb idő alatt megelőzi az előtte haladót. Az egész végtelen hosszú falu két kanyarral tagolt. A kanyarból úgy bukkannak elő a sétálók, mint amikor a nap felkel, és lassan kigömbölyödik a horizonton, már messziről lehet találgatni, hogy kik jönnek szembe.

Jobbról és balról is köszönnek, lassan, elnyújtva. Mélyen a szemembe néz mindenki, minden szempár sűg valamit, mosolyog az arc, amely visszatekint rám a lassan és ütemesen bólogató fejekből. A rekkenő melegben almák bólogatnak így, ha mozdul kicsit a nyári szél. Rengeteg nyári alma himbálózik az ismerős embertesteken. Én a részük vagyok, és ők a részeim. Most végignéznék rajtam, hogy nincs-e valami kivetnivaló, maradtam-e a nyáj hasznos tagja. Ezen a hosszú sétaúton csak mosolyogni illik és köszönni. Néha, ha valaki a járdák széléről kérdést intéz, annak röviden válaszolok. A fejem oldalra fordul, a lábam tartja a tempót: Jól vagytok, csillagom? – Köszönöm jól! Hát N. néni?

Ha csak teheti, a sétálók közül senki meg nem áll, mindenki halad a maga sebességével. Mert ha egy is megáll, akkor utoléri mások, felbomlik a rend, ettől aztán a sebesség és az idő érzékelhetővé válik. Így viszont bolygók és csillagok egymástól azonos távolságban keringenek a falu vég-

telenjében. Akik már aznap végigkorzózták az utcát, megkönnyebbültén ülnek le a saját padjukra, hogy boldogan legeltessék szemüket az arra járókon.

Külön csoportot jelentenek az eladósorban lévő lányok és a házasulandó fiatalemberek. Az ő mustrájuk még fontosabb és sorsdöntőbb. Minden kapualj tudni véli, hogy ki kihez való, kit kivel kell összekommendálni. A lányok kettes-hármas csoportban merészkednek csak a falu szeme elé. A szigorúbb családok még így sem engedik ki a lányaikat, csak rokon kísérettel.

Egyedül a fiatal fiúk nem sétálnak. Ők hetykén és sietősen végigrappolnak az utcán, mint akiknek épp halaszthatatlan ügyük van. Néha többen is összeverődnek, és harsányan fel-felnevetnek útközben. Ha szembemennek egy lányos társasággal, vagy utolérik őket, igyekeznek flegma arcot vágni. A lányok eközben rezzenéstelen tekintettel haladnak tovább. A falu figyel, és mindent jegyez. A szempárok sokasága pár méteres távolságban. Hallani a lélegzetet, a krákogást, orrfújást. Hallani, ahogy reccsen a napraforgómag a fogak között, vagy sercen a gyufa a cigarettázó kezében. Amikor a két csoport egy pillanatig azonos ponton van, pattanásig feszül a figyelem, aztán mindenki megnyugszik, elkezdenek lépésről lépésre távolodni. A lányok egyenes tartással vagy éppen kicsit összebújva elnevetik magukat. Csak semmi feltűnés, hiszen megfigyelők és tanúk öntik majd közös emlékezetbe az ítéleteket.

A fiatal házasok élete is nyitott könyv a falu előtt. Ketten mennek-e karonfogvást a szülői házhoz? S ha igen, milyen gyakran? Gömbölyödik-e már a menyecske? Néha oda is kiabálnak a kíváncsiak: Na, milyen az élet az új háznál, megszoktad-e már, Mariska? És Mariska csak csillogó szemmel válaszolhat, hogy köszöni, nagyon jó.

Úrvacsora ez is, pont olyan lassú sorban állás, csak nem az Úr, hanem a falu színe előtt.

A látszólag egyhelyben, maga körül forgó utca alkonyat előtt megtelik az édes, meleg frissen fejt tej illatával. Fiúk kurjongatnak a csárda teraszán, a lócákon ritkul az embersereg. Sötétedik, de még akkor is világítanak a szempárok a szürkességben. A körvonalak szétfolynak, a hangok élesednek. Holnap már minden más lesz, a falu sebességet vált, mintha soha, de soha nem is lett volna ez a végtelen, tejszagú, fülledt állókép, ez a vasárnap.

Akkor vége is lesz

Egyetlen foton egyszerre két helyen is lehet.
Az ember tudatában van annak, hogy folyamatosan telik.
Egyetlen idő, lakásba zárva, távoli neutroncsillag.
A kettős rendszer együtt egy csillagpár.
A kapott érték a vártnál sokkal nagyobb.
Nézem a gömbgyertya lángját, arcok az asztalnál.

Valaki becsöngetett, és nem nyitottunk ajtót az időnek.
A nagy tömegvonzás lelassítja az időt.
Vannak lakások, ahol meghaltak, a csengő feketén dong.
Visszahajlik az idő, mint egy drót, túlnőtt faág.
A halott lakásában fekete macska éhezik.
A múlt idő habhoz hasonlóan működik.

Átjárók lakások közt. Energiát közlünk a japán cseresznyefával.
Az univerzum építőkövei eltorlaszolják a lépcsőház bejáratát.
Apám kiveszi a párás falú üveget a hűtőből.
Él a tér-idő hab stabilizálása. Ekkora gyorsítót csak a világűrben lehetne megépíteni. Ábrahám néni tér-idő teste.
Csöpög a vér az orrából, antigravitációs negatív energia.

Láthatatlanul összeköt két pontot térben és időben.
Óvodás voltam, és ragyogott a tévében a Csillagok háborúja.
Az idő flexibilis. A múltad betontalpú. Örökké lesz-e idő?
Ha az időnek volt kezdete, akkor vége is lesz?
Teremtésmítosz, pusztulásuniverzum.
Kiolvadt időn korcsolyázunk, merülünk, fémnehéz idő.

Ötödik égtáj

Hét állásból újra a hatodik vidékre.
Szomjúságot nyel, kortyokhoz imádkozik.
Fennsíkok érdes sziklaanatómiája.
Égtájakhoz vissza, de az őrzők sehol.

Ponyvákba bújt szédelő szelek.
Öblök átkiálthatatlan fodrozódása.
Kontinensek vágnak birodalomközi,
ébredéstelen, végső összeolvadásba.

Vér úszik fertőtlenített látótérbe.
Töltény kopog fagyott páncéllemezen.
Lassú tankok előttünk, könnyebb
úgy meghalnom, ha közben fogod a kezem.

Itatják, kiszáritják emlékeink.
Imakönyvből mormolunk, lövészárokba
omló fal és a gyávaság gyors osonása.
Visszatérnek a háború fáslizott rokonai.

Kitüntetések rejtett
őrzése, hordozása.

A lakáshiány enyhítését és a szocialista családmódel kialakítását szolgáló panelházak mindannyiunk által jól ismert bútortáza és berendezési tárgyai

Egy fiúról

Széles csípője volt és kicsi farka,
várdlija jól ívelt, a válla erős.
Talán emiatt volt, hogy legelől ment
harcba, mikor hívták, s elsőként zuhant

végül a földre. Állj meg a sírjánál,
könnyeket ejtve – mert kúrni kevés volt,
ölni gyenge, s férfi sosem lehetett.

Az öltözködésről

Ez a halál, amit megörököltem, nem jó rám,
rossz a szabása, derékban túl bő, a vállam viszont
nem fér el benne – eredetileg sem volt senkié.
A piacon a lúd meg a hettita árusok

kínálnak ilyen ruhát: senkire sem jó igazán,
de megfelel mindenkinek. Jobb körökben –
nincs kérdés – lenézéssel fogadják, ha az ember
önmagát, és persze az alkalmat, nem tiszteli meg.

A görög

Azt a görögöt, bár évekig nem szólt
hozzá senki, végül mégis
befogadta a város. Talán mert jól
értett a borhoz, s tisztelte

a tengert. Megszerettük józan mámorát,
és mondtuk is neki sokszor:

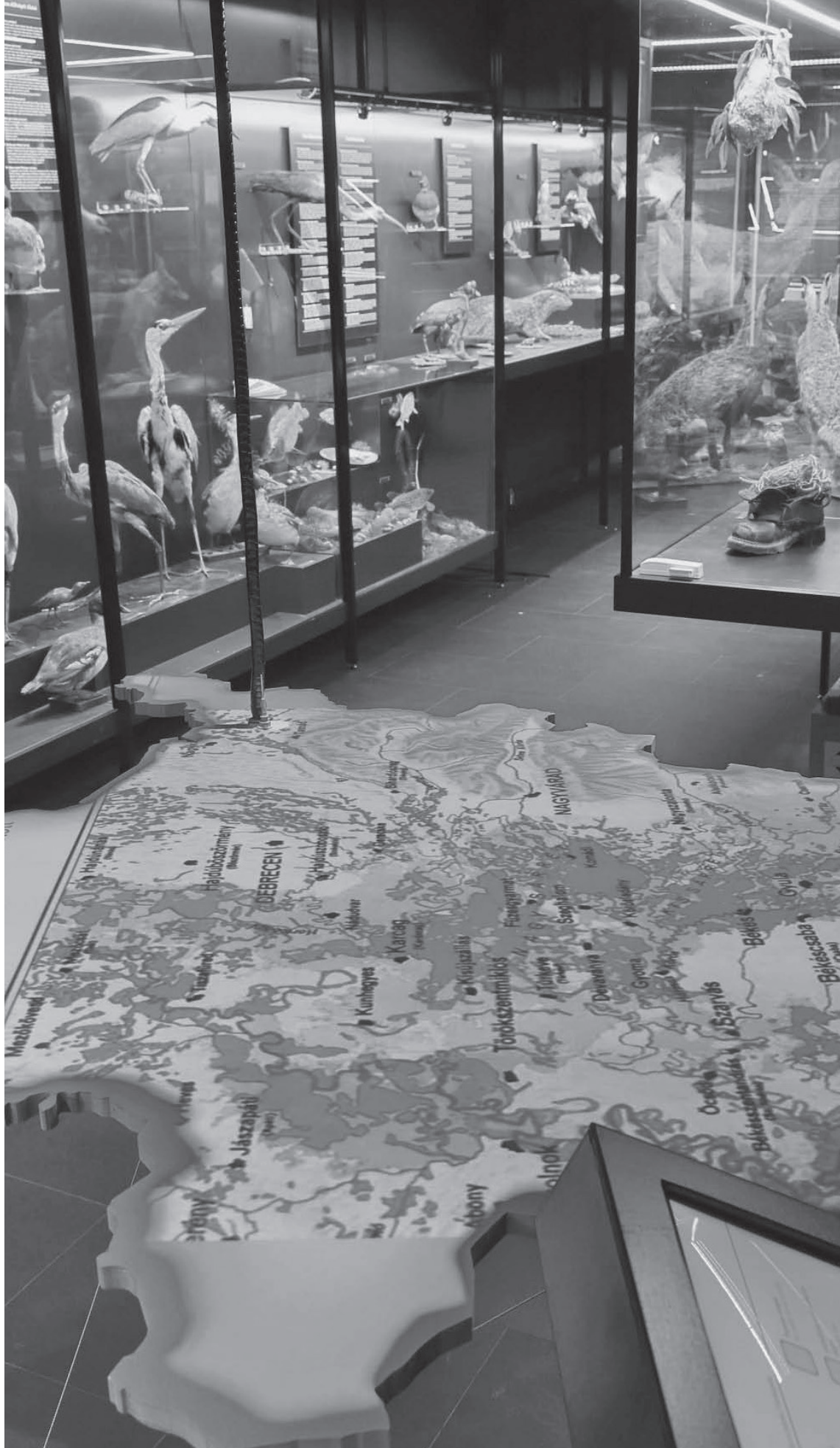
„Ti, görögök, mindig gyermekek vagytok,
öreg görög pedig nincs is.”

[Töredék]

Más törvényt nem ismerünk: fiatal
testünket az idő önkényének alávetni.
Minden egyébre igaz: ne építs, nem omlik össze.

*Az ember által átalakított természeti környezetben, vagyis a kultúr-
tájban élő állatokkal is megismerkedhet a látogató*

A kiállítást nyitó teremben bepillantást nyerhetünk Békés megye természeti világába

Négy limerick anyukáknak

Volt egyszer egy fiú, kis Bence,
eléggé gyakran volt megverve,
helyzete könnyebb lett,
amikor áttértek
központi fűtéses rendszerre.

Volt egy lány, úgy hívták, Piroska,
a farkas sodrából kihozta.
„Virágot nem tépek,
ott írják, hogy védett,
a tábla szemed majd kiszúrja!”

Patakban álldogál Iluska,
mosnia kellene, de lusta,
– Hopp, Jancsi, épp ott jön!
Subáján szelfizzünk?
Juj, szemem pont ma nincs kihúzva!

Szegény kis varázslók Roxfortban,
röpködnek tök béna posztókban.
Aztán, ha leesnek,
törést nem gipszelnek,
pálcával ráböknek, oszt jól van.

Három kislány

Három kislány,
tíz, öt, kettő,
ágyban ördög,
kádban sellő,
hébe-hóban
angyalok.

Három kislány,
agyam kivan!
Egyik föllök,

másik rohan,
a harmadik
andalog.

Három kislány,
együtt laknak,
szíre-szóra
hajba kapnak,
egymást rendre
megtépik.

Három kislány,
tisztá, rendes.
„Jaj, de drága,
illedelmes!”
Idegenbe
feszt édik.

Három kislány
megvár ébren.
Eszik húsom,
isszák vérem,
összevesznek
csontomon.

Három kislány
alfa szinten,
kulcsont-kínzó
kece kincsem,
szőke tincsek
torkomon.

Három kislány
kicsit túl sok.
Folyton forgó
hisztis tyúkok,
cseverésznek
itt velem.

Három kislány,
szép a téma,
ők a borsó,
én a héja.
Köszí, édes
Istenem!

Roki megszökik

– Na végre – recsegte Roki, a felfújható gumikrokodil –, hol jártál eddig?
– Erre, arra – süvöltötte a viharos szél, és nagyot lökött az esőtől dagadt, szürke felhőkön.

– Az időjárásjelentés szerint már tegnap este itt kellett volna lenned – morgolódott Roki idegesítő tudálékossággal, de a szél nem vette magára:

– Az időjárásjelentés egy humbug. Ha valamit tudni akarsz arról, hol járok, kérdezd meg a fecskéket.

– Már három éve nincsenek fecskék nálunk – emlékeztette a krokodil a szelet, és orrával a kis, tornácos parasztház felé bökött.

– Kár! Pedig a fecskéket szeretem. Olyan vagányak, mint én – füttyülte a szél, és sivítva körbetekeredett a kertben álló öreg cseresznyefa körül.

– Ne velem szórakozz, inkább vidd Rokit fürdeni – recsegtette fájós derekát a félszázados fa, és ledobott magáról egy kosár, korán elsárgult levelet.

– Ejnye, de morcos ma valaki – cirógatta meg óvatosabban a szél a cseresznye elszáradt ágait –, megint megvisel az időjárásváltás?

– Az én koromban már mindenem hasogat, és ez az iszalag! Borzasztóan kínoz idén, de hagyjuk! Inkább vidd a Rokit, mert már két hete itt vannak a gyerekek, folyton nyúzzák, kell neki egy kis kikapcsolódás.

– A gyerekek... – sóhajtotta a szél, aki titokban imádta a gyerekeket, és mindig remélte, hogy a látogatását újra színes sárkányokkal és izgatott kacagással ünneplik meg.

Valamiért erre ritkán került sor, pláne a Balaton mellett, ahol az emberek, mintha úszóhártájuk nőtt volna, állandóan csak a tóban akartak pancsolni.

– Nem fognak hiányozni a gyerekek? – kérdezte a szél Rokit, aki a gyerekek szó hallatától egy kicsit még zöldebb lett.

– Jaj, hagyjál – rázta a fejét –, mi hiányozna belőlük? Az örökös ordibálásuk? Vagy amikor összevesznek a hátamon, és végül egymás helyett engem rugdosnak? Vagy amikor a fűbe dobnak, és hiába mondják a felnőttek, hogy nem szabad, rám ugrálnak... tegnap is csak a szerencsén múlt, hogy nem lyukadtam ki!

A szél tűnődve dolgozott. Néhány felhőt összeütött, azok nagy robajjal szikrázni kezdtek.

– Mikor indulunk? – kérdezte Roki türelmetlenül. – Ha elered az eső, tudom, hogy odébbállsz, és én megint itt maradok.

– Mindjárt, csak még azt a három felhőt ideterelem a tó felől – fordult a szél, aki már korábban kitalálta, mikor lesz ideje beiktatni Rokinak a régen beígért utazást.

Néhány perc alatt sötét felhőkupacok izegtek-mozogtak az égen. A szélnek már nem is kellett nagyon tologatni őket, hogy össze-összeverődve hatalmas szikrákat szórjanak a levegőbe.

– Mehetünk – kapta a hátára a szél Rokit, és mielőtt felszállt volna, még besandított a kis tornácós ház ablakán.

Egy barna, copfos kislányt látott, aki rémült arccal, kiabálva mutogatott rá.

– Most rám fog haragudni, hogy elvittem a barátját – gondolta a szél, de már nem volt mit tenni. Ha megígért valamit, azt szigorúan betartotta.

– És hova parancsolod? – kérdezte az utast.

– A strandra – válaszolta Roki röviden, és igyekezett mind a négy gumilábával a szélbe kapaszkodni, nehogy korábban pottyanjon le, mondjuk a Parti Sétány rózsakertjébe.

– És mit fogsz a strandon egyedül csinálni? – kérdezte a szél kíváncsian.

– Végre úgy fürdök, ahogy kedvem tartja – válaszolta Roki vidáman. – Messze vagyunk még?

– Már csak egy perc – válaszolt a szél, és egy nagy kört leírva a templomtorony körül, beleült a csatornába, ami egyenesen lesuhant a strand közepére.

Ötvennégy másodperc múlva a szél belibbentette Rokit a vízbe.

– Arról nem volt szó, hogy így felborzolod a hullámokat – morgott a gumikrokodil, mikor vízre ért, és kis híján azonnal fel is borult.

– Bocs – válaszolt a szél, és gyors fordulattal elindult a part irányába –, akkor én most megyek. Megleszel?

– Persze – válaszolta Roki, aki már hetek óta arról ábrándozott, milyen jól fogja magát érezni, ha végre egyedül lehet a strandon.

– Akkor szia – susogott a szél, és elindult a völgy felé a zivatarfelhőihez.

Roki elterpeszkedett a kisimuló víztükrön. Élvezte a lemenő nap fényét. Számolgatta, hány aranyugárból áll az aranyhíd. Odaintett minden felette elszálló sirálynak, és hallgatta, hogyan dúdol a nád esti tánca közben a parti sziklák között.

A víz langyos volt és tiszta, hiszen a vihar elől már órákkal korábban elmenekültek az emberek.

Roki csak feküdt a vízen, ringatózott és pihent, és ringatózott és pihent, és ringatózott és pihent. Kicsit unatkozott, de aztán eszébe jutottak a csillagok.

Még sosem látta a csillagokat a vízről, pedig egy szűnyog néhány napja azt súgta neki, hogy páratlan élmény este a tó.

Ahogy az ég sötétedni kezdett, Roki egyre izgatottabb lett.

Szemét az égre szegezte, és várta, hol tűnik fel az első fénypötty. Aztán még egy, és még egy.

Este tizenegyre tele lett az ég csillagokkal.

És a víz is.

Roki tátott szájjal bámulta az égre ragadt meg a lehulló csillagokat, de néha odasandított a part felé, hátha visszajön a szél, és elmondhatja neki, ami már sötétedés óta szúrta az oldalát.

De a szél messze járt.

Az üresre facsart felhőket terelgette el a völgy felől, hogy másnap reggel a copfos, barna kislányt olyan szép napsütés várja, amiben nem kérdés, az első útja a strandra vezet.

A Rezenéstelen Pillantású Macska birodalmában

Kertész Erzs: *Éjszakai Kert*

Régóta követem Kertész Erzsí írói munkásságát. A kezdetektől fogva azt érzem, jót és jól ír. Voltak persze kevésbé sikerült kötetek, ám a nemrég napvilágot látott, már a megjelenését tekintve is igazán különleges *Éjszakai Kert. Misztikus meseregény* kiemelkedő teljesítmény. Az író egyenesen szerethető és szuperül sziporkázik, s majdnem teljesen bizonyos vagyok benne, hogy ihletadó múzsája mindaddig ott kószált, kullogott, keringett, körözött, netán keringőzött körötte, míg le nem tette a tollat, s jobbnál jobb tippekkel látta el, hogy aztán az égbolton látható valamennyi csillag egyöntetűen szerencsés alakzatot vegyen föl, s remekbe szabott regény keletkezzen.

Néha nem elég a tehetség. A körülmények tökéletes együttállása is szükséges, hogy valami egészen egyedi, valami egészen kiváló jöjjön létre. Madam Cupapanas története márpedig ilyen. Kertész oly mesterien használja szép magyar nyelvünket, hogy biz' Kázinyczy mester is megirigyelné, s tán eszébe sem jutna holmi nyaktekerészeti mellfekvencekre vesztegetni az idejét, belemerülne bátran a félelmetes, szorongató, ám mégiscsak barátságosan hívogató mesevilágba, melyet szerzőnk teremtett nem kis munkával. Mert lássuk csak: „A szenyora ugyanis siet, és ez a művelet minden energiáját felemészti: a gyöngyökkel díszített selyempapucs alattomosan csúszkál a macskakövön, a súlyos aranyékszerek minden lépésnél megcsörrennek jogos felháborodástól fújtató kebelén, és a méregdrága csipkeruha szegélye minduntalan egy-egy figyelmetlen kofa asztalába akad, mert ezek a mihasznák nem átalítottak a szenyora vonulási útvonalában elhelyezni a rozzant standjukat.”

Nos, szenyoránk tehát halad, szalad, tör előre, mígnem eljut úti céljához, a mesterdetektívek házához, ahol addigi lendülete némiképp alábbhagy. Hiszen két kiváló nyomozó

Cerkabella Kiadó, Szentendre, 2020

közül kellene kiválasztania a jobbat. De ez nem olyan egyszerű. Hősrünk nem mindennapi megoldásra jut, minthogy az ellopott kerti tó problémája sem egyszerű bűnügy. Talán nem is elég hozzá egyetlen nyomozó. A meglehetősen vehemens és módfelett türelmetlen károsult így hát rögvést két detektívet fogad (nem tudván eldönteni ugyanis, melyikük a megbízhatóbb), akik, mondani sem kell, ég és föld, azazhogy tűz és víz, jég és sár... Egyikük megfontolt, élére állítja még a derékszögű háromszöget is, másikuk vidáman szálldosó csigás haját igazgatja folyton, s kertje virágillata színpompás csodájának bűvöletében él...

Tódor és Teória sosem gondolták volna, hogy egyszer majd ugyanazon a bűntényen dolgoznak, köszönhetően a meglehetősen rigolyás asszonyságnak, aki nem szeret semmit a véletlenre bízni. A szenyora megbízásából az Éjszakai Kertbe vezet útjuk, ahol a kertmester, Noxnoktisz kalauzolja őket, nehogy véletlen átalakuljanak vagy más baj érje becses irhájukat. A kéretlenül előkerült idegenvezető csodás bemutatót tart a Kertről: „Tudják, az Éjszakai Kertben a szokásosnál lassabban csordogálnak a napok. Mert az Idő ebben a különös Kertben nem siet sehova. Kényelmesen bandukol, néha le-leül egy mohos sziklára, ha nehezére esik az ólomlábakon lépkedés. Olyankor a pókok sem szövik tovább a hálójukat, a madarak sem pittyennek, a levelek pedig hullás közben a levegőben függve, lebegve mozdulatlanra dermednek, és még a Levélhordó kezében is megáll a lombseprű.”

S ha nem lenne mindez eléggé félelmetes, netán kíváncsiságebresztő, a jeles mester bemutatja a Kert egyik legfontosabb lakóját, a Rezzenéstelen Pillantású Macskát is (akit egyébként a bohó, olykor igencsak meggondolatlan Teória lazán „leciusoz”...). A (valószínűleg) selymes bundájú négy lábúról megtudjuk, hogy eddig egyszer sem látták sem pislogni, sem nyávogni. Lehet, beszélni sem tud. De: „Ez a Macska folyamatosan szemmel tartja az itt élőket, de pillantása kifürkészhetetlen, és csak találgatni lehet, mire gondol. [...] Szemei olyan erőt sugároznak, hogy talán azon sem lepődnénk meg, ha kiderülne, csupán ő képzele, ő álmodja az egész Kertet.” Hát most aztán megfogtál bennünket, derűs szívű elbeszélő... Méghogy a macska által létezzen minden... Uhhh...

A titokzatos kert persze sok más élőlényt rejt, akiknek megvan a saját, testhez álló feladatuk. A Rügyeknek Éneklők nélkül nem jönne el a tavasz, az Árnyékban Bujkálók az Éjszakai Kert összes titkát ismerik, a Varjakat Vigasztalók – mily meglepő – a varjak bánatát enyhítik. „Lesz még hideg, ne félj!”, suttogják a szárnyas jószágoknak a biztató szavakat, mielőtt azok „tovarepülnek, nem tudni, hova”. A Kertben ott él a Sziromszámláló is, és aki a leginkább megbolygatja hőseink nyugalma, az „A Lány, aki a Csillagokat is Lehazudja az Égről”. Hogy hogyan vagy hogyan nem, az ellopott tó persze megkerül, de mindez nem tölti el teljes békességgel és megelégedettséggel Tódor nyomozót, aki hiába selejtezi ki a kifogyott tollbetéteket a fiókjából, csak nem lel nyugalomra. Hívja, húzza vissza a titokzatos kert, ahol a miákolást elfeledő macska él, s ahol még nem derült ki, hogy végződik a Sziromszámláló és a Meghasadt Hajnal története. Vissza kell menni. Nincs mese!

Azazhogy mese van! Nem is akármilyen. Merüljünk el benne!

Nibelungok fordításban és újraírva

Beszélgetés Márton Lászlóval

A Nibelung-ének fordításáért és teljes írói életművéért Artisjus Irodalmi Nagydíjjal tüntették ki idén. Mit jelent önnek ez az elismerés?

Mindig örülök, ha egy intézmény elismeri a munkámat, és ezt a rendelkezésére álló díjjal jelzi. Nagy öröm számomra az Artisjus Irodalmi Nagydíj, és büszke vagyok rá. Ugyanezt elmondhatom előző díjamról, a *Bárka*-díjról is. Az is közös a két díjban, hogy sajnos nem lehettem jelen a díjátadón, mert eddig nem került rá sor: a járvány miatt nem lehetett megtartani. Mindnyájan reméljük – a szervezők is, én is –, hogy ezt még pótoljuk. Még valami összeköti a két díjat: mindkettőnek van valami köze *A Nibelung-ének*hez. Az Artisjus ennek fordítására adta a díjat, a *Bárka* pedig az idén kezdte folytatásokban közölni a nagy elbeszélő költemény színpadi változatát. Ugyanis időközben azt is megírtam. Az, hogy a *Bárka* szerkesztősége ilyen nagyszabású közlésre vállalkozott, ugyanolyan öröm és megtiszteltetés számomra, mint az említett díjak.

Korábban Walther von der Vogelweide verseit is átültette magyarrá, majd a szintén középkori Nibelungenlieddel kezdett foglalkozni. Miért fordult ismét e korszak felé?

Hozzáteszem, hogy előzőleg még egy nagy művet, Gottfried von Strassburg *Trisztán és Izolda*-regényét is lefordítottam, csak az nem vált közismertté, mert nem került könyvesbolti forgalomba (de egyszer még arra is sor kerül). Mindhárom szerző – Walther, Gottfried és *A Nibelung-ének* ismeretlen, névtelen szerzője – a XIII. század elején élt és alkotott.

Mindháromjukhoz íróként, késői pályatársként közelítettem, és mindhármuk művében a modern írói törekvések előzményét láttam. *A Trisztán és Izolda* a modern lélektani regény előfutára: olyan, mint egy középkori *Bovaryné* vagy *Anna Karenina*. Walther életművét, mind a közéleti-politikai, mind a szerelmi költészetét, az a fajta autofikció teszi izgalmassá, amelyet manapság Knausgård prózájában szokás ünnepelni, csak éppen a középkori kollégánál több a költészet. *A Nibelung-ének* pedig a modern történelmi regényt előlegezi meg. Úgy fest nagyívű freskót a korabeli – elvileg népvándorláskori, valójában keresztes háborúk korabeli – Európáról, hogy megmutatja, milyen tragikus különböző civilizációk találkozása, ha nem értik meg egymást, és összeecsapás lesz belőle. Az ilyen felismerésekből én íróként is sok erőt és ösztönzést kapok.

Mai magyar nyelven szólaltatja meg a középfelnémet nyelven íródott elbeszélő költeményt. Milyen nehézségekkel szembesült a fordítás során?

Ne feledjük, hogy a középkori szerzők a kortársaikhoz szóltak, akkori viszonyokhoz képest korszerű, modern nyelven. A súly- és hossz mértékekkel, a korabeli harcászati és jogi szakkifejezésekkel éppen eléggé archaikus hangulata lesz egy nyolcszáz évvel ezelőtti szövegnek. A fordítói nehézségek minden szerző és mű esetében másfélék. Walther von der Vogelweide esetében nem mindig egyértelmű, mire gondolhatott a költő. Egy egyszerű példa: az egyik verse a „halm” és a „bone”

vetélkedéséről szól, azt állítja, hogy az előbbi jobb az utóbbinál. A „bone” egyértelmű, babot jelent. A „halm” viszont jelenthet fűszálat is, búzaszálat is. Utóbbi esetben Walther azt állítja: a kenyér jobb, mint a bab, mert a bab dohos és zsizsikes. Ez nem valami erős állítás. A másik esetben arról van szó, hogy Walther lovának jobb dolga van, mint a költőnek, mert a ló friss füvet legel, míg Walther dohos és zsizsikes babon tengődik. Ez a vándorló költő nyomorúságáról szól, egyszerre ironikus és tragikus versmondattal.

Mennyiben befolyásolta munkáját, hogy A Nibelung-ének fordításakor – ellentétben Walther von der Vogelweide és Gottfried von Strassburg műveivel – nem tudott konkrét szerzővel azonosulni?

Mit jelent az, hogy egy középkori költőnek ismerjük a nevét? Nem sokat. Gottfried von Strassburg esetében azt, hogy Gottfriednek keresztelték, és van valami köze Strassburghoz. Ott született, vagy odaköltözött és ott lakott, esetleg egyik sem, de birtokolt ott egy ingatlant. Az ő esetében legalább a városnév biztos támpont, ezenkívül semmit sem tudunk róla. Walther esetében még nagyobb a bizonytalanság. A Vogelweide, azaz „madárlegelő” olyan erdei tisztást jelentett, ahol az elejtett vadak beleit és zsigereit kirakták jutalmul a vadászsólymoknak. Később jelentette az ideépülő tanyát, falut is. Ilyen nevű hely igen sok volt a régi Németországban, úgyhogy Waltherről csak azt tudjuk, amit ő maga mond el a verseiben magáról. De mi garantálja azt, hogy a verseiben igazat mond? Csak egy példa: egy helyütt azt állítja, hogy negyven éve foglalkozik költészettel. Ebből a tudósok arra következtetnek, hogy hatvanéves kora körül írhatta ezt a verset, és magas életkort ért meg. De mi van, ha ez költői túlzás vagy szerepjáték? *A Nibelung-ének szerzője* esetében az is rejtély, hogy miért nem maradt fenn a neve, és ebben a rejtélyben valami drámai dolog sejthető, például súlyos kegyvesztettség. Nem érdemes találgatni. Fontosabb, hogy sok minden kiderül róla magából a műből. Például az,

Márton László

hogy mi *nem* volt. Nem volt pap, noha művelt ember volt: költői univerzumában nincs helye Istennek. Nem volt udvaronc: közelebről látta az udvari életet, de mélységesen megvetette. Nem volt katona: jól ismerte a fegyvereket és a harcászatot, ugyanakkor irtózott a vérontástól. Mégis szinte kizárólag erről szól műve második fele. Én egy ilyen szerzővel messzemenően tudok azonosulni, akkor is, ha nem tudom a nevét.

A fordítói tevékenység – különösen, ha évekig tartó munkafolyamatról van szó, mint A Nibelung-ének esetében – miképpen hat vissza szépírói törekvéseire? A beszélgetés elején említett dráma tekintetében nyilvánvaló a fordítói munka inspiráló hatása. Milyen impulzusokat emelne még ki?

A fordításból adódó tanulság, többlettudás sohasem tematikus. Most látszólag ellentmondok önmagamnak, mert például sohasem írtam volna meg a Nibelung-drámát, ha nem előzi meg a fordítói munka. Igen ám, de nem a fordítói tanulságokat vittem színpadra, hanem a mű cselekményéből adódó drámai potenciált,

vagyis kihasználtam azt a körülményt, hogy egyszerre ismerem részletekbe menően a nagy elbeszélő költeményt, és van egységes áttekintésem róla. Ezt pedig egy alapos, elemző jellegű olvasás is lehetővé teheti. A fordításból eredő útmutatás másmilyen. Goethe *Fausztjának* lefordítása után nem az jutott eszembe, hogy írjak egy emberiség-drámát, lehetőleg tudóssal és ördöggel, hanem valami egész más. Nevezetesen az: ha van egy nagyszabású koncepciója egy írónak, és beletörök a bicskája, nincs semmi baj. Mindössze várni kell tíz-húsz évet, és akkor újra nekirugaszkodni. Ha akkor sem sikerül befejezni vagy tető alá hozni a művet, akkor várni kell további tíz-húsz évet, és nem feladni a tervet, nem elkopni, nem elszürkülni. A harmadik vagy a negyedik munkafázis után meglesz. Ehhez persze ajánlatos viszonylag sokáig élni. *A Nibelung-ének* egyik legfőbb tanulsága számomra a kompozíció nagyvonalúsága volt, az, hogy az ismeretlen szerző a szereplők mozgatója révén egyszersmind átvezeti őket a mitológiából a történelembe. Ez egy zseniális ötlet, ilyesmi csak egy Homérosz vagy Tolsztoj nagyságrendű elbeszélőnek jut az eszébe. A másik fontos tanulság a szerző nagyvonalúsága. Az első rész végén, amikor már nincs szüksége Brünhildre, kiiktatja a cselekményből. Nem vacakol a nőalak elbeszélői lezárásával, nem írja le a halálát vagy távozását a wormsí udvarból, hanem egyszerűen és nagyvonalúan elfeledkezik róla. Egy kisebb írónál az ilyesmi bosszantó hiba volna, nála nagyszerű lelemény. Vagy nézzük Siegfried alakját. A történet elején, akár egy illemtudó kisfiú, megkéri anyukáját, Sieglinde királynőt, hogy csináltasson neki szép ruhát a lovaggá avatására. Ugyanez a Siegfried még előzőleg megölte a sárkányt, megfürdött a vérében, amely sebezhetetlenné tette, lekasabolta tizenkét óriást, leigázta a Nibelungok népét, és megkaparintotta a kincüket. Ez bizony két különböző személy, de a szerző nagyvonalúan összegyúrta őket. Ha az események lineáris elrendezésével piszmogott volna, az legalább ezer plusz strófa lett volna. Ilyesmiket érdemes egy mai szerzőnek megtanulni a régi pályatárstól.

A székesfehérvári Vörösmarty Színház felkérésére Darvasi Lászlóval, Tasnádi Istvánnal és Závada Pállal közösen megírták Az ember tragédiája modern kori folytatását, Az ember tragédiája 2.0-t. Hogyan látta továbbgondolhatónak Madách klasszikusát? Milyen volt a közös alkotómunka?

Ez négy szerző és négy rendező közös munkája volt. A rendezők: Szikora János, Hargitai Iván, Bagó Bertalan és Horváth Csaba. Ez már nyolc. Ne feledkezzünk meg a dramaturgról, Perczel Enikőről, aki mindnyájunknak sokat segített. Ez már kilenc. A koncepció az volt, hogy a társulat minden színésze kap legalább egy szerepet, vagyis adjuk hozzá a kilenchez az összes színészt. Egyébként a szerzők és a rendezők párosával dolgoztak. Darvasi Szikorával, Závada Hargitaival, Tasnádi Bagóval, én Horváth Csabával működtem együtt. Az én helyzetem annyival volt bonyolultabb a többiekénél, hogy van egy keretjáték, azt is én írtam, és azt Szikora rendezte, úgyhogy én két rendezővel dolgoztam. Innentől csak a saját munkámról beszélek. Nekem fontos volt, hogy Csabával közösen hozzuk meg a lényeges döntéseket. Ki legyen Ádám, ki Éva, ki Lucifer? Mondtam Csabának: Ádám – Che Guevara a bolíviai őserdőben; Éva – fiatal marxista-leninista orvosnő, aki szerelmes belé; Lucifer – a mexikói szovjet nagykövet, aki rá akarja venni, hogy térjen vissza Kubába, és buktassa meg Fidel Castrót. Vagy: Ádám – a Dalai Láma 1959-ben, amint menekül a kínaiak elől; Éva – jakpásztorlány, aki elrejt; Lucifer – Dag Hammarskjöld ENSZ-főtitkár. És még hat-nyolc ilyesféle ötlet. Csaba azt mondta: Ádámnak egy idősebb színészt, Évának egy jóval fiatalabb színésznőt szeretne. Hamarosan kiderült: Gáspár Sándorra és Kerkay Ritára gondolt. Jó, mondtam: akkor legyen Ádám az öregedő Picasso a második világháború után, Éva Picasso fiatal élettársa és két gyereke anyja, François Gillot, Lucifer pedig az illegális Spanyol Kommunista Párt külügyi összekötője, Santiago Carrillo. Csabának megtetszett az ötlet, én megírtam, aztán tavaly október 29-én, csütörtökön eljutottunk a sajtóbemutatóig.

Ott voltam, láttam: mind a négy rendezés frenetikus volt. Szombaton lett volna a bemutató, de nem került rá sor, mert a társulatban felütötte a fejét a járvány. Abban reménykedhettünk, hogy a társulat minden tagja megkapja a két oltást, a járvány pedig visszahúzódik, és így előbb-utóbb lehetővé válik a bemutató. Ez az utóbbi évek kiemelkedően fontos színházi produkciója lenne. Vagy lesz.

Három év telt el legutóbbi regénye megjelenése óta, novellás- illetve drámakötettel még régebben jelentkezett. Milyen tervei vannak a közeljövőben? Jelenleg szépírói munkásságára koncentrálsz vagy újabb fordításon dolgozol?

Rövidesen megjelenik a Kalligramnál egy drámakötetem, benne három színmű. Az egyik három hétig, a másikon negyvenegy évig

dolgoztam, a harmadikon a kettő között. Drámakötetem utoljára 1994-ben jelent meg, ez volt *A nagyratörő*, vagyis a Báthory Zsigmond-trilógia, és azóta, ha jól számolom, eltelt huszonhét év. Elkészült egy új elbeszéléskötet is, de mint-hogy a megjelenés ügyis csak jövőre esedékes, lehet, hogy egyik-másik szöveget addig még kibővítem. Elképzelhető, hogy az egyik, kisregény terjedelmű elbeszélést kiviszem, és önálló kötetként jelentetem meg – a kiadó erre biztat. Ha így történik, akkor a helyébe legalább egy, de inkább több másik elbeszélés kerül. Utána szeretnék írni, illetve összerakni egy középkori drámakötetet, amelyben szintén három színmű lenne. Az egyik *A Nibelung-ének* színpadi változata, amellyel a *Bárka* olvasói felvonásról felvonásra megismerkedhetnek. A másik kettő legyen meglepetés.

A tárlóban látható az a kicsiny, intarziás fadobozka, amelyet a gyermek Munkácsy Mihály készített a békéscsabai asztalosműhelyben Bartóky Ilonának. A háttérben a közönség által olyannyira kedvelt szalonképek szerepelnek

Nibelungok

NEGYEDIK FELVONÁS

Első jelenet

Küzdőtér. Az udvari előkelőségek emelvényről nézik a buburtot, azaz csoportos viadalt. Siegfried a „zöldfülűek” oldalán küzd az „öreg rókák” ellen.

HUNOLD *(mint kikiáltó vagy szervező)*

Következik a negyedik összecsapás! Aki az öreg lovagok csapatát vezeti: Volker, a költő! Aki a fiatalok élén vágat: negyedszerre is Siegfried úr! Induljon a két csapat, rajta!

(Porfelhő, fegyvercsörömpölés.)

KRIEMHILD

Hajrá, Siegfried! Hajrá, Siegfried! – Igaz is: te kinek drukkolsz, édesem?

BRÜNHILD

Én? Én senkinek. Szerettem volna páncélt ölteni, fegyvert ragadni, és részt venni a lovagi tornán, de nem kaptam rá engedélyt. Hagen azt mondta: nőknek tilos. Mert egy nő eleve úgyis vereségre van ítélve. Vagy ha mégis győzne, mármint egy nő egy férfi ellen – ezt mondta Hagen –, abból világraszóló botrány lenne.

KRIEMHILD

Odanézz! Azt a mindenségit! Ne hagyd magad, Siegfried! Te vagy a jobb! Hurrá!

HUNOLD

A negyedik összecsapás véget ért! Kizuhant a nyeregből az öreg rókák oldalán... egy, kettő, három... kilenc jó lovag, a zöldfülűek oldalán... egy, kettő, három, négy... tizenöt páncélba bújtatott ifjonc. Siegfried úr negyedszerre is kivette a nyeregből az öreg rókák vezérét, ezúttal Volkert, a költőt. Nagy tapsot Siegfried úrnak!

(Taps, dobogás, füttyögés. Trombitaszó.)

GÜNTHER *(az emelvényről)*

Meddig hevernek még azok a szerencsétlenek a homokban? Vigyétek már el őket!

(Csatlósok bordágyakkal átrohannak a színen.)

HUNOLD

A játékosok felkészülnek az ötödik összecsapásra. Az öreg rókák vezére Dankwart, a trójai lovag. A zöldfülűek vezére ötödszörre is Siegfried úr!

(Trombitaszó.)

BRÜNHILD

De ha már kérdezed: én persze a bátyádnak, Günther királynak drukkolnék, ha részt venne az összecsapásokban. De ő csak ül, és csak néz. Mert ő annyira előkelő!

KRIEMHILD

Annyi ellenvetést hadd tegyek, drágám, hogy egy férfit a vitézség tesz előkelővé, nem pedig az ülőhely.

BRÜNHILD

Meglehet, édesem, hogy neked ez a véleményed, de én ezt másképpen gondolom.

HUNOLD

Következik az ötödik összecsapás! Aki az öreg rókák vezére: Dankwart, a trójai hős. Aki a fiatalok vezére: Siegfried úr. Induljanak a csapatok, rajta!

(Porfelhő, fegyvercsörömpölés.)

KRIEMHILD

Csak nézd meg, milyen daliás az én uram. Valósággal sugárzik belőle a dicsőség! Úgy ragyog az ifjú lovagok élén, akár a csillagok előtt a fényes telihold!

HUNOLD *(kiesik a szerepéből)*

Siegfried uraság, állítsd már le magad! Hiszen úgy potyognak a jó öreg lovagok, mint a fáról az érett alma! A végén nem maradnak ellenfeleid! Hoppá! Siegfried úr Dankwartot, az öreg lovagok vezérét is kilökte a nyeregből. Nagy tapsot Siegfried úrnak! Ámbár én a magam részéről már unom egy kicsit, hogy minden tapsot Siegfried úr vág zsebre. Feltéve persze, hogy zsebre lehet vágni a tapsot.

(Taps, dobogás, füttyögés. Trombitaszó.)

GÜNTHER

Vigyétek már el a sebesülteket!
(*Csatlósok rohannak át a színen.*)

HUNOLD

Egy pillanat! Előbb megszámolom őket. Különben úgyis mindegy. A fiatalok oldalán kippotyantak hárman, az öreg rókák oldalán az összes lovag. Megállapítom, hogy a mai buhurtot a fiatalok csapata nyerte, köszönhetően Siegfried úrnak.

GÜNTHER

A mai buhurt véget ért. Mehetünk ebédelni.

HAGEN (*az emelvényről*)

Várjatok! Élni szeretnék a játékszabályba foglalt lehetőséggel: kihívom Siegfriedet párviadalra. Elfogadod-e a kihívást, Siegfried?

KRIEMHILD

Tiltakozom! Siegfried ma már végigharcolt öt buhurtot, és halálosan fáradt. Te pedig, Hagen, ki vagy pihenve.

GÜNTHER

Te csak ne tiltakozz. Egy nőnek nincs joga tiltakozni.

SIEGFRIED (*hátratulja sisakrostélyát*)

Bizony ám, Kriemhild, jobb lenne, ha csendben maradnál. – Elfogadom a kihívást, Hagen!

GÜNTHER

Ez már beszéd! Ha – ne adja Isten! – még ebből a párviadalból is győztesen kerülsz ki, barátom, Siegfried, akkor te leszel a mai nap koronázatlan királya.

HAGEN

Csak addig várjatok, amíg felöltöm a páncélt, és felragadom a fegyvert. Míndjárt jövök!

(*El.*)

KRIEMHILD

Figyeld meg, drágám: az én férjem, Siegfried le fogja győzni trójai Hagent. És akkor ő lesz a mai nap királya.

BRÜNHILD

Tedd hozzá, édesem, hogy koronázatlan. Mert aki meg van koronázva, az mégiscsak az én férjem, Günther.

KRIEMHILD

Hidd el, drágám: az én férjem, Siegfried olyan hatalmas ember, hogy akár az egész földkerekséget is az uralma alá hajthatná.

BRÜNHILD

Ilyen légből kapott füllentéssel inkább ne dicsekedj, édesem. Elhiszem, hogy Siegfried erős, bátor és daliás, de az én férjem, Günther király

nagyobb úr nála. Ő parancsol, Siegfried pedig szót fogad neki.

KRIEMHILD

Drága barátnóm, ilyen hazugságot ne hangoztass, de még csak ne is gondoldj. Siegfried és Günther – az én férjem és az én bátyám – teljesen egyenrangúak.

BRÜNHILD

Már hogy volnának egyenrangúak? Ő maga mondta, nem is egyszer, hogy a férjem szolgálja. Ezzel a két fülemmel hallottam. És ezzel a két szememmel láttam, hogy lesegítette Günthert a nyeregből.

KRIEMHILD

Ha igaz, amit mondasz, nem pedig ordas hazugság, akkor nagy bajban vagyok. Miért is akart volna a bátyám szégyent és gyalázatot hozni a fejemre? Miért állt volna érdekében, hogy akármelyik szolgálójával ágyba bújtasson? Ez ki van zárva. Úgyhogy jobb lenne, ha lenyelned az ilyesféle hamis beszédeket, és egyáltalán, ha befognád a pofádat.

BRÜNHILD

Neked bizonyára jobb lenne, de azért mégsem így lesz. A te férjed a mi jobbágyunk, és ha így van, akkor szolgáltatásokkal tartozik nekünk. Dézsma, robot, fuvarozás, mindennapos tiszteltetés: ha eddig elmulasztotta is, ezután teljesíteni fogja. Ugye, nem képzeled, hogy lemondunk ezekről?

KRIEMHILD

Ezt komolyan mondd? Jobbágnak merészeled nevezni a férjemet? Az én Siegfriedem sokkal előkelőbb a te Güntherednél! Az én Siegfriedem egy isten. A te Günthered mellett egy kisegér. Vagy inkább kis patkány.

BRÜNHILD

Azt állítod, hogy a te férjed előkelőbb az enyémenél? No, majd meglátjuk, melyikünknek ad a jó nép nagyobb tiszteletet: neked vagy nekem?

KRIEMHILD

Ha erre vágyódsz, meglesz a próbatétel, ne félj. Figyeld meg: amikor majd megyünk szentmisére, én fogok elsőként belépni a templom kapuján, te csak utánam.

BRÜNHILD

Amíg én vagyok Günther felesége, addig erről ne is álmodozz! Csak azért is én lépek be a templomba először, és eszedbe ne jusson csatlakozni hozzám!

(*Jön Hagen felvértezve és felfegyverkezve.*)

HAGEN

Itt vagyok, harcra készen.

HUNOLD

Következik a párviadal, más néven juszta. Akik még nem tudják, azok kedvéért elmondom, hogy ez egy latin eredetű szó...

GÜNTHER

Fogd rövidebbre! Úgyis mindenki tudja.

HUNOLD

Ahogy parancsolod, király úr. – Siegfried úr Trójai Hagen ellen, Trójai Hagen lovag Siegfried úr ellen. Rajta!

(Siegfried és Hagen összecsap. Siegfried támo­lyog a fáradtságtól, Hagen csapásokat mér a sisakjára és a pajzsára.)

KRIEMHILD

Hajrá, Siegfried!

BRÜNHILD

Hajrá, Hagen!

KRIEMHILD

Győzd le Hagent, Siegfried!

BRÜNHILD

Öld meg Siegfriedet, Hagen!

(Siegfried felülkerekedik, Hagen kezéből ki­üti a kardot. Hagent megragadja, és térdre kényszeríti.)

HUNOLD

Aki győzött: Siegfried úr! Nagy tapsot Siegfried úrnak!

(Taps. Brünhild tüntetően keresztbe fonja a karját.)

KRIEMHILD

Éljen Siegfried!

HUNOLD

Siegfried úr, miután ötször egymás után győzött buhurtban, végül jusztában is diadalmaskodott. Ezáltal ő lett a mai nap koronázatlan királya, természetesen Günther király úr mellett, aki meg van koronázva, és aki mindennap király.

BRÜNHILD

Ezt Günther király nektek soha, de soha nem fogja megbocsátani!

Második jelenet

Térség a dóm előtt. Kiballatszík az orgona és a kórus. Toporgó udvaroncok.

DANKWART

Odasüss, öcsém! Ott jön Kriemhild az udvarhölgyeivel.

ORTWIN

Amott meg Brünhild az övéivel. Nem értem, miért jönnek külön. Eddig mindig együtt vonultak a szentmisére, közös kísérettel.

DANKWART

Hová tetted a szemedet? Már a buhurtban is háttal fordítottak egymásnak. Nem vetted észre?

ORTWIN

Azt akarod mondani, hogy összevesztetek? Ebből még nagy baj lehet.

(Jön Kriemhild az udvarhölgyeivel.)

KRIEMHILD

Hadd nézzelek benneteket, kicsikéim. Csinosan felöltöztetek, megérdemlitek a dicséretet. Ez itt, ugyebár, hermelin. Ez meg líbiai tafota, messziről felismerem. Ez pedig aranyszállal hímzett óperenciás-tengeri cápabőr. Elbújhatnak szégyenükben azok a szedett-vedett izlandi tramplik!

(Jön Brünhild az udvarhölgyeivel.)

BRÜNHILD

Megállj! Hátrább! Hé, te! Hozzad beszélek! Mondom, hogy hátrább! Egy jobbágy felesége nem tolakodhat a királynő elé!

KRIEMHILD

Hol itt a királynő? Magadról beszélsz? Okosabban tennéd, ha befognád a pofádat. Egy kurva nem lehet királynő, ezt magad is beláthatod.

BRÜNHILD

Kit kurváztál le? Kit?

KRIEMHILD

Szemedbe mondom: téged. Mivelhogy az vagy. Kurva. A férjem kurvája. Lefeküdtél Siegfrieddel. Odaadtad magadat neki.

BRÜNHILD

Hogy merészelsz ilyet állítani?

KRIEMHILD

Úgy, hogy ez az igazság. Hová tetted azt a keves eszedet, ami volt? Szétrakod a lábadat egy olyan férfinak, akiről azt hiszed, hogy a jobbágyod?

BRÜNHILD

Ezért az ocsmány rágaloméért elnyered méltó büntetésedet. Most, azonnal megyek, és mindent elmondok Günthernek.

KRIEMHILD

Csak meséld el a férjednek, minél hamarabb. Hátha még nem tudja. Inkább tőled hallja, mint ezektől! Úgyis elmondják neki. Egyvalamit azonban jól jegyezz meg: ez nem rágalom, hanem a színtiszta igazság.

BRÜNHILD

Egy jobbágy felesége nem mondhatja meg, hogy mi az igazság!

KRIEMHILD

Még hogy én egy jobbágy felesége?! De ha így volna is, én akkor is hites feleség vagyok. Te meg? Ha a férjem jobbágy, akkor te mi vagy? Egy jobbágy kurvája. Fogadd megvetésemet. És most meghallgatjuk a szentmisét. Gyertek, lányok!

(Bevonul a dómba, kísérete követi.)

BRÜNHILD *(néhány pillanatig megsemmisülve, porig sújtottan áll, aztán magához tér)*

Gyere csak vissza! Volna hozzád egy-két szavam! Nincs benned annyi bátorság, hogy a szemembe nézz?

KRIEMHILD *(előjön a dómból)*

Tessék, itt vagyok. Mit akarsz még tőlem?

BRÜNHILD

Az imént azt állítottad, még hozzá mindenki füle hallatára, hogy Siegfried kurvája vagyok. Gyalázkodni könnyű; de hol van rá a bizonyíték?

KRIEMHILD

Még bizonyítékot is akarsz? Ha csak az kell, megkaphatod. Itt van az ujjamon ez a vasgyűrű, három vastüskével. A férjemtől kaptam, a törvényes, hites házastársamtól, aki merő szórakozásból téged is megbaszott. De csak utánam. Ahogy a templomba is csak utánam jöhetsz.

(Bemegy a dómba.)

BRÜNHILD *(utánakiált)*

Gyere csak vissza! Az a gyűrű nem bizonyít semmit. Azt valaki ellopta tőlem. Biztosan te voltál!

KRIEMHILD *(előjön a dómból)*

Tolvajnak merészelsz nevezni? Azt a gyűrűt Siegfried húzta le az ujjadról, amikor az ágyadban feküdt. Ő adta nekem, és ő mondta, hogy a tiéd volt. De ha a gyűrű nem elég, másféle bizonyítékom is van. *(Előhúzza szoknyája alól Brünhild hímzett selyemövét.)* Ez itt a bugyid. Ezt is a férjemtől kaptam, a törvényes, hites házastársamtól. Ezt is ő rángatta le rólad, amikor az ágyadban feküdt. Ezt is ő adta nekem, erről is ő mondta, hogy a tiéd volt. – És most itthagylak. Megkaptad a magadét, úgy kell neked.

(Visszamegy a dómba. Brünhild leroskad. Rázkódik a válla a zokogástól.)

Harmadik jelenet

Tanácsterem. Günther, Brünhild, Gernold, Giseler, Hagen, Dankwart, Ortwin, Hunold.

GÜNTHER

Igen, hallottam az esetről. A templom kapujában összeszólkóztál a húgommal, ő pedig sértő szavakat vágott a fejedhez. Szerintem ez nem valami nagy ügy.

BRÜNHILD

Kihez mentem feleségül, Günther király? Hát milyen férfi vagy te? Neked ez nem nagy ügy?

GERNOLD *(Dankwart és Ortwin felé int)*

Itt vannak a tanúk is.

GISELHER

Majd csak eligazítjuk valahogy.

BRÜNHILD

A húgod lekurváz mindenki füle hallatára. Ezek is hallották. *(Dankwart és Ortwin felé int.)* Azt mondta rám, hogy Siegfried kurvája vagyok. És te hagyod rajtam száradni ezt a mocskot? Vedd tudomásul: ha még ma nem szolgáltatasz nekem igazságot, soha többé nem hálok veled!

GÜNTHER

Ez rettenetes! Most mit csináljak? Hagen, neked mi a véleményed?

HAGEN

Kimondom nyíltan, király úr: Brünhildnek igaza van. Az ő személyét, az ő királynői méltóságát nem lehet büntetlenül megsérteni.

GÜNTHER

Vagyis?

HAGEN

Vagyis: aki ezt mégis megcselekszi, az a legszigorúbb megtorlásra számíton.

BRÜNHILD

Köszönöm, Hagen! Köszönöm!

GÜNTHER

Megbüntessem a húgomat a feleségem kedvéért?

HAGEN

Nem erről van szó. Hanem arról, hogy először is kivizsgáljuk, igazából mi történt. Másodszor pedig azt kell tisztáznunk, hogy ki a felelős azért, ami történt. És csak ezek után mérlegelhetjük, hogy mi legyen a büntetés.

GÜNTHER

Mit kell ezen tisztázni? Hiszen ők is hallották. *(Dankwart és Ortwin felé int.)* Vagy nem hallották? Kriemhild a bűnös, ez nyilvánvaló.

HAGEN

Ez nem nyilvánvaló. Mert például az is lehet, hogy Siegfried valamit hazudott a húgodnak, Kriemhild pedig elhitte.

GÜNTHER

Ez rettenetes! Ennek már a gondolatától is beteg vagyok.

HAGEN

Hunold, szaladj, és hozd ide Siegfriedet! Minden foglalatosságát szakítsa félbe, és jöjjön azonnal!

HUNOLD

Azonnal itt leszünk. Ő is, én is.

(El.)

HAGEN

Elmondom őszintén az aggályaimat, király úr. Tudod, milyen odaadó híved vagyok, és milyen sírig tartó hálára köteleztél, amikor befogadtál minket, bujdosó trójaiakat. Hitvesedet a mai napon sérelem érte, és ezért – így vagy úgy – elégtétel jár neki. De ez csak az egyik dolog. Vannak itt más bajok is. Nézzünk szembe a veszályllyel: Siegfried kezd a fejedre nőni, Günther király. Mindig mindenben ő a legerősebb, a legügyesebb. Ő a leglegleg. Nem félsz, hogy ez a sok erő és ügyesség egyszer még ellened fordul?

GÜNTHER

De hiszen ő a legjobb, leghűségesebb... Nagyon sokat köszönhetünk neki!

HAGEN

Már megint ez a leglegleg. Vedd már észre: egyre népszerűbb. Egyre több híve és rajongója van. Beleszól olyan államügyekbe is, amikhez semmi köze. Figyelmeztetlek: ha így megy tovább, le fog taszítani a trónodról, Günther király!

(Jön Hunold és Siegfried.)

HUNOLD

A parancsot végrehajtottam: Siegfried a színek előtt áll.

SIEGFRIED

Nem értem, mi ez a nagy sietség, uraim. Küldöncötök az asztal mellől állított fel. És mi ez a haragos arckifejezés? Miért vonjátok össze a szemöldökötöket? És miért sír Brünhild?

HAGEN

Még kérdezed?

SIEGFRIED

És egyáltalán, mit keres köztetek Brünhild? Egy nő, tudomásom szerint, nem vehet részt a wormszi udvar tanácsulésain!

GÜNTHER

Tudd meg, Siegfried, hogy engem, a hitvesem személyén keresztül, kirívóan súlyos sérelem ért. Húgomnak, Kriemhildnek azzal dicsekedtél, hogy a királynő – mármint az én törvényes, hites házastársam – a te szeretőd volt. Kriemhild legalábbis ezt állítja.

SIEGFRIED

Ha ezt állítja, hazudik! Ezért hívtatok ide? Akkor hozzátok ide őt is! Követelem, hogy szembesítsétek velem. Mondja az arcomba, ha meri!

BRÜNHILD

Azt már nem! Nehogy már idehozzátok! Nem vagyok hajlandó közös levegőt szívni azzal a döggel!

GÜNTHER

A királynő kifogása jogos. Te majd otthon szembesülhetsz a feleségeddel éppen eleget. Most arra a kérdésre válaszolj: dicsekedtél-e valaha is azzal, hogy a magadévá tetted Brünhildet?

SIEGFRIED

Nem én! Soha!

GÜNTHER

Hajlandó vagy erre megesküdni?

SIEGFRIED

Igen. Bármikor. Ha kell, most azonnal.

HAGEN

Ugye tudod, hogy aki hamisan esküszik, az halált érdemel?

SIEGFRIED

Tudom.

HAGEN

Ha tudod, akkor ne csak arra esküdj meg, hogy nem dicsekedtél egy olyan cselekedettel, amelyet el sem követtél, hanem arra is, hogy tényleg nem követtél el. Ennek sem látod akadályát?

SIEGFRIED

Semmi akadály.

HAGEN

Akkor hát – a királyi fivérek, az udvartanács és a megbántott Brünhild előtt – először esküdj meg arra, hogy sohasem dicsekedtél senkinek azzal, hogy az itt jelenlevő Brünhild valaha is a szeretőd volt.

SIEGFRIED

Esküszöm.

BRÜNHILD

Én ezt nem hallgatom!

GÜNTHER

Pedig most kapod az elégtételt. – De ha nem akarod hallani, máris elmehetsz.

BRÜNHILD

Megyek is!

(El.)

HAGEN

Ezek után esküdj meg arra is, hogy sohasem közösültél Brünhilddel.

SIEGFRIED

Esküszöm.

HAGEN

Ne ilyen röviden! Szép, kerek, egész mondatot szeretnénk hallani. „Esküszöm Deuszra, a keresztények istenére, hogy sohasem közösültem Brünhilddel.”

SIEGFRIED

Esküszöm Deuszra... a keresztények istenére... hogy sohasem...

GÜNTHER

Ez az! Ezt már szeretem hallani!

HAGEN

Most már csak egy utolsó kérdésre válaszolj, Siegfried: hogyan kerülhetett a feleségedhez Brünhild királynő vasgyűrűje és hímmzett selyemöve?

GÜNTHER

Hagyjuk ezt a szórszálhasogatást! Nekem elég annyi, hogy barátunk, Siegfried letette az iménti esküt. Ezáltal Brünhild fényes elégtételt kapott. Siegfried, belátjuk ártatlanságodat, felmentést kaptál minden vád alól. Ugyanúgy szeretünk, mint azelőtt, sőt, ha lehet, egy kicsit még jobban is. Húgom alávaló, hazug mocskolódásából rád nem tapad szemernyi sem. Menj haza békével, és részesítsd a nejedet hathatós oktatásban: máskor ne rágalmazzon, főleg ne az udvar füle hallatára.

SIEGFRIED

Az esetből az a tanulság, hogy a nő fogja be a pofáját. Máskülönben nekünk kell betapasztanunk.

(El.)

GÜNTHER

Akkor hát ezt az ügyet szerencsésen lezártuk.

HAGEN

Nem zártuk le.

GÜNTHER

Hogyhogy? Mi van még hátra?

HAGEN

Az, hogy meg kell halnia.

GÜNTHER

De miért? Hiszen csupa jót tett velünk.

HAGEN

Éppen azért. Eddig csupa jót cselekedett. Ezek után pedig nem lesz módja rosszat cselekedni.

GÜNTHER

Lehetetlenség! Egy ilyen kiváló embert? Ti is mondjátok el a véleményeteket, Ortwin, Dankwart!

DANKWART

ÉN? Én ugyan nem szólok egy körömfeketényi véleményt sem! A végén még azt fogják híresztelni az udvarban, hogy a trójai menekültek irigységből meg akarják gyilkolni Siegfriedet. Egyébként én is úgy látom, hogy túl sok baj kezd lenni vele.

ORTWIN

Én nem kívánom senkinek a halálát, és nem vagyok sem próféta, sem jövendőmondó, de annyit azért látok, hogy a közeljövőben elhalálozik az illető. Hadd ne mondjam ki a nevét.

GISELHER

Nehogy már megöljük! Én úgy szeretem őt, mintha ő is a bátyám volna, akárcsak te, Gúnt-her és te, Gernold! Van ez a jelentéktelen, piszlicsáré ügy, hogy valami semmiség miatt két asszony hajba kap, vagy tengelyt akaszt, vagy összerúgja a port – és akkor emiatt már ölni kell?

GÜNTHER

Gernold öcsém, te nagyon hallgatsz. Pedig neked is színt kell vallanod.

GERNOLD

Giselher annyira szereti Siegfriedet, mint az édes testvéreit. Nohát, én nem szeretem annyira. Semennyire sem szeretem. Felőlem akár meg is ölhetjük.

GÜNTHER

Úgy látom, egyedül maradtál a szavazatoddal, Giselher.

HAGEN

Már megbocsáss, király úr, de a te szavazatodat még nem ismerjük. Pedig az fontos.

GÜNTHER

Most mit mondjak? Nagyon sok hálával tartozom neki. A szászok és a dánok elleni háború... az izlandi utazás... a nászéjszaka... Ne nézzetek rám így! Az a nászéjszaka... Pfüj. Siegfried borzasztóan erős. Nem lehet legyőzni sem harcban, sem lovagi tornán. Hiába akarjuk megölni, ő kőkeményen védekezni fog.

DANKWART

Azt már majdcsak megoldjuk valahogy.

ORTWIN

Erősnek erős, de azért ő sem halhatatlan.

GÜNTHER

De mégis, hogyan fogjuk csinálni?

HAGEN

Azt még nem tudom. Vagy ha mégis tudom, akkor elég, ha én tudom. Amikor majd cselekvésre kerül a sor, tudatni fogom veletek, mi lesz a teendőtok.

GÜNTHER

Hát jó. Vagyis nem jó, de a közakarathoz igazodni kell. Pedig nagyon fáj a szívem szegény barátomért.

Negyedik jelenet

Günther hálószozája. Brünhild, Hagen.

BRÜNHILD

Tudd meg: Siegfried hamisan esküdött. Ne kívánd, hogy többet is mondjak.

HAGEN

Meg fog halni: erről én gondoskodom. Ne kívánd, hogy többet is mondjak.

BRÜNHILD

Te vagy itt az egyetlen férfi. Persze, csak ha leszámítjuk Siegfriedet.

HAGEN

Márpedig leszámítjuk. Siegfried halálfa.

Ötödik jelenet

Küzdőtér. Buhurt. Günther, Hagen, Kriemhild, udvaroncok.

HUNOLD

Induljanak a csapatok!

(Porféléhő, fegyvercsörömpölés.)

KRIEMHILD

Hajrá, Siegfried! Hajrá, Siegfried!

GÜNTHER

Azt ajánlom, édes húgom, vonulj vissza a lakosztályodba. Így, ahogy most kinézel, okosabb lesz, ha egy darabig nem mutatkozol az emelvényen.

KRIEMHILD

Igazad van, Günther. Köszönöm, hogy a gondomat viseled. Hajrá, Siegfried!

(El.)

HAGEN

Nagy verést kaphatott. Szegényke!

GÜNTHER

Csak azt kapta, amit érdemelt. Nincs mit sajnálni rajta.

HAGEN

Hát igen. Siegfried a bántalmazásban is felülmúlhatatlan. Nemcsak a szászokat és a dánokat veri meg, hanem a kis feleségét is. Mint a kétfelekű dobot. Bizony ám!

GÜNTHER

Idehallgass, te Hagen! Árudd már el nekem!

HAGEN

Mit?

GÜNTHER

Hát azt. Hogy őt eltesszük láb alól. Te mondtad a múltkor! De miképpen?

HAGEN

Ja, tényleg.

GÜNTHER

Árudd már el, hogyan fogjuk csinálni. Lyukat fúr az oldalamba a kíváncsiság.

HAGEN

Igazad van, Günther. Neked mint királynak tudnod kell minden államügyről. Hát idehallgass. Ha már a szászokról és a dánokról szó esett: rövidesen jön a szász és a dán király követe, mint a múltkor, és hadat üzennek, mint a múltkor.

GÜNTHER

Atyavilág! Hiszen ez rettenetes!

HAGEN

Ne ijedj meg, felséges király úr. Nem igazi követek lesznek.

GÜNTHER

Hanem?

HAGEN

Muszáj, hogy beavassalak a részletekbe? Hát jó. A napokban érkezett két honfitársam, két újabb trójai menekült, akiket még nem láttak Wormsban. Őket fogom felöltöztetni és betanítani. Lesz jó nagy ijedelem, Siegfried pedig – ahogy azt már megszokhattuk – ezúttal is fel fogja ajánlani, hogy segít nekünk. Elindulunk a háborúba. Ezúttal – nem úgy, mint a múltkor – te is velünk jössz. A többit majd meglátod.

HUNOLD

Véget ért a harmadik összecsapás. Aki a győztes: ezúttal is Siegfried úr. Nagy tapsot Siegfried úrnak!

(Senki sem tapsol.)

GÜNTHER

Ezt nagyon okosan kifőzted, Hagen. Komolyan mondom, zseniális vagy!

Hatodik jelenet

Királyi palota, nagyterem. Jön Werbel, a pseudo-dán követ és Swemmel, a pseudo-szász követ.

WERBEL, A PSZEUDO-DÁN KÖVET

Hé, bubububurgundiak! Én vagyok a dididada-dán király követe, és a bibibübü királlyal akarok beszélni.

SWEMMEL, PSZEUDO-SZÁSZ KÖVET

Én is! Én is! Én a szeszszisziszösző király követe vagyok, és azt a célt tűzte ki elém a minden alattvalója által hön szeretett uralkodó, hogy a legnagyobb titisztetesztelettel...

WERBEL

Popopepipi befogod! Rossz a szeszszisziszösző kiejtésed. Olyan idegenszeszeszisziszöszőrű. Majd én elmondom.

GISELHER *(jön)*

Tessék, itt vagyok. Nevem Giselher. Királynak éppen eléggé király.

WERBEL

Nana nene nőnö! Ez neked egy király?

SWEMMEL

Nekem kikikakakukukekele!

GERNOLD *(jön)*

Ne hallgassatok erre a szerencsétlenre! Igaz, hogy király, de ő a legkisebb király. Én az eggyel nagyobb király vagyok. Nevem Gernold. Tudniillik hárman vagyunk királyok, és a bátyánk, Günther a fő-fő király. De ő még nem ébredt fel. Tegnap este a pohár fenekére nézett. Azaz, hogy pontosabb legyek, házaséletet élt a feleségével, és ettől ki szokott apadni az agyveleje.

GÜNTHER *(jön)*

Tessék, itt vagyok. Én vagyok a fő-fő király. Nevem Günther. Hadd halljam, mi a mondanivalótok.

WERBEL

Az én uralkodóm, Dánia prittyprütty, Lüdigast nagyon hihihühühahaha rátok.

SWEMMEL

Az enyém is! Az enyém is!

WERBEL

Maradj csöndben! Most én beszélek. Az övé is hihihühühahaha. Az ő uralkodója Szászország prittyprittyprütty, Lüdiger.

SWEMMEL

Az egyik a másiknak az öccse. A másik az egyiknek a bátyja. Úgyhogy háború lesz.

WERBEL

Ezennel átnyújtjuk a hadüzenetet. A dán és a szász hadsereg még a mai napon útnak indul Burgundia felé. Két héten belül itt lesznek. Feldőlják és kirabolják országokat, titeket pedig, ti három királyok, vasketrechen tesznek közszemlére, mielőtt példás kegyetlenséggel kivégeznének.

GÜNTHER

De hát békét kötöttünk!

WERBEL

Ezért van háború.

SWEMMEL

Azért van háború, mert béke van. Amíg nincs béke, addig háború sincs.

SIEGFRIED *(jön, felkap egy pajzsot)*

Na, megálljatok csak! Ehhez nekem is lesz egy-két szavam!

WERBEL

Hát te ki a fififafafüfufüzfánfütyülő rézangyal vagy?

SWEMMEL

Ki fia-borja-malaca-báránya-kutyakölyke volnál? Miféle keresnivalód van itt?

SIEGFRIED *(kardot ránt)*

Nem emlékeztek rám? Én vagyok a ti sorscsapások, Siegfried! Leverlek titeket, mint ruszlik a forradalmat. Akarom mondani, mint vak ember a poharat.

WERBEL

Akkor is háború lesz. Ledobjuk rátok az atombombát!

SWEMMEL

Meg még a hidrogénbombát is!

SIEGFRIED

Én pedig miszlikbe aprítalak titeket. Majd akkor megtanuljátok, hogyan kell a burgund fő-fő király legeslegeslegjobb jóbarátjával beszélni!

GERNOLD

Lehet, hogy te vagy Günther legeslegeslegjobb jobb keze, de ez itt az én barátom!

(Kivezeti a pseudo-dán követet.)

GISELHER

Ez meg itt az én barátom!

(Kivezeti a pszeudo-szász követet.)

GÜNTHER

Látod, milyen felelőtlenek a testvéreim? Még nem elég érettek az uralkodásra. Nem számíthatok rájuk.

SIEGFRIED

Rám viszont mindig számíthatsz.

GÜNTHER

Ezt akartam kérdezni, drága barátom. Hogy számíthatok-e rád. Magad is hallottad: a szász és a dán király elfelejtette, milyen megsemmisítő vereséget mért rájuk a te vas kezed, és újból megtámadják Burgundiát.

SIEGFRIED

Nem fogjuk megvárni őket. Hadba indulok ellenük, és lekaszabolom őket mind egy szálig, de még a váraikat is földig rombolom!

GÜNTHER

Ezúttal én is veled megyek a háborúba. Szeretném, ha ragyogó dicsőséged halvány visszfénye engem is megvilágítana egy kevésbé.

HAGEN *(jön)*

Úgy hallottam, háború lesz. Illetve biztosan tudom. A szász és a dán király követei nekem nyújtották át a hadüzenetet.

SIEGFRIED

A hadüzenetre a kardunk adja meg a választ.

HAGEN

Az a kérdés: nem volna-e jobb egy kicsit alkudozni, tárgyalni velük? Hátha egy nagyobb összegű sarc... vagy évenkénti rendszeres adó felajánlása elkerülhetővé tenné a háborút!

SIEGFRIED

Mit képzelsz, te gyáva féreg? Tárgyalni? Alkudozni? Ezekkel? Soha! A múltkor is tönk-revertük őket, ezúttal sem jut különb osztályrész nekik. Én vezetem a hadjáratot. Barátom, Günther király is velünk tart – most mondta, hogy ez a szándéka –, és ne legyen szemernyi kétséged: velünk jössz te is!

Hetedik jelenet

Kriemhild lakosztálya. Kriemhild, Hagen.

KRIEMHILD

Háború lesz. Nagyon félek. Drága jó Hagen, kérlek, segíts!

HAGEN

Mit tehetsz értem, édes úrnőm?

KRIEMHILD

Félek, hogy a férjemnek bántódása esik.

HAGEN

Ugyan már! Siegfried legyőzhetetlen. Aki győztes, az mindig Siegfried. Eddig is legyőzte az ellenséget, most is le fogja győzni.

KRIEMHILD

Nem is az ellenségtől félttem. Hanem a mieinktől. Tudom, hogy egyesek haragszanak rá. Drága jó Hagen, hidd el, nagyon megbántam, hogy megsértettem Brünhildet. Nem kellett volna.

HAGEN

Semmi baj. Ha vége lesz a háborúnak, ha majd legyőztük a szászokat és a dánokat, ki fogtok békülni mind a hárman. Brünhild, Siegfried és te. Ki kéne békülni: mint az ég, kékülni.

KRIEMHILD

Én már így is csupa kék vagyok. Ezt kaptam Siegfriedtől. Amiért Brünhildet lekurváztam. *(Mutatja.)* Meg ezt. Meg még ezt is.

HAGEN

Hűha. Ezt nem hiszem el! Siegfried a bántalmazásban is felülmúlhatatlan. Nemcsak a szászokat és a dánokat veri meg, hanem a kis feleségét is.

KRIEMHILD

Erről van szó, emiatt félek. Siegfried nagyon bátor. Túlságosan is bátor. Sokkal bátrabb a kelténél. Drága jó Hagen, kérlek, vigyázz rá!

HAGEN

Attól félsz, hogy megsebesül? De hiszen sebezhetetlen! Mindenki tudja, hogy megfürdött a sárkány vérében, és annyira megkeményedett a bőre, hogy nem fogja sem kard, sem nyílveaszó, sem lándzsahegy.

KRIEMHILD

Igen, de van egy tenyéryi folt a hátán, ahol mégiscsak meg lehet sebezni.

HAGEN

Jé! Tényleg?

KRIEMHILD

A nászéjszakán az ágyban megmutatta. Azóta is mindig ott szoktam simogatni, mert ott nem olyan kemény és reszelős a bőre, mint máshol. Azt is elmesélte, hogy amikor megfürdött a sárkány vérében, a hátára hullott egy hársfalevél, és azon a helyen a sárkányvér nem keményítette meg a bőrét. Még szerencse, mert így legalább

el tudom képzelni, hogy milyen finom puha lehetett a teste azelőtt!

HAGEN

Nem mondd! És azt akarod, hogy vigyázzak rá?

KRIEMHILD

Drága jó Hagen, te vagy az egyetlen férfi, aki-ben megbízom.

HAGEN

Ha így áll a dolog, akkor pontosan tudnom kellene, hol van a testén az a hely, ahol sebezhető.

KRIEMHILD

A két lapockája között van, egy kicsit balra a gerinctől. Éppen a szíve fölött.

HAGEN

Varrj fel a köpönyegére egy jelet. Mondjuk, egy keresztet. Hogy rögtön láthassam, hol van a testének az a pontja, ahol különösképpen kell vigyázni rá.

KRIEMHILD

Hű, ez nagyon jó tanács. Azt mondd, keresztet varrjak rá? Igazad van. Hiszen akkor nemcsak te vigyázol rá, hanem a keresztények istene, Deusz is. Ebből a vérpiros bársonyból fogom kiszabni!

Nyolcadik jelenet

Országút a Wasgeni-erdő szélén. Jön Werbel, Swemmel és Dankwart.

DANKWART

Jól játszottátok a rátok osztott szerepet. Nem valami nagy szerep, de ti megbecsültétek azt is. Nesztek, ez itt a jutalmatok.

WERBEL

Ennyi volt?

SWEMMEL

És most mi lesz velünk?

DANKWART

Jól játszottátok a szász és a dán király követének nem túl hálás szerepét, de hogy egy bíráló észrevételt is tegyek: volt egy kis trójai akcentusotok. Lehet, hogy a burgundokat be tudjátok csapni, de előlem, aki magam is trójai vagyok, hiába titkolnátok a származásotokat. Úgyhogy tűnjetek el Burgundiából, de nagyon gyorsan. Arra van az országhatár.

WERBEL

Jó, jó, de hová menjünk? És mihez kezdünk az-za rengeteg sok tehetségünkkel?

SWEMMEL

Te is csak egy ágrólszakadt trójai menekült vagy! Még ha felvitte is a keresztények istene a dolgodat!

DANKWART

Tudjátok, mit: menjetek el Attilához, a hunok fejedelméhez. Ő nagyon kedveli a jövevényeket és a költeményeket. Mondjátok azt, hogy költők vagytok. Meglátjátok, majd csak adódik valami lehetőség. Arra van az országhatár, ez az országút vezet Hunniába. Továbbá – ugye, tudjátok? – Dániába is. Szászországról meg már nem is beszélve.

VOLKER (jön)

Várjatok! Ne siessetek annyira! Én vagyok Volker, Günther király udvari költője.

DANKWART

Na látjátok. Ez is egy udvari költő. Pályatársak lesztok. Együtt kerültök be az irodalmi kánonba. – Hagen tud róla, hogy erre csatangolsz?

VOLKER

Mit gondolsz: nem az ő megbízásából vagyok itt? – Ez a madárijesztő, ugyebár, Werbel, ez pedig Swemmel. Jól veszem észre? Nesztek, ez itt a jutalmatok. Rejtőztek el a közelben. Rövidesen erre vonul Günther király a hadseregével. Egyik alvezére Siegfried, a másik Hagen, de ti ügyet se vessetek rájuk. Günther király le fog térni az útról. Ti menjetek oda hozzá, és mondjátok azt neki, hogy mégsem lesz háború. Még egyszer mondom, ez itt a jutalmatok, de Günt-herthől is kaptok majd jutalmat, számíthattok rá.

Kilencedik jelenet

Kriemhild lakosztálya. Kriemhild az ablaknál ül, és varr. Jön Siegfried.

SIEGFRIED

Búcsúzni jöttem. Indulunk a háborúba.

KRIEMHILD

Édesem, drágám, szerelmem: könyörögve kérek, ne menj! Rossz előérzetem van.

SIEGFRIED

Hagen is velünk tart. Günther, Hagen és Siegfried: hárman együtt legyőzhetetlenek vagyunk.

KRIEMHILD

Azt álmodtam, hogy egy oroszlán sétált a mezőn, és egy vadkan hátulról megtámadta. Az agyaraival felhasította az oldalát, és a mező vi-

rágai vörösre színeződtek. Ne menj a háborúba, maradj itthon!

SIEGFRIED

Földig romboljuk a szászok és a dánok összes erődítményét! Hazahozzuk a kincseiket! Őket magukat hadifogolyként, rabláncon hurcoljuk Burgundiába!

KRIEMHILD

Azt is álmodtam, hogy egy szakadékban lovagoltál két sziklafal között, és a sziklafalak összecuszkodtak. Ne menj a háborúba, maradj itthon!

SIEGFRIED

A bátyád a barátom, és az ember nem hagyja cserben a barátját. Én vigyázok Güntherre, Hagen pedig vigyáz rám. Meglátod, nem lesz

semmi baj. Két-három hét, legkésőbb egy hónap múlva hazatérünk győztesen. – Igaz is: min dolgozol ilyen serényen?

KRIEMHILD

Mielőtt elindulsz, megvarrom a harci köpönyegedet. Már csak az utolsó két-három öltés van hátra. Keresztet varrok a hátára, hogy ne csak a trójai Hagen vigyázzon rád, hanem Deusz, a keresztények istene is!

SIEGFRIED

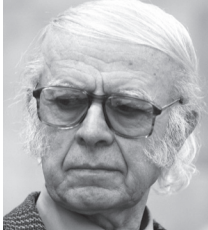
Meg vagyok hatódva gondoskodásodnak ettől a szép jelétől. Deusz és Hagen, Hagen és Deusz: ha ők ketten vigyáznak rám, biztosra vehető, hogy nem történik bajom. Még egy utolsó csókot adj, és indulhatok a háborúba!

A jégkorszaki megafauna egyik legjellegzetesebb képviselője, a gyapjas orrszarvú koponyája

Az őskort bemutató, páratlanul gazdag tárgymagyogot felvonultató kiállítás egyik kiemelkedő érdekessége az újkőkori arcos edény

Északi emberek

(Naplójegyzetek 2018/19-ből)

2018. november 5.

Andrej Danko, a Szlovák Parlament elnöke nemrég egy beszédében a szlovák nép „testvéreinek” nevezte a magyarokat. A korábban a Szlovák Nemzeti Párt elnöke a mérsékeltbb és civilizáltabb szlovák nacionalisták közé tartozik, de *Timeo Danaos...* stb. – S „*dona ferentes*” mégis tünetértékű. Azt jelzi, hogy a szlovák nép a független Szlovákiában immár egyenrangúnak érzi magát a környező népekkel. A történelem folyamán először. S ezzel az érzésével nincs egyedül: a szovjet blokk szétesésével egész sor közép-európai kis nép vált önállóvá, nőtt fel a független gondolkodáshoz és cselekvéshez. Kérdés, hogy nem siettük-e el a cselekvést, az első független lépést, mikor egy olyan újabb blokk (az EU) részévé váltunk, amelyben a nyugati és közép-európai országok gazdasági teljesítőképessége és életszínvonala annyira különböző, hogy ez az „egyenrangúság” lehetőségét is problematizálja (vö.: többsébségű Európa). Nem kellett volna vajon az EU-ba való belépést egy közép-európai „testvériesülésnek”, valamiféle tömörülésnek megelőznie, amelyben a belépéshez szükséges megerősödés lezajlott volna? Az ilyen előszobának sok feltétele eleve adott volt. A hasonló gazdasági adottságok mellett gondoljunk most csak a történelmi-kulturális-nyelvi párhuzamokra! Nyelveinkben felfedezhettük volna/felfedezhetnénk azt a közép-európai alap-jelentésréteget, amely a Habsburg, majd az Osztrák–Magyar Birodalomban való együttélés során alakult ki, s csaknem úgy köt össze bennünket, mint mondjuk a franciákat, olaszokat és spanyolokat a latin grammatikai struktúra és a közös alapszókincs. De hát ezek a gondolatok ma már történelmi közhelyek, csakhogy olyan közhelyek, amelyek

úgy váltak azokká, hogy semmi sem valósult meg belőlük. S ez meg szokta bosszulni magát.

November 22.

Újabban nem írok, nem olvasok, nem gondolkodom – minha már valóban afféle elhülyült vénember volnék. S ha valóban az volnék? Akkor még mindig lenne nekem való feladat: a demenciának nincs hiteles nyelve, stílusa. De feltehetően nem is lesz. A leépült szellem ilyen szempontból 22-es csapda: aki benne van, az már képtelen az állapotát leírni, aki meg még nincs benne, annak csak elképzelései lehetnek róla.

November 25.

Gyermekkorom pajtái – a parasztporták szabályos téglalapjának rövidebb, hátsó oldalát képezve – mintegy lezárták az udvarok négy-szögét. A pajtán túl titokzatos, csábító világ, a gyümölcsösök sötét őserdeje terült el. Minket, gyerekeket a gyümölcsösök bűnre csábítottak, egy sem volt közöttünk, aki más kertjét meg ne dézsmálta volna már, legalább egyszer. De ez számunkra természetesen nem bűn, hanem virtus volt. Mint ahogy kezdetben Ádámnak is az lehetett az almaevés. Aztán rákapott a lázadás ízére.

November 26.

Száz év után a magyar sajtó megint tele van Ady Endrével, jelezve, hogy a költő, bár nem egészen úgy, ahogy a tankönyvek tálalják (s főleg tálalták!), azaz nem feddhetetlen és megvesztegethetetlen jakobinusként, de mégiscsak jelentős személyiség volt. (Mert ugyan kit fognak a mai magyar irodalmi cirkuszból száz év múlva emlegetni!?) – A mai megemlékezők ki-kitérnek az egykori ún. duk-duk

afferra is, mint Ady esendőségének egyik jelére – én viszont ebben az egykori adok-kapokban nem esendőséget látok, hanem Ady „harmadikutasságát”: a költő egyszerre volt eredendően baloldali és nemzeti, s ezzel az egyetemességével egyedül állt a porondon. S egyedüllétének próbált hangot adni *A duk-duk affér* c. pamfletjében is, amelyben Vaády Imre de genere Bajtschcsal s Kornstein A. Bélával bizonyos mértékig egyformán szemben áll. A mai viták résztvevői kivétel nélkül elfogadják a hagyományos szereposztást: Vaády Imre de genere Bajtschban Hatvany Lajost, Kornstein A. Bélában Ignostust látják, de mi van, ha Ady az igazat írta, mikor a Hatvanyhoz címzett levelében ekképp sikolt: „*Leveled majdnem gonosz, beteg. Mindenkire gondoltam (a Duk-duk-cikkben, T. Á.), de reád nem.*” Mi van, ha a költő valóban „mindenkire”, azaz nem konkrét személyekre gondolt a két furcsa név és figura alatt? Képzelnék el, hogy Vaády Imre de genere Bajtsch a nemzeti-jobboldal szimbóluma (ugyanis azt veti szemére Adynak, hogy „megsérti magyarország literális közönségét” és „forradalmat hirdet, lázít” – ilyesmivel nem Hatvanyék vádolták a költőt), Kornstein A. Béla pedig a baloldal jelképe. („*Hadúrra, Jehovára és minden Istenre esküszöm, akik önkönél számítanak*” – veszi sorra a két figurát és pártállásukat a költő.) S itt van még persze a „*csomó senki*”, aki Ady nevében és mellett „*mozog, dúl-fúl, harcol és ír*”, s akihez a költőnek, bevallása szerint, szintén semmi köze. S mi következik mindebből? Az, hogy Ady Endre felül érezte magát a politikai szekértáborosdin, nincs dolga a németből lett magyarkodókkal, nem vállal közösséget a nemzetietlen szabadkőművesekkel és szocdemekkel: ő egyszerre magyar, baloldali és modern. S ezt a „*summa summárum*”-ot ma is meg lehetne szívlelni, de a költő halálának közelgő 100. évfordulójára írt megemlékezésekben, cikkekben, eszmecserékben ennek nyomát sem látom.

November 27.

Dolgozom. Munka közben a „diszjunkció” kifejezésre lenne szükségem, de egyszerűen nem jut eszembe a szó. Ilyenkor mindig elképedek: hogyan tudhatok valaminek a létéről, ha a nyelvi alakja, megfelelője nem jut eszembe? Nem igaz hát, hogy nyelvem határai vi-

lágomnak is határai, s hogy annak van világa, akinek nyelve van? Van valami a világon belül, ami nyelv nélkül létezik bennem? Meg aztán: *tudom*, amit tudok vagy *nem tudom*? A formális logika szerint *A* vagy egyenlő *B*-vel vagy nem egyenlő, harmadik lehetőség nincs. Dehogyan nincs, mondja a tapasztalat: a *tudom* és *nem tudom* között még ott van a *sejtés*. – De erről a metafizikába hajló talányról már elmélkedtem itt valamelyik nap, most egy konkrét példával akarom a dilemmát feldúsítani. A szónak, amely nem jut eszembe, tisztában vagyok a jelentésével, a jelentéshez keresem a szót. Előveszem az idegen szavak szótárát. Tanácstalanul pörgetem a lapjait: hogyan keressem ki azt a szót, amelynek csak a létéről tudok, de magát a szót elfelejtettem? Aztán a „d” betűnél, mintha villámcsapás érne, megvilágosodik az elmém: *diszjunkció!* Mi világosított meg? A „d” kezdőhang vagy már maga a szótár látása elindított a fény felé? A világon belül valószínűleg mindkettő része a „diszjunkció” aurájának. – Mikor találkozhattam először a „diszjunkció” fogalmával és a kifejezéssel, s milyen összefüggésben? Mikor vettem először kezembe az idegen szavak szótárát, hogy kikeressem a szó jelentését? Nem emlékszem. S e „paraemlékemnek” erről az eleméről az aurája sem mond semmit.

November 28.

A világ (legalábbis a nyugati) 150-200 éve egyfolytában haldoklik. A haldoklás kezdetét a filozófiában és irodalomban Schopenhauer és Spengler pesszimizmusa, az irodalomban Baudelaire és Lautréamont halálkultusza jelzik.

2018. december 5.

Terjedelmes s legalább annyira fontos tanulmányt tett közzé Tóth László a *Kortárs* novemberi és decemberi számában, *Hagyományfolytonosság – hagyománytörés – identitás* címmel, a „szlovákiai magyar irodalom” legújabb nemzedékéről, s főleg annak identitásavarairól. Rám reveláló erővel hatott továbbá az a közlése is az írásnak, hogy kb. huszonkét olyan új, huszonéves szerzője van a jelzett irodalomnak, akik már Magyarországon kezdtek megjelenni, és jelennek meg ma is, a Felvidékhez csak a születésük helye köti őket, s ők maguk nem élték meg a „szlováki-

ai magyar identitást”, s nem is értik, hogy mi az. S a „folyékony identitásukat” (a kifejezés az Angliában élő lengyel filozófus-szociológustól, Zymunt Baumantól való, idézi T. L.) nemcsak az magyarázza, hogy huszonéves korukra már belakták a fél világot, tehát hazájuknak nemhogy Szlovákiát nem tartják, de Magyarországra is másként néznek, mint ahogy mi, idősebbek néztünk és nézünk, hanem az is, hogy ők az első nemzedék, amelyet már a számítógép „nevelt”, tehát a család sem hagyományos értelemben identitásképző tényező számukra. Száz Pál, a nemzedék egyik exponense „uszadékfa nemzedéknek” nevezi magukat. – Mit lehet mindehhez hozzátenni? Kapásból két dolgot. Először is: a megállíthatatlan folyamatokat látva azt mondhatnánk, a határok légiesítésével egy természetes állapot állt vissza régióinkban. A mai Szlovákiai magyar etnikumának Pozsonytól Királyhalmecig nyúló, mintegy hatszáz kilométeres keskeny sávja ugyanis gazdaságilag s kulturálisan is mindig Budapest felé orientálódott (a török hódoltság 150 évét és a Kassai Magyar Museum idejét leszámítva), az önállóság itt tehát sokkal bonyolultabb folyamat lenne, mint mondjuk Erdélyben. De nem elképzelhetetlen. Először is nevet kellene találni a gyermeknek, a „szlovákiai magyar irodalom” ugyanis semmitmondó, s ha nem az, akkor lehúzó, kontraproduktív elnevezés. Állami alakulathoz, tehát határokhöz köthető valamit jelez, márpedig az irodalom soha nem államtól és határoktól, hanem nyelvtől függő képződmény. Vannak persze olyan ismérvei is, amelyek hosszú évszázadokon keresztül alakulnak ki, s ezek a nyelvhatárokon túl nyúlva inkább valláshoz, történelemhez, életvitelhez, viselkedésformákhoz kötődnek, s tkp. inkább Spengler ún. kultúrköreihez kapcsolhatók, mintsem a nemzeti irodalmak fogalmához. De összefüggésbe lehet hozni őket Hamvas Béla ún. Géniuszaival is, s a mi területünk (az egykori Felvidék magyarságának területe) akkor az Északi Géniuszhoz tartozhatna (együtt a szlovák, cseh, lengyel és skandináv irodalmakkal). (Lásd mindehhez Hamvas Béla *Öt géniusz* c. könyvét!) Másodszor: évtizedekkel ezelőtt, mikor leírtam, hogy elég baja az a szlovákiai magyar irodalomnak, hogy „szlovákiai magyar”, éppen a bezártságunk, a provincializmusunk ellen lázadoztam. De az

akkor elindult kitörési folyamat a Tóth László által leírt trendekkel felerősödve, sajnos, azt eredményezte, hogy sorra szűntek meg az irodalmi intézményeink, főleg kiadóink és könyvesboltjaink, s ma már Pozsonyban nem lehet magyar könyvet, folyóiratot kapni, s a Királyhalmecig nyúló jelzett területen nincs magyar irodalom, csak magyar szerzők vannak, ha vannak. Ezzel tájainkon eljátszottuk annak a rég óhajtott magyar irodalmi-szellemi decentralizációnak a lehetőségét, amelyet valamikor a hatvanas években az akkori Jugoszláviában Bori Imréék kezdtek, s az *Új Symposion*-iskola oly nagy sikerre vitt. S az építkezés újradéje pokoli nehéz lesz, mert közben a legjobb szerzőink is beleszürkültek a nagy budapesti kánonba, globalizációba, azaz egy teljesen új nemzedéknek kellene jönnie, amely, mondjuk, Rimay János, Madách Imre, Tompa Mihály, Mikszáth Kálmán, Ady Endre (vö.: „*Én északi ember vagyok*”), Krúdy Gyula, Márai Sándor nyomában járva a *magyar Északi Géniusz* mai irodalmát megteremtén.

December 11.

A szlovák SME c. napilapban olvasom, hogy a csillagászok felfedeztek a világűrben egy másik Napot, amely úgymond a mi Napunk pontos mása, ikertestvére. Micsoda naivság! Leibniz óta tudjuk, hogy még két egyforma falevél sem létezik. S erről jut eszembe, bár elismerem, a helyzet nem egészen analóg: milyen jó volna, ha legalább két hasonló természetű férfi és nő elképzelhető volna! Ugyanis a házasságra lépő férfiak és nők is naivan azt hiszik, ők rokon lelkek, aztán már a házasságuk második hetében jelentkeznek a közöttük levő antinómiák, s rájönnek, hogy nem egy fedél alatt, de még egy városban sem férnek meg. S nemkülönben a makacs égitestek is, bizony, nem is annyira néha, föllobogva, lángokkal egymásnak esnek.

December 16.

Érdekes cikkben védi Tamás Gáspár Miklós az ún. kompetencia (szövegértés és -alkalmazás) alapú tanítás ellenében a „nemzeti kultúrát”. A kompetencia elvű oktatási mód képviselői szerint ugyanis a régebbi irodalmunkat „*senki se akarja már olvasni (hosszú!)*”, s „*amelyről hivatásos ápolói-gondozói, a magyartanárok és a magyartanárok magyartanárai is*

azt állítják, hogy dögunalom és fejfájás. S amelyet olyan nyelven írtak, amelyről a magyartanárok és a magyartanárok magyartanárai azt állítják, hogy a nyelvtanát és a helyesírását nyugodtan... figyelmen kívül lehet (kell) hagyni.” (A lélekharang megkondul. HVG.hu, 2018. nov. 6.) TGM ezzel szemben a nemzeti kultúra (tkp. a klaszrikus magyar irodalom) személyiség- és nemzetközösség-alakító hatását hangsúlyozza és védi. Érveivel lényegileg egyet lehet értenünk (azzal a kiegészítéssel persze, hogy mindkét irodalomoktatási formára szükség van, s a kettő nem mehet egymás rovására), a szerző két lényegtelenebb (a nyelvhasználatra vonatkozó) állítását azonban vitatni vagyok kénytelen. „A főmondat alanyára alárendelt mellékmondatban akkor is személyes névmással utalunk vissza, ha az alany nem személy. Igekötővel igenelünk. Ettől vagyunk magyarok, nem a melldőngető nagynemzeti henccegéstől” – írja a filozófus. A „melldőngető nagynemzeti henccegésről” nekem is megvan a véleményem, annak az elítélésével természetesen nem vitatkozom, de valóban csak attól lennénk magyarok, hogy helyesen beszélünk magyarul? Köztudott, hogy Széchenyi István, a „legnagyobb magyar” kezdetben nem beszélt jól a magyar nyelvet, csak később tanulta meg alaposabban. De ha már ilyen nyelvi követelményeket támasztunk mások (és magunk) magyarságával szemben, akkor ügyeljünk jobban a példáinkra. „Igekötővel igenelünk”, ez rendben van, de a TGM-idézet első részének állítása (a visszautaló személyes névmást illetően) nem állja meg a helyét. Lásunk egy példamondatot: *A kutya felugatott, de gazdája csendre intette.* Ez „magyarosan”, TGM szerint, így hangzana: *A kutya felugatott, de gazdája csendre intette őt.* Azaz: a főmondat alanyára (a *kutyára*) az *őt* személyes névmással utalunk vissza. Szerintem aki így beszél, az nem az anyjától tanult magyarul. A magyar nyelv sajátossága itt (szemben az európai nyelvekkel) pontosan az, hogy az utaló személyes névmást, ha az alany egyes számban áll, nem tesszük ki, ugyanis azt kellőképpen kifejezi a tárgyas személyrag: *intette*. A magyarul tanuló idegeneknek, jól tudjuk, éppen ez a fránya tárgyas igeragozás okozza a legnagyobb nehézséget. (Élképzhető persze, hogy TGM is erre a magyar idiomatizmusra gondolt, csak összekeverte a dolgokat.)

December 22.

*Egyedként s egyedül hal meg,
de sokan temetik az embert.
Így temettük el mi is, sokfélék,
legírőbb írónkat: Grendelt.*

Megint karácsony, s ez sem múlhatott el haláleset nélkül: az év számos íróhalála után e hó 18-án meghalt a legírőbb hazai (szlovákiai) magyar író: Grendel Lajos. Az az írónk, aki életében, időnként, tudott haragudni is, de nem tudott gyűlölni, szeméből minden irányba derű és jóindulat sütött. Következésképpen sok olyan barátja volt, akik egymásnak, enyhén szólva, nem voltak barátai. S mivel a temetésén mindkét tábor képviselői jelen voltak (Magyarországról is), furcsa, kétosztatú volt a gyászoló sereglés: a felek között az egyetemes megrendülés ellenére is érezhető volt a feszültség. Az elhunyt előrelátó családja ezt úgy próbálta feloldani, hogy a szertáson sem egyik, sem másik oldalról nem hangzott el búcsúztatás. Aki mindenkit megért, az végül egyedül marad: a – tudtommal – ateista Grendelt végül egyetlen szál pap búcsúztatta. – A temetés másik különlegessége az volt, hogy a szlovák irodalmi és politikai elit is képviseltette rajta magát. S mivel a szertartás egyébként is kétnyelvű volt, a „Lajos Grendel” legalább annyiszor elhangzott rajta, mint a „Grendel Lajos”. Csodálom viszont, hogy Bugár Bélát, a Most-Híd elnökét nem láttam a gyászolók között. Pedig annak a szlovák-magyar összefogásnak, amelyet a nyilvánosság felé Bugár és Szigeti László képvisel, az irodalmi úttörője Grendel Lajos volt. Kitűnő szlováktudásával, műveinek szinte szimultán szlovák megjelenésével s azzal, hogy tkp. szlovák írónak is tartják – ő testesítette meg először és valóságosan is a későbbi Most-Híd vegyes párt programját. S ezzel a gondolattal nem is volna baj, ha a két nép a nemzeti felvilágosodásban ugyanott tartana, de a magyarság jelentős része a 19. századi nagy nemzeti felbuzdulás után ma már a nemzeti közönyt tart, a szlovákok viszont még távolról sem untak bele a nagy nemzeti halihóba, s a magyar toleranciával könnyen visszaélhetnek. (És vissza is élnek: lásd a magyar Rajka lassú elszlovákosodását!)

2019. január 8.

A szlovák filmszínházakban most kezdik játszani Jakub Červenka *Hovory s T. G. M.* (Beszélgetések Tomáš Garrigue Masarykkal) című filmjét. A film forgatókönyve Čapek hasonló című interjúkötete alapján készült. A filmről a benne Masarykot alakító Martin Huba számol be a SME c. napilapban. Csodálkozik, hogy Masaryk 1914-ben (64 évesen) csak úgy ukmukfukk otthagya a feleségét, három gyerekkel, s nyugatra távozott. Távozásának a politikai motiváción túl valószínűleg személyes oka is volt. Egy Olga Sedlmayerovának (későbbi szeretőjének) címzett levelében azt írja, hogy „megvallottam Önnek életem titkát”. (T. G. M. ekkor, 1930 körül már özvegy, első felesége, akit 1914-ben elhagyott, 1922-ben meghalt.) Életének milyen titkáról szokott az elvált vagy özvegy férfi a szeretőjének vallani? Legtöbbször bizony arról, hogy a feleségét sohasem szerette igaz szerelemmel. S ha megfontolom, hogy az amerikai Charlotte Garrigue (az első nej) egy furcsa feminista perszóna volt, nem is nagyon csodálkoznék, ha kiderülne, hogy a fenti következtetésem az ő esetükben is helyes volt. (Charlotte Garrigue-ről egyébként az a hír járta, hogy nem feleségül ment Masarykhoz, hanem férjül vette Masarykot.)

Január 9.

Közben utánanézttem az idős Masaryk szerelmi ügyeinek. Hát szó, ami szó, a „tatíček” (Masaryk apánk) még öregkorában is elég aktív szerelmi életet élt. 78 éves, mikor a 40 éves Sedlmayerovával, a hatodrangú cseh írónővel viszonyt kezd. (Összehasonlításképpen: ekkor tehát már idősebb, mint a 74 éves korában nősülni akaró Goethe, vagy a 75 éves korában meg is nősülő Jókai.) Hat évig tartott a kései *liaison*, a szerelmes Tomáš és Olga közös regényt akart írni, de nem lett belőle semmi. 84 éves korában a vén gavallér új kaland után néz. Újabb szerelme egy Olaszországban élő cseh szobrásznő, Helena Železná-Scholczová. Ennek a kapcsolatnak a „tatíček” demenciája vet véget: 1935-ben Masaryk már nagyon rossz egészségi állapotban van, a nevét is csak úgy tudja leírni, ha betűnként diktálják neki tollba. S természetesen elnöki tisztségéről is le kell mondania. 1937-ben halt meg, 87 évesen.

Január 14.

Korunk komplett középkor. Skolasztikával, dogmákkal, sőt inkvizícióval. Csak most a felvilágodás hittételei (például az egyenlőség jelszava) kezdenek dogmákként működni. James Watson, a Nobel-díjas amerikai molekuláris biológust a saját kutatóintézete, a New York-i Cold Spring Harbor Laboratory minden címétől megfosztotta, miután egy véletlenül bekapcsolva hagyott mikrofon előtt arról értekezett, hogy a génállományuk miatt a fehérek intelligenciaszintje magasabb, mint a feketéké. S ha a 90 éves professzor nem feküdne éppen kómában, minden bizonnyal inkvizíció elé is citálnák, és visszavonatnák vele az állítását. À la Galilei!

Január 31.

196 éve született Petőfi Sándor. A sajtóban se szó, se hang róla. Ma Ady Endre az ügyeletes Költő. Megérne egy misét elgondolkodni róla, hogy vajon miért? Mi aktuálisabb ma Adyban, mint Petőfiben? A baloldalisága? A magyarsága? A filozofizmus? A baloldaliságot és magyarságot Petőfiben sem kellene nagyítóval keresni.

Február 3.

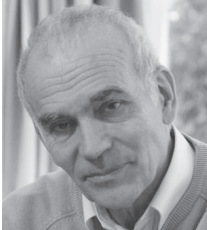
Van Czesław Miłosznak egy verse, az a címe, hogy *Ne rozumiem* (Nem értem). Tulajdonképpen alig-vers, inkább hangulatos, itt-ott a transzcendensbe átvillanó próza arról, hogy a régmúltunk gyakran úgy viselkedik, mint életünknek valami idegen dimenziója: nem értjük. Főleg a gyermekkorunk világa tűnik számunkra idegen minőségnek: akkor, amikor átértük, amikor képei bevéődtek az agykérgünkbe, megelégedtünk a felülettel, nem érdekeltek bennünket a valós és értelmi összefüggések, most, felnőttkorunkban pedig már esetleg hiába keressük őket: nem értjük a múltunkat. Az ilyen emlékeink szerkezete, s ezt már én teszem a fentiekhez, feltűnően hasonlít az álmaink „összefüggésrendjéhez”, azaz látszólag összefüggéstelenek, szürreálisak. Én ma éjszaka például Nyitra óvárosában jártam álmomban. A vár környékén valami fura egyenruhába öltözött katonák meneteltek (leginkább bohócokra hasonlítottak), s régi magyar katonanótákat énekeltek, apám is köztük volt. Én valami villanyoszlop-féle póz-

na mellett vizeltem, a pózna túloldalához oda volt támasztva egykori Jawa 250-es motorbiciklim. Mögöttem, az úton egy lovaskocsi állt, s a csontsovány, Giza nevű nagynéném vigyorgott benne, s integetett felém, hogy üljek melléje. S reggel én is azzal a zavarral a fejemben ébredtem, hogy: nem értem. – A Miłosz-vers-próza egyébként így végződik: *Egyszer, egy régi diák-estélyen, az asztal mellett gondtalan beszélgetésbe feledkezett, nevetgélő fiatalok társaságában, magam is egy közülük..., lélekben hirtelen messzire kerültem a társaságtól..., s a távolból úgy néztem... magunkra, mint néhaiakra, mint akik már csak valami távoli időben, a régmúltban léteznek.*

Február 5.

Egyre gyakrabban nyilatkoznak komoly tudósok is úgy, hogy közel a világ vége. De nem kell ahhoz tudós klimatológusnak lennünk, hogy lássuk: a Föld megelégette az ember packázását, s hamarosan teljesen felmondja a szerződést, amelyet valaha megkötött vele. De azt hiszem, a klímakatasztrófák nélkül is nemsokára vége lenne a civilizációnknak: ha nem az üvegházi hatás, akkor a „disznófejű Nagyúr” ölné meg. (Íme, Ady legvalósabb mai aktualitása, amit szinte egyáltalán nem emlegetnek!) Elég kimennem ide, a Tescóhoz

(a nagy, ormótlan bevásárlóközpont itt van, száz méterre tőlünk), s láthatom az emberiség sorsát: az elvadult, falkákba verődő gyerekek, a magukkal mit kezdeni nem tudó, verekedő vagy a szemeteskukákban kotorászó hajléktalanok látványa híven vetíti előre a jövőnket. Hamarosan az egész emberiség a kukákban fog kotorászni, a robotok hagyta szemétben. A robotizált világ mindenkiből munkanélkülit csinál, az emberiség túlnyomó része munka nélkül visszavonhatatlanul fizikai és szellemi nyomorba süllyed. (Valahol azt olvastam, hogy már most összesen csak huszonhat ember bírja a világ GDP-jének a felét.) S erre a szlovák rádió *K veci* (Tárgyra!) című déli vitaműsorában újságírók és politológusok hada védi szent felháborodással a Rockefellereket és Sorosokat az ún. „összeesküvés-elméletekkel” szemben. Mintha a „disznófejű nagyuraknak” szükségük volna bármiféle összeesküvésre! A világ „aranya” erősebben összeköti őket, mint ahogy ezer pusztaszeri, pardon: Wall Street-i vérszerződés összeköthetné őket. – A rádió kerekasztala mellett ülök pedig közben (feltehetően) elismerést váróan körbenéznek, hogy milyen bátran kimondták a nagy igazságot. A világ valahogy „igazság-mániás” lett, ahelyett, hogy élet-mániás lenne!

Harmadik karantén-napló

Április elseje van, süt a nap, de fúj a szél, változékony a tavaszi idő. Most jöttünk vissza az egyik nagy londoni oltóközpontból, ahol megkaptuk a második Pfizer oltást, ami, úgy tudjuk, védelmet nyújt a vírustól legalább fél évre. Minden rendben ment, az angolok amúgy is szívesen állnak sorba, maszkosan persze, de távolságot tartva, mert az emberek (az idősebb korosztály legalábbis) itt nagyon fegyelmezettek. Megható és ugyanakkor reményt keltő volt látni, az öregek életöszöne meg pragmatizmusa hogyan győzi le a gazdasági érdekcsoportok által is szított oltás-szkepticizmust, amely azért Londonban is létezik, nem csak Közép-Európában. Úgy néz ki, hogy április 15-re Anglia felnőtt lakosságának többsége lesz beoltva, s ha szerencsénk van, a lassú, óvatos nyitásnak köszönhetően emberhalál tekintetében kevésbé drámai lesz ez az év, mint a többhullámos tavalyi volt.

Mindez, meg kell mondanom, nem Boris Johnson bölcsességének, vagy előrelátásának köszönhető – az első hullám idején az örök optimista, alapjában megbízhatatlan, gyakran lódító politikus teljesen elhibázott taktikát követett: azt gondolta, a „nyájimmunitás” minden problémát megold. Akkor ébredt csak rá, mit kell tennie, amikor már ő és legközelebbi tanácsadója is megkapta a vírust, és késlekedésének (hogy teljes zárlatot rendeljen el) idősebb emberek tömegei estek áldozatul. Az első hullám elkerülhetőnek vélt haláleseteinek számát most mintegy 27 ezerre teszik azok az újságírók, akik könyvet írtak az egészségről. Jonathan Calvert és George Arbuthnott *Failures of State (Az Állam Kudarcai)* könyve a napokban jelent meg, s az abban leírt történetet Andrew Marr, a kitűnő újságíró, „alaposan kikutatott anyagnak” nevezi. Borist egyébként most két oldalról is szorongatják: az ellenzék és vele több hangadó lap vizsgálóbizottságot követel a tavalyi járvány

kezelésére, amire a brit kormányfő azt mondja: „most még nincs itt az ideje”. Ha nincsen most, akkor mikor van? – kérdezhetnénk. Ugyanakkor Johnsont saját képviselőtársainak egy csoportja is szorítja: a gazdaság újraindítása érdekében kevesebb korlátozást, gyorsabb nyitást követelnek.

Amiben egy liberális és egy „illiberális” állam különbözik, az az információk elérhetősége, illetve kizárólag politikai okokból történő titkosítása. Utóbbi lehet, hogy bumerángxént fog visszaütni a következetes titkosítóknak – a jelenlegi számok Közép-Európában sehol nem biztatóak, hiába próbál kisajtolni az adatokból nap mint nap sikert a hivatalos propaganda. Borsodban vagy Somogyban lehet, hogy nem érdekli az embereket, hogy áll a „lakosságáragányos” halálozás, az viszont nagyon is érdekli, hány embert tud fogadni a helyi kórház koronavírusos osztálya. Ebből a szempontból Anglia sokkal jobban áll, még akkor is, ha a Brexit miatt számos európai ápolónő távozott az országból, ami roppant megterhelést jelentett azoknak, akik maradtak, és napi 24 órában tartották a frontot a kórházakban. A különbség az egészségügyi szervezet hatékonyságában, illetve az átlag-állampolgár fegyelmeztségében van.

Most, ebben a harmadik (és remélem, utolsó) karantén-naplóban föltehetem a kérdést: mikor lesz hát vége ennek a nyomorult járványnak? Ha felgyorsulnak az Európai Unión belül az oltások, talán az őszre jelentősen javul a helyzet, de még akkor is hátravannak a szegényebb országok, kevesebb pénzzel és rosszabb infrastruktúrával – azokkal mi lesz? Az úgynevezett Covax-program Afrikában talán csak a lakosság egyharmadát tudta beoltani, tehát messze vagyunk még a járvány terjedésének megállításától. A napokban olvastam egy olyan interjút, amelyet a WHO, az egészségügyi vi-

lágszervezet egyik emberével készítettek, ebből az derül ki, ha nincs olyan program, amely *mindenütt* elejét venné a fertőzésnek, a vírusnak újabb és újabb mutációi fognak keletkezni és az még az évtized végén is jelen lesz, tehát igenis: globális Covid-ellenes program kell, akár tetszik ez a helyi politikusoknak, diktátoroknak és diktátor-jelölteknek, akár nem. Kérdés, képes-e az emberiség egy ilyen mindent átfogó védekezésre – ha nem, akkor megfordítva egy régi városvédő jelszót: „unokáink sem fogják látni” a járvány végét, azt, amit nagyszüleik még nem értek el 2021–22-ben.

2.

Tavaly karácsonykor lefordítottam George Szirtes magyar születésű angol költő versét 1956 telén történt meneküléséről. George akkor nyolcéves volt, és élményei sokban hasonlítanak ahhoz, amit feleségem is átélt, tízévesen. Míg a határ átlépése nyomasztó élmény maradt, ugyanakkor a karácsony előtti Bécs csillogón-villogón kivilágítva fogadta az ólomszürke, még lövésektől visszhangos Budapestről távozókat – Bécs teljesen más világ volt, jóllehet az államszerződést csak egy évvel korábban kötötték meg, akkor vonták vissza a szovjet szektorból a csapatokat, és Kismartonban, a hajdani szovjet laktanya fölött még jól olvasható volt a Vörös Hadsereg dicsőítő cirill betűs felirat.

Ausztria persze már évek óta élvezte a Marshall-terv gazdaságélénkítő áldásait, a szabad választások pedig lassan visszaállították a „békebeli” Ausztria illúzióját. De arra, hogy milyen volt a négy megszállási szektorra osztott Bécs közvetlenül a háború után, már kevesen emlékeznek, ezért örültem, amikor az angol tévé felújította Carol Reed *The Third Man* (*A harmadik ember*) című, 1949-ban forgatott filmjét. Ennek főhőse Harry Lime, egy gátlástalan feketepiaci üzér (az utóbbi szót se használtam vagy hatvan éve), akit Orson Welles jelenít meg, s akiről a film kezdetén azt állítják, már nem is él, megölték, eltemették. Ez nem felel meg a valóságnak, mert Lime él, a szovjet szektorban rejtőzik, talán szolgálatokat is tett a szovjeteknek. Nem akarom tovább ismertetni a filmet, érdemes megnézni, kiszedni a film-archívumból. A filmben Bécs éjjelente a kijárási tilalom

miatt kísértetváros, rosszul megvilágított, sötét utcákkal. De emlékezetünkben megmarad egy dallam és néhány kép: a citerán játszott, tipikusan bécsi „ti-ti-ti-tá-ti-tá-ti-tá”-zene és a Práter óriáskereke, ahol Lime találkozik napközben barátjával. Más szóval, a brit néző, aki sohasem járt Bécsben, megtudhatja, hogy ott sokkal előbb volt óriáskerék, mint Londonban.

De ami a régi filmekben felnőtt magyar nézőnek feltűnik, az egy másik filmkocka, Lime meneküléséről a bécsi szennyacsatornán át, míg végül egy rácshoz nem ér, amelyet nem tud kinyitni, csak ujjai görbülnek rá a rácstra, miközben üldözői lelövik. Ez a kép, amely egy egyedül maradt bűnöző utolsó perceinek tragikumát érzékelteti, teljesen más módon ismétlődik egy hét évvel később készített lengyel filmben: Andrzej Wajda *Csatorna* című filmjében. Az 1944-es varsói felkelés idején lengyel harcosharcos próbálnak menekülni a szennyacsatornán át, amelybe a németek könnygázbombákat dobálnak, és itt, az egyik mellécsatorna rácsához érkezve adja fel a küzdelmet az egyik harcosharcos. Mekkora különbség a két nagyon hasonló kép között! Mennyivel jobban átérezzük a közösségért folytatott harc lengyel áldozatainak tragikumát!

3.

Nemrég átrágtam magamat Virginia Woolf utolsó nagy, több mint 150 oldalas (!) esszéjén, amelynek a címe *Three Guineas* (a *Guinea* egy hajdani, jelentős értékű angol pénznem), és amiben az író megpróbálja összekapcsolni a béke és a női egyenlőtlenség kérdését. Teszi ezt 1938-ban, amikor Hitler agresszív birodalmi tervei már eléggé világosak, és a végéhez közeledik a véres spanyol polgárháború. Igen, azt hiszem, már az Anschluss után vagyunk, és Virginia ugyanakkor csak freudi alapon elemzi a férfiak infantilizmusát, azt, hogy mennyit jelentenek számukra a díszes uniformisok és az azokon csilingelő kitüntetések. Sok mindenben persze igaza van, de ahogy egyik életrajzírója, Quentin Bell mondja: „Megpróbálta a nők kérdését összekapcsolni azzal a sokkal kínosabb és aktuálisabb kérdéssel, hogy mit lehetne tenni a fasizmus és a háború növekvő fenyegetése ellen”. Kezdjük a feminista kihívással: Angliában

ekkor szinte egyetlen nő sincsen hatalmi helyzetben, a Whitaker Almanach adatai szerint teljes a jól fizetett férfuralom.

Ez azóta lényegesen megváltozott, legalábbis a világ nyugati részében. Már a második világháború után javult a nők keresete, és a hatvanas évek az olcsó fogamzásgátló tablettával meghozta azt a szexuális emancipációt, amelyről korábban sokan csak álmodni mertek. Ami pedig a protestáns egyházon belüli egyenlőséget illeti, 1989-ben avatták fel az első női püspököt Amerikában, jelenleg a 115 anglikán püspökből 25 nő, sőt Dovernek fekete bőrű női püspöke van! Politikában évtizedekig Angela Merkel volt a legerősebb játékos Európában, a Világbanknak pedig, úgy tudom, ma is nő az igazgatója. Lengyelországban a legjobb miniszterelnök (igaz, csak elég rövid ideig) egy ügyvédnő volt, Szlovákiának jelenleg is egy liberális asszony az elnöke. Igaz, pár kelet-európai és balkáni államban még mindig férfiak a döntéshozók, nem is beszélve a közel-keleti országokról, ahol a nők jogai (vallási alapon) még mindig nagyon korlátozottak. Ami a fizetéseket illeti, nagyon kevés országban teljes az egyenlőség férfiak és nők között, még ha ezt törvény is szabályozza.

Ebben a vonatkozásban tehát, mondhatjuk, Virginia Woolf a jövő hírnöke volt. A második világháborút viszont az adott körülmények között nem lehetett elkerülni. Ami pedig az európai béke megteremtését illeti, hiába kerültek nők hatalmi pozícióba, gyakran teljesen úgy viselkedtek, mint a legmacsőbb férfiak. Margaret

Thatcherről ma a legtöbb embernek két dolog jut eszébe: hogy letörte a modernizálásnak ellenálló szakszervezetek uralmát, és belement egy kis háborúba, megvédte a Falkland-szigetek önállóságát az argentin agressziótól. Más szóval, teljesen úgy viselkedett, mintha férfi lenne, nem hiába nevezték „Vaslady”-nek. Azóta volt még egy női miniszterelnöke Angliának – Theresa May talán kompromisszusabb megoldást talált volna Johnsonnál az Európából való kilépésre, de sem ezt, sem az északír kérdés újabb kiéleződését nem volt képes megakadályozni. Utóbbi sajnos újabb vérontással jár vagy fog járni – bohóckodni, mellébeszélni persze még lehet egy darabig, de Boris Johnsonnak is torkán akadt ez a falat, nem képes kiköpni.

De visszatérve 1938-ra: a korabeli fényképeken látható, hány női rajongója akadt Hitlernek Nürnbergben és Bécsben. A paternalisztikus társadalomban felnőtt (idomított?) nők mazochista odaadással emelték fel karjaikat a Vezér előtt. És bár a Capitolium ostrománál főleg a férfi csőcselék jeleskedett, hány női híve van még ma is Amerikában annak a Trumpnak, aki a „gyengébb nemet” vagy rendszeresen megalázta, vagy intimebb testrészüknél megragadva próbálta „megfőzni”? Kár, hogy Virginia Woolf nem nagyon foglalkozott pszichológiával, és Freud mellett nem olvasta a társadalom-lélektanról foglalkozó és abból máig érvényes következtetéseket levonó Wilhelm Reichet.

2021. április

Apokrif próféta

Babits-motívumok Pilinszkyénél

2021-ben lenne százéves Pilinszky János, és ugyancsak idén lesz halálának hatvanadik évfordulója. A kettős évforduló jó alkalmat kínál egyes műveinek újraolvasására, mélyebb megismerésére.

Apokrif című verséről számos elemzés született már. Ennek ellenére több Pilinszky-kutató is felhívta a figyelmet arra,¹ hogy az egyik legfontosabb, filológiai-hatástörténeti elemzés még nem készült el, hiszen érdemes lenne behatóbban elemezni Babits Mihály Pilinszkyre gyakorolt hatását. E minden bizonnyal hosszú és termékeny folyamat egyik állomása lehet az *Apokrif* egyes motívumainak kapcsolódó elemzése, vagyis annak vizsgálata, hatottak-e (és ha igen, milyen módon) Babits motívumai a Pilinszky-versre. S ami fő: segíti-e a kapcsolódó vizsgálat a vers jobb megértését.

A „Babits-prófécia”

„A negyvenötben összeomló Németországban elemi erővel született meg bennem a felismerés: ez az a föld, amit Isten elhagyott. Itt valóra vált Babits Mihály modern próféciája: az emberek elhagyták Istent, most Isten hagyja el a világot” – fogalmazta meg Pilinszky János egy írásában.² De vajon pontosan honnan származik Babits jóslata? Ezt a kérdést Jelenits István

is felvetette tanulmányában³ – Szénási Zoltán pedig a későbbiekben megválaszolta:⁴ az *Elza pilóta* című Babits-disztópia utószavában olvasható. Babits ugyanis a következőképpen fogalmazott ebben az írásában: „A regény kihagyja Istent. Az örök harc földjét nem az Isten teremtette. S talán azon a földön, melyet az Isten teremtett, nem történhetnek ilyen dolgok. (...) De az is lehet, hogy magunkra hagy bennünket, s tűri még azt is, hogy szolgálói is a harc szolgálataiba lépjenek. Az Isten türelmes. Nem küld vilálmokat. Sőt, én azt hiszem: az olyan világból, ahol nem törődnek vele: el is tűnik az Isten.”⁵

Ezek a súlyos szavak több ponton is rokoníthatók az *Apokrif* néhány sorával: „Mert elhagyatnak akkor mindenk...” „Sehol se vagy. Mily üres a világ...” Természetesen vita tárgya lehet, hogy valóban Istenre vonatkoztathatók-e a leírtak (vagyis az, hogy elhagyta a világot, és hogy nincs benne, üres a világ) – de ha valóban a Babits-disztópia inspirálta a verset (illetve kiemelt vonásait), a vázolt gondolat kérdésként is megfogalmazható: mi történik, ha Isten elhagyja a világot? Milyen egy Isten nélküli világ?

Az említett Babits-párhuzam még egy fontos momentumra hívja fel a figyelmet: a próféciáéra. Pilinszky ugyanis – amint a kiindulásként alkalmazott idézetből is jól látható – próféta szerepben értelmezte Babits életművét. Ezt a meglátást tovább erősíti a nagy

1 Szénási Zoltán, Vallás és vallomás (Kereszténység és irodalom Babits Mihály életművében – filozófiai-teológiai olvasat) http://old.mta.hu/fileadmin/L_osztaly/eloadastar/Babits_Szenasi.pdf [Utolsó letöltés: 2019. augusztus 30.] Jelenits István, Az Apokrif – a hazatérés verse. Apokrif: a Szombathelyen, Bozsokon és Velemben 2008. április 18-19-én rendezett Apokrif-konferencia szerkesztett és bővített anyaga. Szerk. Fűzfa Balázs, <https://mek.oszk.hu/17800/17851/cedula.html> [Utolsó letöltés: 2019. augusztus 30.]

2 Pilinszky János, „Miképpen mennyben, azonképpen itt a földön is” = P. J., Publicisztikai írások [Digitális Irodalmi Akadémia. Utolsó letöltés: 2019. augusztus 30.]

3 Jelenits, i. m.

4 Szénási, i. m.

5 Idézi: Szénási, i. m.

elődtől kölcsönzött című – *Holt próféta a hegyen* – írásában: „Utolsó idejében valóságosan az Ótestamentum prófétáinak sorsa teljesedett be rajta [ti. Babitson]. Többé nem húzódtott vissza a merő esztétikumba, a gyülekező veszély vallásos és morális szerepre, vallomásra kényszerítette. Végső menedékét az esztergomi Előhegyen csendes és védett szigetnek szánta talán a barbárság »tengerszintje« felett, de ez a sziget utoljára megszűnt védett terület, zárt övezet lenni, s egy költő-próféta magaslatává változott.”⁶ Babits tehát próféta Pilinszky olvasatában, sőt, próféciájának tartalmáról is volt elgondolása Pilinszkynek. Az említett babitsi gondolatmenet és a babitsi magatartás, a „prófétaság” egyaránt mély benyomást gyakorolhatott Pilinszkyre – amint az műveiből is kitűnik. *Így teltek* napjaink című prózaverse (amelynek motívumait később a *Gyerekek és katonák* című színművében is feldolgozta Pilinszky) voltaképpen visszaemlékezés, melynek utolsó mondata: „Hát így teltek napjaink az örökös háború korában.” Ez a kor jelenik meg Babits disztópiájában – és okkal gondolhatjuk, hogy Pilinszky *Apokrifjében* is. Ha ez valóban így van, az *Apokrif az Így teltek napjaink* párversének és az *Elza pilóta* sajátos parafrázisának tekinthető. A leírtak nyomán ugyanis a következőképpen (is) megfogalmazható az *Apokrif* alapkérdése: mi a próféta (költő) küldetése egy Istentől elhagyott (disztópikus) világban?

Újhold jár

Ha Pilinszky *Apokrifjét* valóban Babits disztópiája, illetve a babitsi költő-szerep is inspirálhatta, két szempontot is célszerű figyelembe venni: az irodalomtörténetit és a motívumtörténetit. Előbbit tekintve lényegében egyszerű dolga van a kutatónak: közismert tény, hogy Pilinszky a babitsi örökség révén szerveződött *Újhold* köréhez tartozott.

Érdekes azonban felhívni a figyelmet egy másik tényre is: Pilinszky szerkesztője is volt a folyóiratnak⁷, így a legelső számnak is, melyben – egyebek mellett – Lengyel Balázs programadó, Babits örökségét taglaló cikke is napvilágot látott. Nagyon is valószínű tehát, hogy Pilinszky tudatosan foglalkozott a babitsi örökséggel, s talán nem járunk messze a valóságtól, ha azt vélelmezzük, hogy inspiráló volt számára végiggondolni, milyen feladatot ad Babits költői örökségének továbbvitele – egyáltalán, mi lehet Babits költői öröksége. A fenti gondolatmenet nyomán talán nem járunk messze a valóságtól, ha egy szóval így fogalmazunk: a prófétaság.

Ennek nyomán érdemes elgondolkodni azon, mit tartott Pilinszky a művészet (költészet) egyik legfontosabb feladatának: annak kimondását, hogy „úgy lássuk a világot, ahogy az a teremtő Isten tenyerén fekszik”,⁸ hiszen „a gyerekkor tapasztalatlanságában először és utoljára vagyunk az univerzum gyermekei. Rácsodálkozunk egy fára és elbeszélgetünk vele anélkül, hogy bármiféle összefüggésben elhelyeznénk. A tiszta léttel társalgunk ily módon, a nyelv kifejezhetetlen, nyelv előtti és nyelv utáni szintjén. Később alászállunk a nyelvbe, a világ összefüggéseibe, a dolgok párbeszédébe. A lét csodájából a működés, az összjáték malomkerekei közé hullunk, a természet és az értelem szintjére. Egyedül a művészet emlékezik vissza olykor-olykor a gyerekkornak még a léttel folytatott monológjára.”⁹ A gyermekkori, léttel való társalgás Pilinszky megfogalmazása szerint a paradicsom (néma) nyelvén történik, s „a felnőttkor kimondható, gyakorlati nyelve olykor el-elnémul bennünk, hogy – ha csak pillanatokra is – visszatérjünk az első és paradicsomi eszmélésünk egyetlen néma és hatalmas szavához.”¹⁰ Vagyis a gyerekkor, a fák és a Paradicsom szimbolikája szoros összefüggésben áll Pilinszky metaforáiban – és ez pontosan le is képeződik az *Apokrif* című versben is: a Paradicsom elvesztésének fájdalma, valamint a fa motívum

6 Pilinszky János, *Holt próféta a hegyen* = P. J., *Publicisztikai írások* [Digitális Irodalmi Akadémia. Utolsó letöltés: 2019. augusztus 30.]

7 Erdődy Edit, „Hároméves irodalom” https://web.archive.org/web/20100407031059/http://irodalom.elte.hu/vil-lanyspenot/index.php/1946:_%E2%80%99EH%C3%A1rom%C3%A9ves_irodalom%E2%80%9D [Utolsó letöltés: 2019. augusztus 30.]

8 Pilinszky János, *A gyerekkor fái* = P. J., *Publicisztikai írások* [Digitális Irodalmi Akadémia. Utolsó letöltés: 2019. augusztus 30.]

9 Pilinszky János, *Naplók, töredékek*. [Digitális Irodalmi Akadémia. Utolsó letöltés: 2019. augusztus 30.]

10 Pilinszky János, *A gyerekkor fái* = P. J., *Publicisztikai írások* [Digitális Irodalmi Akadémia. Utolsó letöltés: 2019. augusztus 30.]

(„Valamikor a Paradicsom állt itt. / Félálomban újuló fájdalom: / hallani óriási fáit!”).

Összességében tehát nem elvetendő az a gondolat, hogy az *Újhold* létrehozása és programjának kialakítása, valamint a hozzá kapcsolódó szellemi kör inspirálhatta Pilinszkyt egy újfajta prófétai szerep megfogalmazására – amelyek pontosan meg is jelennek az *Apokrif*ben.

Néhány motívum

Érdekes motívumtörténeti szempontból is megvizsgálni az *Apokrif* és a Babits-líra néhány rokon vonását. A prófétai szerep természetesen nem idegen az utóbbtól: a *Jónás könyve*, a *Mint különös hirmondó...*, illetve a *Holt próféta a hegyen* című versek nyomán éppenséggel maga az életmű kínálja fel ezt a lehetőséget. Nem lehetetlen, hogy néhány kapcsolódó, Babbitstól kölcsönzött motívum meg is jelenik az *Apokrif*ben:

Pilinszky	Babits
<p>Külön kerül az egeké, s örökre a világegyi esett földeké, s megint külön a kutyaólak csöndje.</p> <p>(<i>Apokrif</i>)</p>	<p>Mint a kutya silány házában, legeslegutolsó a családban, kiverten és sárral dobáltan, és mégis híven és bátran kiált egyedül a határban fázva és szeleknek kitértan: amit kiáltok, úgy kiáltom vénen, magamban és ziláltan, sárosan, rügdalva, ruhátlan, híven, remegve és bátran.</p> <p>(<i>Mint a kutya silány házában...</i>)</p>
<p>Így indulok. Szemközt a pusztulással egy ember lépked hangtalan. Nincs semmije, árnyéka van. Meg botja van. Meg rabruhája van.</p> <p>(<i>Apokrif</i>)</p>	<p>akkor a hírnök föláll, veszi botját, s megindul a népes völgyek felé mint akit nagy hír kerget le hegyéről és ha kérdik a hírt, nem bír mást mondani: ősz van! nagy hírként kiáltja amit mindenki tud: ősz van!</p> <p>úgy vagyok én is, nagy hír tudója: s mint bécset annál több forrás feszíti, mennél több hó ül fején, öreg szívem úgy feszül a szavaktól; pedig mi hírt hozok én? mit bánom a híreket én? forrong a világ, napok állnak</p> <p>(<i>Mint különös hirmondó...</i>)</p>
<p>Csak most az egyszer szólhatnék veled, kit úgy szerettem. Év az évre, de nem lankadtam mondani, mit kisgyerek sír deszkarésbe, a már-már elfuló reményt, hogy megjövök és megtalállak.</p> <p>(<i>Apokrif</i>)</p>	<p>versenyt az évekkel, évek a századokkal, az örült népek nyugtalanok: mit számít? én csak az őszre nézek, az őszet érzem, mint bölcs növények és jámbor állatok, érzem, a föld hogy fordul az égnek aléltabb</p> <p>(<i>Mint különös hirmondó...</i>)</p>

Ha a fenti szövegpárhuzamokra támaszkodunk, könnyen értelmezhetjük úgy (is) az *Apokrif* című Pilinszky-vers elbeszélőjét, mint

prófétát: botjával indul, évről évre, lankadatlanul prófétál a reményről („hogy megjövök és megtalállak”). És megfordítva: a babitsi líra

motívumai nyomán hangsúlyosabb szerepet és újabb értelmet kap a rabruhás vándor botja és az a tény, hogy nem lankadt a prófétálásban.

Az *Apokrif*ben további (esetleges) babitsi indítatású motívumok is vannak:

Pilinszky	Babits
Izzó mezőbe tűzdelt árva lécek, <i>(Apokrif)</i>	Léckatonáim sorban állnak már, picit földem a földből kikerítve, könnyű szál dzsidások módján állnak őrt, hatalmasan igazságukban; ők a törvény, ők a jog, erőm, munkám, nyugalmam és jutalmam ők, s jel hogy vagyok; <i>(A gazda bekeríti házát)</i>

Amennyiben igaz ez a párhuzam, a biztonság, a határok elmosódásának, eltűnésének képét sűríti. Sőt, talán az a – kétségtelenül ne-

hezen igazolható, de a magyar intertextuális hagyományban nem példátlan – filológiai sorozat is, melynek állomásai a következők:

Babits	Pilinszky1	Pilinszky2
hogyan galambok módján lengjenek jámbor csirkeházaink felett, hol szelíd szárnyasként, jámborán – mint aki jámbor, de szárnya van – megbuvunk majd... S tárom a kaput: búzaföld közt fut elém az ut. <i>(Vers a csirkeház mellől)</i>	Nyár van és villámló meleg. Állnak, s tudom, szárnyuk se rebben, a szárnyasok, mint égő kerubok a bedeszkázott, szálkás ketrecekben. Emlékszel még? Először volt a szél; aztán a föld; aztán a ketrec. Tűz és ganaj. És néhanap pár szárnycsapás, pár üres reflex. <i>(A szerelem sívataga)</i>	és mozdulatlan égő ketrecek. <i>(Apokrif)</i>

Talán ehhez hasonló a részben már idézett hármas sorozat is:

Babits	Pilinszky1	Pilinszky2
Mint a kutya silány házában, legeslegutolsó a családban, kiverten és sárral dobáltan, és mégis híven és bátran kiált egyedül a határban fázva és szeleknek kitértan: amit kiáltok, úgy kiáltom vénen, magamban és ziláltan, sárosan, rúgdalva, ruhátlan, híven, remegve és bátran. <i>(Mint a kutya silány házában...)</i>	Az össze-vissza zűrzavar kitértan, a házakon s a házak tűzfalán, a világvégi üres kutyaótlban aranykori és ugyanaz a nyár! <i>(Aranykori töredék)</i>	Külön kerül az egeké, s örökre a világvégi esett földeké, s megint külön a kutyaótlban csöndje. <i>(Apokrif)</i>

Feltevésünket nyilvánvalóan erősítik azok az adatok, amelyek igazolják, hogy ez a típusú adaptáció nem idegen Pilinszkytól, sőt az sem, hogy saját műveit újraírja:

Pilinszky1	Pilinszky2	Pilinszky3
<p>Este aztán fölsavartuk a petróleumlámpát, lemostuk a halottakat, bepólyáltuk a csecsemőket, és ámulva megbámultuk a porköpenyes <i>kisfiút</i>, szemmel követve minden mozdulatát, amikor egyedül az óriási télben <i>föllépkedett a jeges lépcsőkön</i> a betemetett <i>tabernákulumig</i>, s fölmutatta a napot, mely kicsi volt, izzó és vörös is, akár a golyók nyoma, vagy még inkább, mint egy kísért szem, mely végre ismét hajlandó szembenézni azzal, aki megbántotta.</p> <p>(<i>Így teltek napjaink</i>)</p>	<p>Odakint szikrázó világosság. Betemetett alacsony hóbucka, lépcsősor. Felnövekvő csengettyűszóban miseruhába öltözött <i>kisfiú lépked föl a jeges lépcsőkön</i>. A tetőn valami alól <i>kiszabadít</i> valamit. Egy aranymin-tás fehér <i>tabernákulumot</i>. Kiveszi belőle a szentségtartót, s vele együtt visszatér a házba.</p> <p>(<i>Gyerekek és katonák</i>)</p>	<p>Ki kellene, hogy <i>szabadítsak</i> valamit valami alól, keresztbe vetve csapkod szárnyam, körmöm-lábam, tollam-karom.</p> <p>Nem jutok el a szentségházig, örökre hó alatt marad az a bizonyos tabernákulum, ami miatt, ami miatt.</p> <p>(<i>Tabernákulum</i>)</p>

Az ilyen típusú összefüggések óvatos észrevételeket engednek meg egy-egy kép tartalmát illetően is. Ilyen az *Apokrif* révén elhíresült deszkarés is – érdemes felhívni a figyelmet, hogy a deszkaréssel rokon „deszszaköz” szó a

Frankfurt című versben fordul elő. A vers prózában írt változata – amint arra Domokos Mátyás is felhívta a figyelmet¹¹ – az *Éhség* című újságcikk. Ha a három szöveget összevetjük, érdekes összefüggésekre derülhet fény:

Pilinszky1	Pilinszky2	Pilinszky3
<p>Menekültünk innen; én legalábbis menekültem. Sokáig nem emlékszem semmire, csak már a villákra. Akkor rosszul lettem. Kihajoltam a szélbe, a száguldó autó karfájának dőltem. Rázott a rosszullet, mint valami feneketlen, pusztító sírás.</p> <p>(<i>Éhség</i>)</p>	<p>Akárhová, csak szabadulni innét! Csak menekülni, szökni mielőbb! Kiüldözött, hogy még felénk se villant, hozzánk se ért az izzó csöcselék. Köröskörül a mozdulatlan bánya. Csak haza már! Alant a folyamon egy hajó úszhatott el a közelben, hogy csupa füst lett és csupa korom</p> <p>a fölfutó kijárat. Át a réten! A dombokat mohón szökellve át a lángoló betonra. Majd a villák! A zölden visszaáradó világ. A lóversenytér deszkakerítése, s a deszszaközök sortüze után a kertek alól kiájuló hőség, s a hirtelenül ránkszakadt magány.</p> <p>(<i>Frankfurt</i>)</p>	<p>Csak most az egyszer szólhatnék veled, kit úgy szerettem. Év az évre, de nem lankadtam mondani, mit kisgyerek sírdeszkarésbe, a már-már elfuló reményt, hogy megjövök és megtalállak. Torkomban lüktet közeled. Riadt vagyok, mint egy vadállat.</p> <p>(<i>Apokrif</i>)</p>

11 Domokos Mátyás, Pilinszky prózában = „Merre? Hogyan?” Tanulmányok Pilinszky Jánosról. Szerk. Tasi József, Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 1997, 167. Pilinszky munkamódszeréről: „Líra és próza erős kötését Pilinszkyknél jelzi, hogy prózája szövegtében rendre feltűnnek azok a jellegzetes, csakis őrá valló képek, hasonlatok és kifejezések, amelyeket lírája szavak nélküli szótárából ismerünk. »A deszkarés«, az »óljajtó«, a »szalma«, a »kidöntött pléhedény«, a »moslék«, az »időtlen sírás« és így tovább. Egy Pilinszky költői szótár tudná csak igazán érzékeltetni ezeket a kifejezésbeli korrespondenciákat, az egyneműség szövegtani bizonyítékait.” (Uo., 166.)

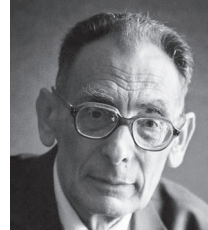
Ha ez az összefüggés valóban fennáll, és figyelembe vesszük a hivatkozott szövegek egészét, a következő összefüggésre figyelhetünk fel: a szemetet faló nincstelenek lényegében szakrális cselekedetet hajtanak végre („S a KZ-lágerekben kiderült, hogy egyedül az éhez, zabáló ember nem *eszik*. Ő már *áldozik*.”)¹² – ezek szemlélője menekül a látványtól, de mégis egyesül azzal: ugyanúgy öklendezik, mint a magukat túlevők. Az *Apokrif* olvasatában: a nincstelenekhez hasonlóan áldozik („tor-kában lüktet” Isten közelsége), a tőlük elhatároló deszkakerítés (és annak részei) ellenére.

Írásomban Babits Mihály Pilinszky Jánosra gyakorolt, meglátásom szerint az *Apokrif*ben is

tükröződő hatását igyekeztem bemutatni. Vizsgálataim során különös hangsúlyt kapott Pilinszky szövegalkotói gyakorlata, illetve a motívumelemzés. Ezek kulcskérdései elsősorban az apokaliptikus pusztulást követő költői szerepre, hivatásra vonatkoznak.

Az elemzés két központi alakja tehát két próféta. Egyikük ars poeticájához határok kapcsolódnak (a „gyűlöllek távol légy alacsony tömeg” jelszavától a házat bekerítő gazda képéig): a másikéhoz a határtalanság, az egység. Líránk azonban – meglátásom szerint – mégsem függetleníthető egymástól. Jól példázza ezt az *Apokrif* című Pilinszky-vers is.

12 Pilinszky János, Naplók, töredékek. [Digitális Irodalmi Akadémia. Utolsó letöltés: 2019. augusztus 30.] Kiemelés az eredetiben.

Rainer Maria Rilke versei Kányádi Sándor hangján

– kísérlet és vázlat –

Szeretnék az egyetlen lenni, aki
tudná: hideg volt az éj.

(Rilke–Kányádi: *Elalvás előtt*)

1995-ben az Ictus Kiadó reprezentatív kötetet jelentetett meg, mely Rilke válogatott verseit tartalmazta a zsenéktől az utolsó, töredékben maradt költeménnyel bezárólag: átfogó képet kívánván adni arról, miként tolmácsolták Kosztolányi kezdeményezését követően a magyar líra jelesei az életmű legfontosabb darabjait. A vaskos kötet érdekessége, hogy több Rilke-versnek több költőtől származó fordítását prezentálja. Ekképpen az olvasónak módja nyílik, hogy a különböző nemzedékek fordítási művészetét, Rilke-felfogását összehasonlítsa. Ezáltal kétféleképpen: szemrevételezve, hogy az egyes költők ars poeticájából következő magyar nyelvű Rilke megszólaltatása mint és milyen mértékben ad lehetőséget egy meghatározó költészet megközelítésére, valamint arra, hogyan változik a felfogás a fordításról/fordíthatóságról Rilke magyar útját végigkísérve. A *Nyugat* fordítás-eszményétől ezúttal a tartalmi-hangulati „hűségről” másképpen gondolkodó megoldásokig, onnan a közeli múltnak a hagyományokat átértékelő, a saját megjelenítést érvényre juttatni akaró változataiig. Rilke „magyar hangja” így különféle értelmezési stratégiák szerint szólal meg. Ez utóbbi elképzelést képviseli Tandori Dezső.

Meglepő is, de kevésbé meglepő is, hogy ebben a nagyszabású felvonulásban Kányádi Sándort is fölfedezhetjük, tíz fordítással szerepelve. Meglepő, mivel Kányádira nem

jellemző, hogy részt venne efféle fordítói se-regszemlében; nem igényelte, hogy ehhez hasonló „világirodalmi” összegzések szereplőjeként számontartsák. Nem meglepő, mert pontosan körülírható tematikából válogatott, nem kívánt a korai, a „középső”, a kései, a hátrahagyott Rilke-versekből válogatni, nem a Rilke-életmű módosulásokban gazdag egésze látszott őt vonzani, hanem megmaradt a korai Rilke fontos kötete, *A képek könyve* világánál, és igyekezett az egymás közelébe helyezhető versek tolmácsa lenni, a középpontban a sokak által fordított és a lírai modernség egyik „kulcsvers”-ének tartott *Herbsttaggal*, az *Őszi nappal*. Feltehetőleg azért, mivel ezek a dalszerű, elégikus tónusú versek, melyek zengése lehetőséget kínált a fordítónak nyelvi virtuozitása érvényesítésére, egyben emberi alaphelyzetek és a századfordulón fogalmazódni készülő léttudatok és -érzések szigorú rendbe tömörítésére, mozgósítani készítették a mind a klasszikus, mind a kései modernség (Kosztolányi – Nemes Nagy Ágnes) tanulmányozásakor szerzett költői tapasztalatokat.

A magyar Rilke-kép megalapozása Kosztolányi Dezsőhöz fűződik a korai *Nyugat*-ba írt tanulmányával és fordításaival. Az életműnek inkább korai terméséből fordított. Néhány kiválóan sikerült átültetése (*A labda*) mellett mai szemmel nézve egy jóval érzelmesebb, óvatosan írom le: „szecessziósabb” Rilkét állít elénk, a *Négy fal között* és *A szegény kisgyermek*

panaszai hangvételével. A fordításoknak csak egy része képes a tárgyköltészet gondolatiságával megszólalni. A fordulatot Nemes Nagy Ágnes hozta, ő is értekezéssel és fölismeréseit gyümölcsötető átültetéseivel; esetében talán ez a pontos kifejezés. Éppen a tárgyszerűség, a költői bölcséletiség és az ennek szolgálatába állított tökéletes formára törekvés jegyében kísérelte meg a huszadik századiság lírai megalapozását, beteljesítve a Rilke-versek lehetséges hűségig történő magyar transzponálását. Tandori Dezső, akár mások, Nemes Nagy Ágnestől indult(ak) el, örökölték meg a foglalatosságot Rilkével. Csakhogy Tandori a teljes életműből szemelgetett, az ifjúkori versektől a hátrahagyottakig, az összes duinói elégiát és néhány Orpheus-szonettet is lefordítva. Hangoztatva tiszteletét, elismerését az elődök munkája iránt, az ő Rilkéje nyugtalanítóbb, ellentmondásosabb, nyelvileg szakít a késő-nyugatos „szép vers”-megoldásokkal, és olykor, bár a rímelhelyezésekhez, a ritmushoz ragaszkodik, átköltéseiben a maga költészetének eszköztárát veti be, hogy rilkei „jelleg”-et kölcsönözzön a versnek, hogy Rilke benső világterét a saját képzelete szerinti Rilkével, a modernségek túlmutató költőiséggel tegye hozzáférhetővé.

Kányádi Sándor fordításai – ez első olvasásra is kitetszhet – Nemes Nagy Ágneséi közelében helyezhetők el, kissé távolabb a Tandoriétól. Ez részben azzal magyarázható, hogy az általa megvalósulhatott versblokk a századfordulós modernség (ismétlem: e modernségből eredeztethető, de azon túllépő) létfelfogását tematizálja, továbbá abból is fakadhat, hogy a Kányádi-líra a Tandoriétól sok tekintetben eltérő hagyománytörténeteket gondolja újra, „líraiság”- és „poeticitás”-felfogása a Tandoriétól különböző körülmények, közegek realizálódásából merít. Míg Tandori szinte kötetenkénti váltásai, a neoavantgárdtól a posztmodernig bekalandozó költészete a múlt és a jelen nem egyszer általa feltárt magyar és világirodalmi folyamataiból kér részesedést, Kányádi következetesebben építkezik, talán körültekintőbben is szervezi olykor az alkalomhoz kényszerült pályáját, ugyanakkor még a „nap követelményei”-nek szentelt líráját is képes elhelyezni a magyar modernség áramában, tekintve a vele párhuzamosan alakuló, szűkebb

környezeti és tágabb magyar történésekre. E téren kockáztatható meg, hogy Kányádi Rilkéje olyan pályatársak fordításai mellé helyezhető, mint az említett Nemes Nagy Ágnesén kívül Kálnoky Lászlóé vagy Rónay Györgyé.

Nem mellékesen jegyzem meg: Kányádi fordításának értékét és lírai hitelességét igazolni lehet, ha összevetjük azokéval, akik előtte vagy vele többé-kevésbé egy időben ugyanannak a Rilke-versnek tolmácsolására vállalkoztak. A *Záró darabot* illetőleg Szabó Ede és Lator László, a *Magányt* Nemes Nagy Ágnes is átültette, az *Őszi nap* Rab Zsuzsa, Kosztolányi Dezső és Tandori Dezső szövegével nézhető össze; az *Ősz* meg Képes Gézáéval, Szabó Edééval és Tandori Dezsőéval, *A szent* Franyó Zoltánéval. Ez utóbbi indítása jól mutatja, mint mozdul el Kányádi a *nyugatos* örökség ajánlataitól, noha mintha felhasználná. De átértékeli a mellőzhetetlennek ítélt elemeket. Franyónál: „A nép epedt már, s útra kelt egyetlen / nem-szomjazó leány, hogy ős hegyekben / egy kortyot esdjen bús népének.” Kányádi kiérleltebb mondatfűzéssel szolgál: „A nép szomjazott, s akkor az egyetlen / nemszomjazó lány indult, hogy epedten / váró népének vizet esdene.” Megtartva a rímhívó szót, az áthajlás rilkei, szokatlannak ható nyelvhasználatára is utalni látszik az *epedten* rímválaszával, miközben nem él a Franyónál előforduló, helykitöltő szavakkal (bús, ős). Az *Initiálé* roppant tömörségének akadályát sikerrel veszi Kányádi, itt az ötsoros verset egészében érdemes szemügyre venni; Szabó Ede olykor erőltetettnek ható igyekezetéhez képest, mint kitűnik, Kányádi inkább értené a Rilkénél kimondatlan, a versbe behallgatott gondolatot. Kányádinál: „Oszd a szépséget, pazarold, / szótlanul, számolatlan / hallgatsz, megszólít, Nézd: vagyok. / S végül mindenből rádragyog, / ezernyi árnyalatban.” Szabó Ede jobban kezd, az *Add szépséged* szószerintiségével megalapozza a világ esztétikai megragadhatóságának eredetileg nietschei gondolatiságát, ám a folytatásban bőbeszédűvé válik. Kányádi nem törődik a szószerintiséggel, ennek várható előnyeivel, Rilkénél az *immerhin*-nel a verssor végén lehetővé válik a verskezdés két igéjének kibontása, a szépségben rejlő egyetemesség költői szólammá emelése, melyet (Kányádinál) erősít a két fosztóképzős jelző határozóvá átváltása.

A csattanó hasonló leleményről tanúskodik: az *über jeden* (mindenekfölött) a verset zárva Kányádinál felfokozódik, s bár az eredetiben ezerszeres értelem áll, s Rilke igehasználata itt szerényebb, Kányádi megőrzi a végkimenetelt sugalló *endlichet*, az utolsó sorból az előlegező előzőbe helyezve, hogy annál erőteljesebben csattantsa el a *szépség* (Schönheit) megjeleníthetőségének szavát. Mely Rilkénél egyetemes jelentést hordoz; Kányádi viszont a költőiség felé mozdítja el, mely egyáltalában nem el-lentéses a rilkei gondolattal. Az *Ősz* (*Herbst*) három fordításából két-két sort emelnék ki, igazolva, hogy Kányádi merésznek tűnő változata fordítói Rilke-értelmezésének fogható föl. Szabó Ede kissé elnehezíti a sorokat, Képes Géza egy fölösleges jelzőt csempész az egyébként jól hangzó verssorba, Kányádi talán mozgalmasabb képet fest, de visszafogottsága így is feltűnő. Szabó Ede: „S hull a nehéz Föld, éjszakába dermed, / csillagözönből magányba zuhan.” Képes Géza: „A föld a csillagok közül kiszáll vak, / éjék során s a rút magányba ront.” Kányádi: „A föld a csillagok közül kiszáll velem, / éjék során a rút magányba hull a súlyos éji Föld.”

Végezetül a csupán megközelíthető, ám megoldhatatlan feladat, a *Herbsttag*, melynek magyar változatához valamennyi fordító hozzáadott valamit, meglepő ráismerést, színező árnyalatokat, a tökéletest megkísértő nyelvi leleményt. Az évszakváltás látomásos költői megjelenítése az ember és létezése sorsát is összefűt, a közeli és a távoli, a külső és a belül lévő ugyanannak egymásra gondolt képe, a mozaikok nem részjelenségek, hanem egy metonimikus előadás egymással összefüggő darabjai, amelyeket a megszólításos és kihagyásos előadás során vetít elénk a vers. A megnevezés és a sejtetés, a természeti és az intim-szférába pillantás váltja egymást, és ennek az összetettségnek dallamával zeng ki a magára hagyatottság egzisztenciális fájdalma. Mindez Rilke eltávolító-szükszavúán pontos versében a líraiságnak a romantika személyes érdekelt-ségű szenvedélyétől és a parnasszizmusnak hideg tárgyiaságától egyként távolságot tartó módon egy újszerű lehetőség próbáját kezdeményezi, az irodalomnak a XX. században új-irairódó poeticitását.

A versindítás más nyelvre átültetése be-leütözik a fordíthatatlanság problémájába. A megközelítés hogyanja már itt az óhatatlanul laposabb szószertiség és egy távolabbi asz-szociáció dilemmája elé kerül: *Herr: es ist Zeit*. Kosztolányi a megfelelést választja: „Uram, itt az idő”, Rab Zsuzsa a tömörítést: „Elég, uram”, Tandori őrizve a megszólítást, a közöttséget a bekövetkezendőkre utal: „Készülj, Uram”, Kányádi ellenben csak ennyit mond: „Betel-jesült”, hogy a vers majd e bibliai hangzásra adjon választ. A továbbiakban is árulkodó a szóhasználat: Rab Zsuzsa elhallgatja, Kosztolányinál (tekintettel a magyar olvasóra) *puszta*, Tandorinál *mezők*, Kányádi meg rónát ír oda (*Fluren*, mindenképpen többes szám, világnyi tér – kimondva szinte). Rab Zsuzsánál lesz orkánjaidat, Kosztolányinál ugyanez egyes számban, Tandori és Kányádi hisz Ril-kének, elegendőnek vélik a szelet. Kosztolányi szemmel láthatólag küszködik, kétértelműsége nem a rejtély sokszerűsége, Tandori talán a legrilkeibb, Kányádi viszont a szép magyar vers ideájának megvalósítására törekszik képzeletdús képével, szójátékos hangzóságával: „sürgess tökélyre és nyilazz a tőkék / borába végső edeset.” Tandori hideg izzása költészet-tanilag jelez más utat: „s amit kezdtél velük, kiteljesedjen, / csöpp el ne vesszen dús fűrt-ből zamat.” A szórend némi felforgatásával közeledik a költő Rilkéhez. A továbbiakban is Tandori és Kányádi törekszik a rilkei hang-vétel érzékeltetésére, Rab Zsuzsa kimondja az elhallgatottat, Kosztolányi meghatározható időbe teszi a történést, Kányádi egy fokkal (de csak ennyivel) bensőségeesebb, Tandori telje-sen lemond a személyesség közvetlenségéről. Az utolsó sorokban Rab Zsuzsa „túlfordít”, Kosztolányi függetleníti magát Rilkétől, a ver-set némileg eljelentékteleníti, újra Tandori és Kányádi maradnak Rilke és a kozmikus ma-gányosság táji kivetülésének nyomában. Még akkor is, amikor Kányádi megint egy kevésse megemeli a hangját. Tandori tárgyiaságához képest: „és az allékat járja nyugtalan, / mikor a szél hullt lombot hajt a fákhhoz.” Kányá-dinál: „s riadtan meg-megállva jár / a fák alatt, ha lombra lomb süvölt le.” Az időiségbe vetett világnyi nyugtalanság (hin und her unruhig wandern) érzékeltetése két költői elképzelés, a

Tandorié meg a Kányádié, válasza Rilkének, a *treiben* űzöttséget jelez, melyet Tandori visszafogottan, Kányádi eufonikusabban tolmácsol. Kányádinál az l-ek összecsendítése lényegében idecéloz.

Kányádi fordításai mindenképpen Rilke-versek (is), a magyar Rilke-versegyüttes jól felismerhető megszólalások fontos darabjai.

Egyrészt újragondolásai egy késő-nyugatos fordítás- és líra-gyakorlatnak, másrészt az innen továbblépő költő tanúságtétele a hagyományválasztás, a világirodalmi kitekintés és a saját költészeti megfontolások összehangoltsága mellett, eredményeképpen a nyelvi gazdagodás figyelhető meg, a fordító s a költő kölcsönösen segítik egymást.

A közönség kedvence, a legnagyobb testű ragadozómadarunk, a fokozottan védett réti sas zsákmányával

▶ MAGYAR MIKLÓS

Abszurd és groteszk Samuel Beckett-nél és Örkény Istvánnál

Műfaji zűrzavar

Az abszurd és a groteszk mindmáig a legelentmondóbb kritikusi értelmezések keresztüzében áll. A zűrzavar mindenekelőtt a két fogalom meghatározásából adódik. Igaz, hogy sem az abszurd, sem a groteszk nem jelenik meg vegytiszta formában a regényekben és a színdarabokban. Innen van az, hogy a kritika egyazon „abszurd irodalom” címszó alatt tárgyalja Brecht, Camus, Sartre, Beckett, Ionesco, Adamov, Pinter és Kafka, valamint Čapek, Havel, Mrozek, Rózewicz, Örkény, Szakonyi és Csurka műveit. Az „Abszurd Színház” terminus a magyar származású Martin Esslin (Pereszlenyi Márton), neves színházi szakember nevéhez fűződik, akinek *The Theatre of the Absurd* (1962) című könyve magyarul is megjelent: *Az abszurd dráma* elmélete.¹ Bár számos elmélyült tanulmány különbséget tesz a fentebb említett szerzők között, további problémák merülnek fel, amikor az ötvenes-hatvanas évek színházáról van szó. Hogy egyetlen példát említsek, Marie-Claude Hubert egyébként kitűnő könyvében ezeket írja: „Míg Brecht társadalmi szintre helyezi az elidegenedést, addig Beckett, Ionesco és Adamov a nyelv területére korlátozza. Az amerikai színház, a brechti színház pszichológiai vagy politikai-szociális elidegenedésről szól. Az 1950-es és '60-as évek európai színházának modernsége, filozófiai dimenziója a legmélyebb elidegenedést mutatja, az egyéntől a nyelvig...”² A szerző – jóllehet éles különbséget tesz Brecht és Beckett színháza között – megfigyeli arról, hogy az ötvenes-hatvanas években pontosan az abszurd színház és Brecht kettős ha-

tására Közép- és Kelet-Európában egy újfajta irodalom jelenik meg, amelyre Marie-Claude Hubert kategorizálása nem alkalmazható. A francia abszurd dráma

A francia abszurd drámának kitapintható politikai, társadalmi gyökerei vannak. A spanyol polgárháború, a totalitárius rendszerek térhódítása – ami a második világháborúba torkollott – megkérdőjelezi a Lét értelmét. A történelem és a politika súlya az irodalmi életben is éreztetik hatásukat. A náciizmus, a koncentrációs táborok, a Vichy-kormány, az atombomba, a két antagonisztikus tábor létrejötte felvetik az értelmiségben az erkölcs, a cselekvés, az élet mibenlétének kérdéseit. A második világháború előtt nagyhatalom Franciaország lidércnyomásos álmából felébredve a másodrangú országok között találja magát. Az ellenállás hősi korszaka alatt táplált szép remények a felszabadulást követően néhány év alatt szertefoszlottak. Az indokínai és algériai háború, a politikai konzervativizmus megerősödése, a kommunista párton belüli ellentétek az ötvenes évek tájára világosan megmutatják: Franciaország demokratikus átalakulása már illúzióként sem jöhet számításba. A koncentrációs táborok, a náciizmus megkérdőjelezi az emberiség hitét a humanizmusban. A második világháború okozta világégés rádöbben a ötvenes évek művészeit az emberi lét törekvésére. A háborút követő években a francia irodalom, Nathalie Sarraute szavaival, „a gyanakvás korszakába lép”.

A háború utáni lelkiállapotot kifejezve az abszurd színház az emberi kapcsolatokat egy

1 Színháztudományi Intézet. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1967

2 Marie-Claude Hubert, *Language et corps dans le théâtre des années cinquante*. Ionesco–Beckett–Adamov. Paris, Librairie José Corti, 1987, 183.

megingathatatlan világgal szemben mutatja be, ellentétben a brechti felfogással, amelyik az át-alkálthatóságot tételezi fel. Tagadhatatlan, hogy az ötvenes évek színháza – amelyet neveznek avantgárdnak, abszurdnak, új színháznak, a kinevetés, a gúny színházának – a színházművészet egyik legerőteljesebb korszaka volt. Az abszurd színház főbb képviselői (Eugène Ionesco, Samuel Beckett, Jean Genet és Arthur Adamov) a párizsi avantgárd köreiből kerültek ki, pontosabban a Quartier Latinhez, ugyanakkor legtöbbjük nem francia. Ionesco román, Adamov orosz, Beckett ír.

Az abszurd fogalma az irodalomban Albert Camus révén gyökerezik meg. A *Sziszüphosz mítosza* lesz az abszurd irodalom egyik alapvető műve, amelyben Camus így határozza meg az abszurd életérzést: „a világ önmagában nem ésszerű. Az ellentét abszurd benne, amely az irracionalitás és az ember legmélyéből fakadó féktelen világosságvágy között feszül.”³ Az abszurd drámaírók világképét Eugène Ionesco szavaival lehetne megfogalmazni: „Abszurd az, aminek nincs célja [...] Vallási vagy metafizikai gyökereitől elvágyva az ember elveszett, minden cselekedete értelmetlen, felesleges, fojtogató.”⁴

Beckett színháza

A hagyományos színház hús-vér szereplőinek helyét Beckett drámáiban arc és személyiség nélküli alakok, bohócok, csavargók, pojacák, nyomorékok foglalják el, akik mintha egyenesen Bosch vagy Brueghel világából lépnének elő. Vladimir és Estragon, Pozzo és Lucky, valamennyien egymással felcserélhető figurák. El lehet játszani Beckett „főszereplőinek” nevével: Murphy, Molloy, Malone kezdőbetűi megfordítva a Watt kezdőbetűje, azé a szereplőé, aki a *Watt* című regényben megfogalmazza az elferdített descartes-i cogitót: „Szüntelenül beszélek, tehát vagyok talán”.

Ahogy Beckett egymás után következő drámáiban a szereplők elveszítik még csekély mozgási képességüket is, úgy zsugorodik össze fokozatosan a cselekmény. A *Godot-ra várva* szereplői még jönnek-mennek, *A játszma végén* már csak Clov változtatja helyét, azonban

valamennyi tevékenysége kimerül a konyha és a szoba közötti ingázásban, valamint a meszelatóval történő kémlelődésben. Az *Ó, azok a szép napok!* Winnie-je pedig mellkasig, majd nyakig a földbe temetve már mindenféle mozgásra képtelen. Beckett szereplői egy ördögi kör foglyai, ahol egymást marcangoló semmittevésükben csak a bizonytalanságot, az állandó szorongást, elviselhetetlen helyzetüket közvetítik a nézők felé, akiket az író ily módon szembesít az emberi lét abszurditásával. „Várakozunk, unatkozunk” – mondja Vladimir.

A klasszikus dramaturgia jól meghatározott tereit Beckett-nél nem csupán zárt, de a külvilágtól is elzárt tér váltja fel. A minden fogódzó és tájékozódási lehetőségtől megfosztott szereplők mintegy légtüres térben végzik körben forgó nem-cselekvéseiket.

Végül a hagyományos színházi időt jellemző kronológia és az időtartam is megbomlik, illetve eltűnik Beckett-nél. Az idő múlását nem érzékeljük, az „események” nem kronológiai sorrendben követik egymást, hol a múltba, hol a jövőbe ugrik a szereplő. Azt mondhatjuk, hogy az idő egy olyan színházi kellék lesz, amellyel a szerző kénye-kedve szerint játszik.

„Ha tudtam volna, kicsoda Godot, megmondtam volna a darabban”

Az 1948 októbere és 1949 januárja között írt dráma 1952-ben jelent meg. Elsőként Roger Blin vitte színre 1953 januárjában a párizsi Théâtre de Babylone-ban. A *Godot-ra várva* a legismertebb és legtöbbet játszott abszurd dráma. A cím a mai napig komoly fejtörést okoz a kritikusoknak és a nézőknek. Kicsoda Godot? A kritika általában Istennel azonosítja. Ezt az angol God, Isten szó is megerősíteni látszik. Ráadásul a szövegben Beckett többször is utal a vallásra. A teológiai megközelítés szerint a darab az emberiség bukását jelképezi. Vladimir és Estragon a Megváltót várják reménytelenül. A szerző arra a kérdésre, hogy Godot valóban az Istent jelképezi-e, ezt válaszolta: „ha Godot az Isten lenne, ezt a nevet adtam volna neki”. Akkor hát kicsoda? – szól az új kérdés. A válasz: „Ha tudtam volna, kicsoda Godot, megmondtam volna a darabban”.

3 Albert Camus, *Sziszüphosz mítosza*. Válogatott esszék, tanulmányok, Budapest, Magvető Kiadó, 1990, 212.

4 Eugène Ionesco, *Notes et contre-notes*, Paris, Éditions Gallimard, 1966, 338.

Abban egyöntetű a kritika álláspontja, hogy Beckett ezzel a drámájával is a nézőt kívánja szembesíteni létével, a nézőt, aki – mint Vladimir és Estragon – valami megváltást keres, az élet értelmét. A szenvedést egyedül a nevetés teszi elviselhetővé, a keserű nevetés, amely csak hangsúlyozza az ellentétet az élet értelmének keresése és a kiábrándultság között.

Jean-Philippe Miraux szerint Godot lesz az, aki a kommunikáció hiányára felel, aki az életörömöt, a reményt, a vágyat, a barátságot, a magány végét, a bűneinktől való megváltást, a szorongásainktól való megszabadulást jelenti.⁵

A *Godot* „cselekménye” a várakozás.

„ESTRAGON: Várunk, és közben nem történik semmi.

POZZO: (*sajnálkozva*) Ön unatkozik?

ESTRAGON: Többnyire.

POZZO: (*Vladimirhez*) És ön, uram?

VLADIMIR: Jobban is mulattam már.”⁶

Szinte valamennyi kritikus felhívja a figyelmet a dráma körben forgó és ismétlődő jellegére. Valóban, mindig minden előlről kezdődik.

„ESTRAGON: Minden előlről kezdődik.”⁷

Vladimir is a folytonos újrakezdésről beszél.

„VLADIMIR: Mit is mondtam? Onnét előlről kezdhethetnénk?

ESTRAGON: Honnét?

VLADIMIR: Egészen az elejétől.

ESTRAGON: Minek az elejétől?

VLADIMIR: Ma este... Mondtam... mondtam...

ESTRAGON: Rám ne számíts, én nem emlékszem.”⁸

Estragon számára az, hogy semmire sem emlékszik, a tér és idő kitörlesztését is jelenti.

A körben forgó cselekményt támasztja alá a szinte geometriai pontosságú szerkesztés. Az első felvonás utolsó replikái:

„ESTRAGON: Megyünk?

VLADIMIR: Menjünk. (*Nem mozdulnak.*)”⁹

A második felvonás utolsó szavai megismétlik az első felvonás végén elhangzottakat, azzal a különbséggel, hogy a szerepek felcserélődnek:

„VLADIMIR: Megyünk?

ESTRAGON: Menjünk. (*Nem mozdulnak.*)”¹⁰

Ezzel a kör bezárul, de semmi sem zárul le. Minden kezdődhet előlről. A *Godot* szereplői inkább marionettfigurák, mint hús-vér emberek. Öten vannak, a hatodik, a főszereplő, Godot sohasem jelenik meg.

A szereplők párokat alkotnak. A szereplőpárok a regényben és a színházban már a kezdetektől az emberi kapcsolatokat, szenvedélyeket, az embernek a világban elfoglalt helyét tükrözik. A két szereplő egymáshoz való viszonyát, legyen az úr és szolga, agresszor és áldozat, szeretők, férj és feleség, szülő és gyermek. testvérek, a világirodalom gazdag tárháza illusztrálja. Don Quijote és Sancho Panza, Stan és Pan, Cippola és Mario, Rómeó és Júlia, Anna Karenina és Vronszkij, Charles és Emma Bovary, és még hosszan lehetne sorolni.

Vladimir és Estragon a cirkuszi bohócok párosaira emlékeztetnek kinézetükre, mozgásukra, tevékenységükre való tekintettel egyaránt. Sőt, hogy az időt töltsék, komédiáznak a darabon belül is.

„VLADIMIR: Nem akarsz játszani?

ESTRAGON: Mit játszunk?

VLADIMIR: Például Pozzót és Luckyt.”¹¹

Vladimir a dinamikusabb, optimistább, fegyelmesebb a párosban. Ő (Didi) a páros motorja. Ő a kezdeményező, a domináns személy. Ő az, aki makacsul ragaszkodik a várakozáshoz. Értelmiségi, vannak eszméi. Bátorítja Gogót, atyáskodik felette. Kulturált, ismeri a *Bibliát*. Estragon (Gogo) inkább az ösztöneire

5 Vö.: Jean-Philippe Miraux, *En attendant Godot*, Paris, Bordas, 54.

6 Samuel Beckett, *Godot-ra várva*, Budapest, Európa Kiadó, 2007, 43.

7 Uo., 58.

8 Uo., 74.

9 Uo., 64.

10 Uo., 110.

11 Uo., 83.

hallgat, pesszimista, passzív, indulatos, és főleg feledékeny. Negatív figura, szeszélyes, instabil és lobbanékony. Primitívebb lény, mint Vladimir. Alszik, éhes, fáj a lába. Lényegében egy természeti lény. Azt mondhatnánk, ha Vladimir a fej, ő a test. Nem emlékszik semmire. Folyton az öngyilkosságra gondol. Kapcsolatukra az jellemző, hogy egymásra vannak utalva, elválaszthatatlanok, ugyanakkor minduntalan el akarják hagyni egymást. Vladimir és Estragon egymástól való függősége a Don Quijote–Sancho Panza-tandemre emlékeztet.

A másik szereplőpáros Pozzo és Lucky. Kettejük kapcsolatát az úr és szolga viszony, valamint az erőszak határozza meg. Pozzo az úr, aki az első felvonásban öntelt, magabiztos, szadista, aki egy pórázon vezeti Luckyt, ostorral a kezében. A második felvonásra kiderül, hogy szívbeteg, impotens, és később megvakul. Lucky szerencsésnek vallhatja magát (neve is ezt mutatja), mivel kiszolgáltatottsága ellenére, amit szótlanság és csendben tűr, ő az egyetlen a szereplők között, akinek nem kell azzal törődnie, hogyan töltse ki az időt. Pozzo mindig megmondja neki, mit kell tennie, és ő csak engedelmeskedik. Míg az első felvonásban Lucky Pozzótól függ, a másodikban a már vak Pozzo a kiszolgáltatott.

A *Godot* ideje – csakúgy, mint cselekménye – körben forgó. A szereplők *Godot*-ra való várakozásuk közben minduntalan kitolják az eshetőséget az időben.

„ESTRAGON: És ha nem jön?

VLADIMIR: Akkor holnap megint eljövünk.

ESTRAGON: És holnapután is.

VLADIMIR: Esetleg.

ESTRAGON: És így tovább.”¹²

A szereplőknek nincs időérzékük.

„ESTRAGON: És melyik szombatot mondta? És szombat van-e ma? Nem inkább vasárnap? Vagy hétfő? Vagy péntek?”¹³

Az időben való tájékozódás bizonytalansága a második felvonásban is folytatódik.

„ESTRAGON: És azt állítod, hogy mindez tegnap történt?

VLADIMIR: Gondolj csak utána, mikor történt volna?”¹⁴

A második felvonásra a fa lombot hajt, de ezt csak később észrevételezik. Az idő relativizálódását jelenti az is, hogy egyetlen éjszaka kinőnek a fák levelei.

„VLADIMIR: Nézd a fát.

ESTRAGON: (*nézi a fát*) Semmit sem látok.

VLADIMIR: Tegnap este még kopasz volt, mint egy csontváz! Mára kihajtottak a levelei.”¹⁵

Estragon nem fogja fel, amit Vladimir mond, a logikus kérdés ez lenne: Kihajtottak? Ehelyett ő ezt mondja:

„ESTRAGON: A levelei?

VLADIMIR: Egyetlen éjszaka alatt!”¹⁶

Ugyanígy egyetlen nap alatt vakul meg Pozzo.

„POZZO: Egy nap vakon ébredtem, olyan vakon, mint a Sors.”¹⁷

Miután vak, időérzése sincs, mert mint mondja:

„A vakoknak nincsen időérzékük. (*szünet*) Semmit sem látnak, ami az idővel függ össze.”¹⁸

Ezzel megtörténik az idő teljes kitörlése, hiszen egyik nap olyan, mint a többi, és napok jönnek napok után. A körben forgó időben ugyanoda térünk vissza, helyesebben sehová sem megyünk, és ezzel a tér is bezárul.

Mint valamennyi Beckett-drámában, a központi téma itt is a beszéd. Vladimir és Estragon a beszéddel akarják betölteni az űrt. A beszéd révén próbálják a létezés érzetét kelteni. Beszélnek,

12 Uo., 13.

13 Uo.

14 Uo., 70.

15 Uo., 75.

16 Uo.

17 Uo., 99.

18 Uo., 99.

beszélnek, még akkor is, ha párbeszédük sehová sem vezet. Mert a csend a SEMMIT jelenti.

„VLADIMIR: (*szorongva*) Mondj valamit!

ESTRAGON: Várj, míg eszembe jut. (*Hosszú csend*)

VLADIMIR: (*szorongva*) Mondj bármit!”¹⁹

A beszéd tehát a szereplők egyetlen tevékenysége. Mivel várakozásra vannak kárhozthatva, az egyetlen lehetőség a csend kitöltése, a beszéd. Minden elől a beszédbe menekülnek.

A groteszk

A Kelet-Európában keletkezett és ugyancsak abszurdnak nevezett művek társadalmi háttere egészen más, mint a francia abszurd drámáké. Ezek a színdarabok csaknem egy időben jelennek meg Lengyelországban, Csehszlovákiában, Jugoszláviában, majd néhány évvel később Magyarországon és Romániában. Ezekben az országokban a gazdasági-társadalmi helyzet nagyjából azonos: a sztálini korszak után egyfajta társadalmi megújodásnak vagyunk tanúi, és a többé-kevésbé lényeges eltérések dacára az ezen országokban született irodalmi művek egyaránt bemutatják a manipulált nemzeti hagyományokat, a történelmi múlt egyfajta befogadását, a „kis ország” érzetét, a hatalom természetét, a terror és az erőszak bírálatát. És ez az a pont, ahol éles különbséget tehetünk Beckett, Ionesco és Adamov színháza, valamint Havel, Mrozek, Rózewicz, Örkény és Szakonyi művei között. Mert igaz, hogy valamennyi felsorolt szerző közös vonása, hogy a kor emberének szorongásait tolmácsolják, az is igaz, hogy mintáik is közősek (szurrealista művek, egzisztencialista irodalom), még az elődök is ugyanazok, Joyce és Kafka, sőt, műveik nyelvezetében is kimutathatók közös vonások. Ugyanakkor a különbségek éppoly lényegesek, mint az azonosságok.

A nyugat-európai szerzőknél az alapvető életérzés az emberi sors abszurditása előtti metafizikai szorongás, ami közvetlenül az egzisztencialista filozófiából öröklődik át azzal a nem

elhanyagolható különbséggel, hogy míg Sartre és Camus az emberi sors irracionalitása előtti kétségbeesését logikus okfejtéssel mutatja be, addig Beckett és Ionesco magának a nyelvnek a széthullását ábrázolja.

Ezzel szemben a közép- és kelet-európai országok színháza ahelyett, hogy a léttel szembeni abszurd filozófiát tűzné zászlajára, ahelyett, hogy a teljes kilátástalansággal küzdő, a semmibe zuhanó embert ábrázolná, mélyen a történelemben gyökerezik, és az egyént a társadalommal szemben mutatja be, sokszor allegorikus formában.

A legpontosabban maga Örkény István mutat rá műveinek arra a jellegzetességére, amely világosan megkülönbözteti írásait a nyugat-európai abszurdtól. Egy riporteri kérdésre válaszolva mondja a *Tóték* és a *Macskajáték* kapcsán: „Mindkettő a cselekvésbe – az emberi tevékenységbe vetett hitemet jelképezi. Alakja- im, merőben különböző okokból, kétségbeesett helyzetekbe kerülnek. De még e reménytelen helyzetek szorításában is változtatni akarnak életükön. A remény még akkor is él bennük, amikor már nincsen remény.”²⁰

Az abszurd fogalma nem ismeretlen az örkényi világgépben sem, és erről számos alkalommal beszél az író. Egy a *Tóték* bevezetőjeként szereplő levélben a nézőhöz fordul, felidézve Camus-tól a *Sziszüphosz mítoszát*, a legkegyetlenebb büntetést, a felesleges és eredménytelen munkát, majd hozzáteszi: „Én is sokszor gondolkodom Szi- szüphoszra, különösen azóta, amióta megéltem a háborút, megjártam a frontot... a magyar sors mindig is tele volt sziszüphoszi helyzetekkel, korszakokkal, évszázadokkal, de annyira talán még soha, mint ebben a háborúban.” Ám Örkény konklúziója egészen más, mint Camus-é: „Ha igaz, hogy életünk a remény és reménytelenség ingajátéka, akkor maga a létezés nem abszurd, csak azzá válhatik, bizonyos helyzetekben, korszakokban, időpontokban.”²¹

A groteszk alapelve Örkénynél a valószínűtlen logikája. Bergson szerint a komikus valószínűtlenség természete nem különbözik az ál- mokétól. Nos, Örkénynél is minden lehetséges. A *Pisti a vérzivatarban* című darabjában Pisti, akárcsak Orlando Virginia Woolfnál, különfé-

19 Uo., 72.

20 Örkény István, *Párbeszéd a groteszkről*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986, 215.

21 Vö.: Örkény István, *Tóték*, Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1986

le metamorfózisokon megy át, háromszor hal meg és háromszor támad fel.

„Írtam egy tragikomédiát, a Tóték-at, mely az első szótól az utolsóig közhelyek egymásutánja”

A *Tóték* annak a kísérletező folyamatnak az első darabja, amely a hagyományos színháztól elvezet majd az abszurd drámák kellékeit is felmutató, sőt, azon is túlmenő *Vérrokonokig*. A tragikomédia konkrét térben és időben, egy hegyvidéki községben, a második világháború idején játszódik. Tóték fia, Gyula a fronton szolgál, és a családhoz érkezik felettese, az Őrnagy, kéthetes szabadsága eltöltésére. Tóték azt reméli, hogy fiukat az Őrnagy a vendéglátás jutalmául maga mellé veszi majd, így Gyulának megnő esélye a fronton az életben maradásra.

Az Őrnagy attól kezdve, hogy megismeri a család karitatív tevékenységét, a kartondobozok készítését a front számára, minden idejét a dobozolásnak szenteli, s az egész családot rákényszeríti a mechanikus, unaloműző foglalatosságra. A dobozolás során kerül sor Tót folyamatos megaláztatására, ami végső soron lázadásáig és a gyilkossáig vezet.

A dráma többféle értelmezésnek ad lehetőséget, amelyekre a legtöbb kritika fel is hívja a figyelmet. A mű egyrészt a fasizmus és a kisember viszonyáról szól. A normális körülmények között normálisan viselkedő kisemberek kritikus helyzetekben – jelen esetben a világháborúban – kiszolgálják az agresszort. Ez az értelmezés Ionesco *Rinocéroszok* című drámájához közelíti a *Tóték*-at. A drámából az is kiolvasható, hogy az Őrnagy maga a háború szimbóluma, az emberi tartás megtörője. De a félelem jellemtorzító hatásáról is szól a mű.

Végül tegyük hozzá még egy lehetséges értelmezést. A dobozolás felfogható úgy is, mint a hatalom gyakorlásának a szimbóluma. Mert a kezdetben önfeláldozó segítség az Őrnagy megérkezése után átfordul a kiszolgáltatottak „kényszermunkájába.” Az Őrnagy teljesen a dobozolás rabjává válik, olyannyira, hogy már azt vizionálja, eljön az idő, amikor „rávehető lesz az egész emberiség” erre a tevékenységre. S itt teljesedik ki a dobozolás grotesksége.

„ŐRNAGY: Persze, úgy gondolom, hogy ezt nem szabad uniformizálni. Minden nemzet más színű és más formájú dobozokat csinálhatna. A hollandusok olyan gömbölyűt, amilyen a sajtjuk. A franciák olyant, ami muzsikálni tud. Még az oroszoknak is, ha már legyőztük őket, szabad lenne dobozokat csinálniuk. Persze csak kicsiket, mint a gyufaskatulya.”²²

A néző már a darab elején megtudja, amit a szereplők nem tudhatnak: Tóték fia, Gyula már nem él. Amikor a szerző beavatja a nézőt a cselekmény menetébe, ez utóbbi részesévé válik a történéseknek. Ez egyfajta feszültséget, várakozást, reményt vagy félelmet vált ki, egyszóval emocionális töltetet ad a műnek. Ugyanakkor az ironia, a humor forrása. Tegyük hozzá rögtön, hogy Örkénynél a groteszk megteremtője.

A *Tóték* szembenegy valamennyi intellemmel, amely számúzi a közhelyet az irodalmi nyelvből. Ismeretes Flaubert irtózása a közhelytől. Örkény viszont a közhelyekre, ezekre a „lapos általánosságokra” építi fel a *Tóték*-at: „írtam egy tragikomédiát, a *Tóték*-at, mely az első szótól az utolsóig közhelyek egymásutánja” – mondja.²³

Tót kálváriája és a felesleges gyilkosság Örkény tragikomédiájában eredeti megfogalmazásban, mondhatnánk, Örkény-találmány formájában jelenik meg. A közhelyek itt az írótl jól ismert groteszk fő hordozói.

Az alábbi részlet akár Ionesco drámáiba is beillene. Semmitmondó kérdések, semmitmondó válaszok. Csupa lapos közhely. Ám ez a beszélgetés azért ilyen lapos, mert az őrnagy végtelenül unatkozik, Tót pedig ügyel arra, hogy meg ne sértse vendégét. Maga a párbeszéd pedig előkészíti a dobozolás megkezdését.

„ŐRNAGY: Hát mi újság, kedves Tót?

TÓT: (*összerezzen*) Semmi különös, mélyen tisztelt őrnagy úr.

ŐRNAGY: Hogy érzi magát?

TÓT: Köszönöm, jól.

ŐRNAGY: Szerencsés természete van... Csak nem történt valami?

TÓT: Nem történt semmi.

ŐRNAGY: De hiszen fölállt.

TÓT: Ja, igaz. (leül) Elfelejtettem leülni.

22 Uo., 61-62.

23 Párbeszéd, 137.

ŐRNAGY: Még mindig olyan jól érzi magát?
TÓT: Nincs okom panaszra, mélyen tisztelt őrnagy úr.

ŐRNAGY: És mitől érzi olyan jól magát?

TÓT: (töprengve) Hogy mitől? Csak úgy. (*Kínos csönd. Az őrnagy maga elé néz, aztán újra Tótra tekint.*)

ŐRNAGY: És mondja. Minden este itt szokott ülni?

TÓT: Hát majdnem, mélyen tisztelt őrnagy úr.

ŐRNAGY: És voltaképpen mit csinál itt?

TÓT: Csak levegőzők.

ŐRNAGY: Más semmit? [...]

ŐRNAGY: (*elnyomva belső remegését*) Kedves Tót, én csak egy kérdést teszek föl. Nem hiányzik magának valami?

TÓT: Csak a meggyfa szipkám. De az szót sem érdemel.

ŐRNAGY: Nem tárgyi értelemben gondolom. Én a tevékenység hiányának káros következményeire akartam rávezetni.”²⁴

A dialógusokban a közhelyek az örkényi groteszk megfogalmazása szerint a feje tetejére állítanak egy szituációt, és attól kezdve a párbeszéd úgy zajlik, mintha egy „normális” esemény körülményei között történe. A budiban vannak, de úgy beszélgetnek, mintha egy kellemes kocsmái környezetben lennének. Ettől lesznek a közhelyek a groteszk humor forrásaivá.

ŐRNAGY: Nehogy úgy vegye, kedves Tót, mintha ki akarnám túrni, de nem akadna ott még egy kicsi hely?

TÓT: (*boldogan a megtiszteltetéstől odébb rukkol*)

Akadni akad, és nagyon megtisztelő...

ŐRNAGY: (*helyet foglal az ülökén Tót mellett. Egy kicsit fészkelődnek*)

TÓT: Sajnos, szűken vagyunk egy kicsit.

ŐRNAGY: Ugyan már. Nem számít.

(*Ágika sört hoz, betölti, kínálja. Tót és az őrnagy elvesznek egy pohárral, Ágika elmegy.*)

ŐRNAGY: (*koccint*) Isten éltesse, kedves Tót.”²⁵

Henri Bergson *A nevetés* című könyvében a komikum forrásait elemezve számos olyan esetre mutat rá, amelyet Örkény is alkalmaz a *Tótékban*. Az egyik az emelkedett és a köznapi stílus közötti ellentét mint a humor forrása. Örkény groteszk humorának valamennyi megnyilvánulása a közhelyeken alapul. Amikor Tót és a szippantós azon tanakodnak, ürítsék-e a budit, a szippantós megjegyzi: „Még a legtisztább tengerszemnél is, ha fölkaivarodik a víze, időbe telik, amíg megnyugszik, leülepedik, kristálytiszta lesz...”²⁶ Ugyancsak Bergsonnál olvashatjuk: „Ha az ember [...] azt mondja, amit nem akart mondani, vagy azt teszi, amit nem akart tenni, ez, tudjuk, a komikum egyik nagy forrása.”²⁷ De a nevetés egyik forrása a kanti aránytalanság elmélete szerint is abban áll, hogy mást várunk, mint ami bekövetkezik.

Tót halálosan kimerülten már azon van, hogy bevallja az őrnagnak, elege van a dobozolásból.

ŐRNAGY: Hát akkor dobozoljunk?

TÓT: (*előre akar esni, de megtámasztja magát*) Engem tetszik kérdezni?

ŐRNAGY: Igen.

TÓT: Megmondjam az igazat?

ŐRNAGY: Hát persze.

TÓT: Én... (*miután Mariska oldalba bökte*) én a legszívesebben még dobozolnék egy kicsit.”²⁸

A humor egyik forrása mind az abszurd, mind a groteszk esetében a váratlan. Cicero szerint semmi sem lehet humorosabb, mint a váratlan. Pirandello ugyanezt fejezi ki a „sentimento del contrario” fogalmával. A váratlan az ellentétekkel kiegészülve válik a humor forrásává. Örkény maga is szól az ellentétről mint a groteszk alapvető jellemzőjéről: „A groteszk mindig az ellentétek egymás mellé állítása.”²⁹ Vagy: „A groteszk a látszólag össze nem tartozó dolgok szembeállítására.”³⁰

A teljesség igénye nélkül lássunk a *Tótékból* néhány példát. Ellentét a helyzet és az eltúlzott érdem között. Amikor Tót a szemébe húzza

24 Tóték, 37–39.

25 Uo., 89–90.

26 Uo., 16.

27 Henri Bergson, *La pensée et le mouvement*, Paris, Les Presses Universitaires, 104.

28 Uo., 50.

29 Párbeszéd, 420.

30 Uo., 421.

sisakját, hogy ne zavarja az őrnagyot, Mariska megjegyzi: „Látod, látod, édes jó Lajosom, egy kis jóakarattal csodát lehet tenni!”³¹ Ellentét a banális szituáció és a kijelentés érzelmi töltése között: amikor Tót nem akar kijönni a budiból. „MARISKA: Lajos! Mit művelsz? Hát nincs neked szíved?”³² Ellentét a stílus és a beszélő személye között. „MARISKA: Minekünk van egy vendégkönyvünk. És az egyik lakónk ezt jegyezte föl: Itt olyan sötét és simogató csönd van, mint a fekete bársony... A sertésvágóhídon dolgozik.”³³ Ellentét aközött, amit a szereplők mondanak, és amit a másik hallani vél. „TÓT: „Egy őrnagy azt csinál, amit akar. Az őrnagy úr, ha kedve tartja...”³⁴ Az őrnagy szőrnagyot ért, ráadásul, hogy mentsék a helyzetet, Mariska és Ágika is azt mondja, bizony előfordul, hogy Tót mond ilyen badarságokat. „ÁGIKA: Nem őrnagy urat. Nem is szőrnagy urat. Még csak nem is zőrnagy urat... Az apu azt mondta: „Te keléses segegű!”³⁵ Ellentét a megszólítás és a megszólított „rangja” között. A „Halló, Doktor Úr!” egy banális közhely, ha nem az ügyvédből pöcegödör-tisztítóná lett lajtulajdonost szólítaná meg így Tót. Ellentét a beszélő helyzete és stílusa között. Gizi Gézáné – aki a testéből él – valamennyi megnyilvánulása nevetést vált ki, éppen azért, hogy a közhelyek, amelyeket használ, sehogyan sem illenek össze a foglalkozásával. „GIZI GÉZÁNÉ: És engem miért tetszett hívatni? Én se részeg, se garázda vendéget nem szolgállok ki. Ez nálam ki is van szögezve a

legszembetűnőbb helyre, az ágy fölé”³⁶ – mondja, amikor Tóték meg akarják kérni, olajozza be a kiskaput, hogy ne nyikorogjon. Amikor pedig kijelenti, hogy „van még szakmai tisztesség a világon”, ugyancsak egy közhelyet használ. De ha meggondoljuk, hogy a derék asszonyság szakmáját az ágyban gyakorolja, a közhely azonnal a groteszk humor forrása lesz.

Az őrnagy ismételt megjelenése, Tót abszurd lázadása, az őrnagy meggyilkolása az „édes jó Lajosom” közhelyet olyan szituációba helyezi, amely, túl a groteszken, a fekete humor mezsgyéjén jár.

„TÓT: (*belép, leporolja a kezét. Nyugodt.*) Miért álltok itt?

MARISKA: (*remegő szájjal*) Téged vártunk.

TÓT: Késő van. Menjünk feküdni.

ÁGIKA: (*iszonyodó szemmel néz az apjára. Mariska elindul a szoba felé, de megáll.*)

MARISKA: (*félénken*) Háromba vágta, édes jó Lajosom?

TÓT: (*utánaszámol*) Háromba? Nem. Négy egyforma darabba vágta. Talán nem jól tettem?

MARISKA: De, jól tetted, édes jó Lajosom! Te mindig tudod, mit hogy kell csinálni.”³⁷

A darab végén, amikor Mariska rémülten felkiált: „Fiam! Fiam! Egyetlen kicsi fiam!”, csak az írásjel felkiáltójel. Valójában – mint Örkény egész életműve – egy kérdőjellel.

31 Uo., 29.

32 Uo., 88.

33 Uo., 18.

34 Uo., 42.

35 Uo., 45.

36 Uo., 19.

37 Uo., 97.

▶ FEKETE PÉTER

„utazás TÉRben és IDŐben” – Békéscsaba az évezredek idővonalán

A békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum új állandó kiállítása

Ha olyan időkben állnék most Önök előtt, amelyekben zavartalanul születhettek új kiállítások, és azokat a megszokott keretek között megnyitották, bizonyára egészen másképpen kezdeném ünnepi gondolataimat. Az elmúlt egy esztendővel a hátunk mögött azonban mostantól talán sohasem fogunk már ugyanúgy gondolni ünnepekre, eseményekre, alkotómunkára, közösségre, kultúrára, célokra és eredményekre. Sok minden, ami azelőtt természetes és észrevétlen volt, most láthatóvá és hangsúlyossá vált. Sok minden, ami jelentéktelennek vagy magától értetődőnek tűnő keretet adott személyes és közösségi életünknek, felértékelődött. Letisztultak a gondolatok. Egyszerűen örömmel tölt el, hogy itt lehetek. Örömmel tölt el, hogy ünneplő embereket látok magam körül. Őszinte és felszabadult örömet érzek, amiért újra jelenléti, kézzel fogható értékörzés és értékeremtés tanulja lehetek. Elfelejtettem bonyolultan látni a bennünket körülvevő történéseket.

A mai alkalom nem egy a kulturális események, rendezvények sorában. Ennek a kiállításnak itt, most, más léptékei vannak. A mai alkalom hitvallás a közösség, a közös gyökerek, a közös múlt megtartó ereje mellett. A megtartó erő mellett, amely oly becessé vált a bezártság végtelennek tűnő hónapjai idején. Az otthon, a szülőföld, a közösség kinyúlt értünk, és mi hagytuk magunkat körbeölelni a felkínált biztonsággal. Ezt ünnepeljük ma. A közös múlt, az erős és mélyen szerteágazó gyökerek megnyugtató, biztonságot adó, őrző és körbefonó erejét.

Az elmúlt időszak veszterhes, lehetőség-teljes, felrázó és különös utazás volt TÉRben és

IDŐben. A TÉR beszűkült, az IDŐ másképpen telt. Talán soha nem volt még olyan alkalom, amikor jobban érezhattük volna ennek a kiállításnak a jelentőségét és nagyszerűségét, mint most.

Békés megye, Békéscsaba hazavár, ide vár, és felfedi múltja titkait. Talán most még fogékonyabbak lettünk rá. Ízlelgessük a büszkeséget. Az egyszerre alig feldolgozható természeti és szellemi értékgazdagságot. Csodálkozunk rá kincseinkre, tiszteljük őseinket, ámuljunk, gyönyörködünk és tanuljunk. Vegyük észre és ismerjük meg a Teremtő kegyelméből kapott remek környezeti adottságokat, és az azok között szárba szökött emberi alkotóerő, tehetség, kitartás, hazaszeretet és a hit diadalát. A múlt önmagában csak zárvány. Ennek a kiállításnak az ereje és kiválósága nem csupán a múlt bemutatása.

Akik életre hívták, bizonyára értették Babits Mihály szavait: „Múlt nélkül nincs jövő, s menél gazdagabb a múltad, annál több fonálon kapaszkodhatsz a jövőbe.” Értették, mert ez a kiállítás nem a megszokott statikus információközlés. Jóval több ennél: élő, lüktető ismeret- és élményfolyam, valódi szellemi utazás, amelynek nincs vége. A hömpölygő folyamat megidézi az ezer színben pompázó múltat, kiér a jelenbe, és sejteti, vágyja, merészen nyaldossa a jövőt. Hagyjuk magunkat elsodorni, elringatni általa – de közben érezzük a ránk örökített felelősséget a jelenért és a jövőért.

Ezekkel a gondolatokkal szeretném megköszönni a kiállítást megálmodó és életre hívó kollégák és támogatók áldozatos munkáját,

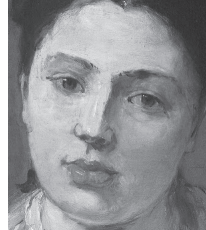
kitartását és hitét a sikerben. Hiszem, hogy ennek az állandó kiállításnak a születése mérföldkő jelentőségű nemcsak Békéscsaba, hanem a nemzet kulturális életében, méltó a város legnemesebb szellemi hagyományaihoz, és felbe-

csülhetetlen értékek bemutatásával kíséri útján a jövő generációkat. A kiállítást Vörösmarty egyszerűségében teljes gondolatával nyitom meg: „A múltat tiszteld a jelenben, s tartsd a jövőnek.”

A pandémia miatti lezárások utáni egyik első kiállításmegnyitó Magyarországon: balról Ando György múzeumigazgató, Szarvas Péter, Békéscsaba Megyei Jogú Város polgármestere, Herczeg Tamás országgyűlési képviselő és a tárlatot megnyitó Fekete Péter, az EMMI kultúráért felelős államtitkára Békéscsabán

▶ BÁRSONY LILI

Invenció és innováció – Békéscsabán

Interjú Ando Györggyel, a Munkácsy Mihály Múzeum igazgatójával

A pandémia miatt a világ múzeumai több hónapos bezáráásra kényszerültek. A háttérben azonban a munka tovább folyt. Napról napra újabbnál újabb virtuális kiállításokban barangolhattunk, a muzeológusok pedig a közönség elől rejtve maradó háttérmunkákkal foglalkoztak. A megszorítások feloldása után ismét fogadhattak látogatókat. A békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum ez idő alatt évszázados fennállásának csúcspontjére készült, majd 2021. május 20-án megnyitotta az utazás TÉRben és IDŐben című új állandó kiállítását.

A pandémia miatti stop a múzeumokban felfogható volt az elindított folyamatok megtorpanásának és a látogatók elmaradásával a derékszíjak meghúzásának. De felfogható volt lehetőségként is. Mi ez utóbbit választottuk, és fenekestől felforgattuk az épületet, miközben egy elképzelést, tulajdonképpen egy álmodat valósítottunk meg négy lépcsőben. Az ország rész egyik legnépszerűbb múzeumaként a látogatók jelenlétében egyébként ezt aligha tehetünk volna meg. Magyarország egyik első múzeuma voltunk, amely a hosszú zárva tartás után új kiállítást, ráadásul állandó kiállítást nyitott.

Mire gondol, mi volt a négy lépcsőben megvalósuló álom?

A négy lépcső első mozzanata volt a múzeum 1912-ben készült műemlék épületének és az 1970-es évek elején épült résznek az összeépítése, amit 2018-ban valósítottunk meg. A nagyszabású események, konferenciák és kiállítások lebonyolítására lehetőséget biztosító épületrész a jeles békéscsabai születésű, modernista szobrász, Pátkai Ervin nevét viseli. Máso-

dik lépcsőben 2020. szeptember 29-én megnyitottuk a *Munkácsy Mihály – Egy géniusz diadala* című kiállítást, majd harmadikként elkészült a *Békéscsaba az évezredek idővonalán* című nagy egység, amelyet 2021. május 20-án adtunk át közönségünknek. A negyedik lépcső pedig még előttünk van. 2022 tavaszán teljesedik ki a projekt, amikor egy életnagyságú, egész alakos, bronz Munkácsy-szobor áll majd a múzeum lépcsőjén.

Az utazás TÉRben és IDŐben két kiállítási egységből áll, amelyek azonban azonosságot mutatnak a tematika, a műtárgyak bemutatásának koncepciója és a látogatókkal való kommunikáció tekintetében egyaránt.

A tárlat a különlegességekben bővelkedő nagy békéscsabai históriát, amellyel száz meg száz ablakot nyitunk a világra, valóban két egységbe foglalva mondja el. A *Békéscsaba az évezredek idővonalán* és a *Munkácsy Mihály – Egy géniusz diadala* című kiállításnak van azonban egy olyan momentuma, amely a kezdetektől napjainkig végigkíséri a tárlat minden egységét. Ez pedig egy virtuális iránytű és egy időgép keveréke, azaz a kiállítás egészét kísérő idővonal, amely a látogatókat térben és időben egyaránt kalauzolja.

A helytörténeti kiállítás egy tipikus múzeumi toposz. Érdekessége és nehézsége ugyanaz, úgy mutatni meg egy települést a turistáknak és az ott lakóknak, hogy az mindkét csoport számára adjon elegendő információt és a felmerülő érzelmvezérelt megközelítésnek is meg tudja felelni.

Tárlatunk nem egy megszokott, szakáganként elkülönülő átfogó helytörténeti kiállítás.

Nem termenként követi egymást a képzőművészeti anyagot felvonultató képtár, a néprajz, a történettudomány és a régészet tárgya, hanem egy olyan bemutatót valósítottunk meg, amelyben egy lélegzetvételre, egy térben, egy gondolat vezérfonalára fűzve kóstolhatunk bele a magyar- és a világtörténelembe, a vallás-, művelődés-, művészet- és kultúrtörténetbe egyaránt. Dicsőséget hozó események és személyek, valamint viharos, viszontagságos történések együttesen adnak teljes korrajzot egy-egy időszakról. Az egyetemes megközelítés és a személyes hangvétel egyaránt megjelenik. Karizmatikus közszereplők, emblematisz személyiségek és nagy tettekre predesztinált kisemberek együtt tették Békéscsabát olyaná, amilyenek ma látjuk. Többször idéztem már Móricz Zsigmondot, aki a nálunk szerzett benyomásait ekképpen fogalmazta meg: „Tündérvárosban jártam itt Csabán”. Ennek a tündérvárosnak a kapuját szeretnénk volna kinyitni. Először formabontó megoldásokban gondolkodtunk; amiképpen mondani szoktuk: „Ahogyan még nem gondoltál Békéscsabára...”. A vállalkozás egyik nem titkolt célja volt az is, hogy segítse a helyi identitás és kohézió további erősítését.

Milyen korosztály céloznak meg?

A XXI. század embere vizuálisan rendkívül túlterhelt, aminek okán egy-egy kiállításnak kommunikációs bravúrnak kell lennie, hogy magára vonja és le is kösse a látogató figyelmét. Nálunk 4-től 104 éves korig...

Miképpen merült fel egy ennyire nagyformátumú idővonal alkalmazásának ötlete?

A műtárgyak, a személyek, a történések, a helyszínek kontextusba helyezése áll elképzelésünk középpontjában, ezért a kiállításban tulajdonképpen egy időgépbe kerülünk. Mintegy 350 millió évet átfogó történetmesélés tanúi vagyunk, és bár a műtárgyak nagyon érdekesek, szükség van egy kis pluszra, fogódzóra a mai ember számára. És mondjuk ki, élményt is kell biztosítanunk a látogatóknak, mert anélkül mit sem érnek a nálunk töltött órák...

A múzeum duplán végez missziós tevékenységet, tudományos műhely és kulturális szolgáltató egyben. Az állandó kiállítás megvalósítása során melyik vonal kerül előtérbe?

Újkőkori idol fejtörredéke az őskort bemutató részben

Azonos fontossággal jelenik meg a két alapfeladat, ugyanis a kiállítás, amelyet a közönségnek készítünk, hosszú, tudományos megalapozottságú előkészítő munka nyomán valósul meg. Ez a kiállítás például több mint hároméves munka eredménye.

Miképpen került a múzeum látószögébe a látványtervező, Sz. Szilágyi Gábor művészettörténész? Milyen szempontok alapján választották ki a projekthez?

Mondhatnám azt, hogy csupán át kellett néznünk a szomszéd várba... Komolyra fordítva a szót, a Gyulai Almásy-kastély Látogatóközpont kurátoraként Sz. Szilágyi Gábor már bizonyított a korszerű kiállítási összkép megalkotása mellett a műemléképületben folyó, gyakran speciális követelményeket és igényeket támasztó tárlatépítési munkák területén egyaránt. Fontos törekvésünkben, az élménygazdag tudásátadásban megfelelő partnerre találtunk, bár a közös munkával töltött három esztendő során mind a tervezői, mind a kivitelezői álláspont jócskán módosult. A múzeum már a tárlat koncepciójának megalkotása során „nagyot mert álmodni”, és a megálmodott megbízói állásponthoz végig kitartóan ragaszkodott is...

Van azonban a gyulai és a békéscsabai projekt között egy óriási különbség. Míg Gyulán Sz. Szilágyi Gábor a megrendelő által megfogalmazott alaptematikához dolgozott ki egy tervet, addig a művészettörténészt Békéscsabán kész koncepció, több száz oldalas, aprólékosan kidolgozott kiállítási forgatókönyv várta.

Milyen alapvetéssel indították el a közös munkát, mi volt a tárlat koncepciója?

A gyomai születésű Pásztor János, a XX. század első felének sokat foglalkoztatott szobrászművésze 1906-ban készítette a kiállításban bemutatott Munkácsy Mihály-portrét

A hajlék, a lakóhely mindig a kor és a hely tükre, beszédesen informál bennünket lakóinak életmódjáról, lehetőségeiről. Az építészet az, mely akarva-akaratlanul sokrétű információs bázisként szolgál. Az építészetet nem kell keresni, ott van a szemünk előtt. A változások előttünk zajlanak. Ha nem akarom, akkor is látom a változásokat, ha nem koncentrálok rá, abban az esetben is érzékelem, tudomásomra jut... A ház tudósít az építészeti tendenciáról, a tér-, a forma- és a tárgykultúra változásáról, valamint társadalmi és szociológiai tükör egyben. Ezért a házat állítottuk a gondolkodás középpontjába mind a régészeti, mind pedig a néprajzi-történeti egységben. És a házzal, valamint a házhoz kapcsolódó tárganyaggal az ünnepek világába és a mindennapi élet kulisszatitkaiba, mágiájába is bepillantást nyerünk.

Az események egy időskiban való összekapcsolása pedig lehetőséget ad – korábban rejtve maradt – összefüggések feltárására. A tárlat vezérfonalának tartott idővonal a teljes kiállításon végigvonul, *Művészet és tudomány idősk* megnevezéssel.

Említette az előbb az élménygazdag tudásadást, mint a megvalósítással kapcsolatosan meg-

fogalmazott alapelvárást. Ön szerint sikerült az eredeti elképzeléseket megvalósítani?

Egy kiállításnak nem kell annyira informatívnak lennie, mintha egy enciklopédiát lapoznánk végig. De minden kiállításnak kell legyen mondanivalója. Az *utazás TÉRben és IDŐben* című kiállításban tulajdonképpen minden teremnek egy mondatban összefoglalható mondanivalója van. Nem látványtárat, hanem tartalmat, mondanivalót közölni képes összeállításokat mutatunk be. A megnyitó óta eltelt egy hónap látogatói visszajelzései szerint törekvésünket megértik és értékelik a vendégek.

Azonban az enciklopédia kifejezés görög eredetijének jelentésére utalva, minden területre kiterjedő oktatás, ismeretátadás a feladatunk. Ennek formája azonban rendkívül lényeges kérdéssé vált. Igaz, az előző, 2007-ben megnyitott állandó kiállítás esetében sem volt mellékes a látvány, az installáció és a kommunikációképeség kérdése. Az a tárlat korszerű és érdekes is volt, de az azóta eltelt több mint tíz esztendő a múzeumok világában, a kiállítási kultúrában és a múzeumi kommunikáció területén is óriási változásokat hozott. Ugyanolyan nagy változásokat hozott, mint például a digitális világban.

Ezen átalakulás figyelembevétele nélkül nem lehet a XXI. században XXI. századi kiállítást csinálni. Nem lehet, és természetesen értelmese sincs... Bár egy kicsit ez is olyan, mint a divat, lehet követni, de lehet diktálni is...

Gyűjteményük kincseinek szemet kápráztató gazdagsága és a mindennapi életet kísérő tárgyak egyszerűségében nagyszerű világa együttesen jelenik meg a kiállításban. Alkalmas a kiállítás arra, hogy a múzeumban őrzött műtárgyanyagot kellőképpen reprezentálja?

Egy ilyen formátumú tárlat hosszú előkészítő munkájának – a koncepció kidolgozásán túl – a megfelelő műtárgyanyag kiválogatása a legfontosabb és legizgalmasabb részfeladata. A Munkácsy Mihály Múzeum majd 720 ezer műtárgyat számláló gyűjteményéből egy sokfordulós játszma eredményeképpen került be a kiállításra szánt anyagba 3.100 tárgy. Volt olyan eset, amikor a gombhoz kerestük a kabátot, azaz a bemutatásra szánt műtárgyhoz társítottunk történetet és környezetet. És természetesen a fordított eljárás is működött, amikor a koncepció fonálára fűztük fel a műtárgyakat.

A tárgyak egyik része különleges és egyedi, mások a kézműves mesterség termékei vagy a gyáripár tucattermékei. A társadalom tükröként funkcionálnak, s rajzolnak egy teljes (sége törekvő) képet a világról. Miközben a közelire (Békéscsaba) fókuszálják a figyelmet, tág spektrumot nyitnak a látogató előtt. Hogy mennyire tágat? A lehető legtágabbat a kontextusba helyezés eszközeként alkalmazott idővonal végigfuttatásával.

Mennyire akarták figyelembe venni, mennyiben akartak igazodni a kiállítás megvalósítása során a közönség elvárásaihoz?

Amikor 2020. szeptember 29-én megnyílt az állandó kiállítás első egysége, a *Munkácsy Mihály – Egy géniusz diadala*, a következő nap a *Partitúra* című műsor stábjá forgatott a tárlatban. Miklósa Erika operaénekes és Batta And-

rás zenetörténész láthatóan elcsodálkozott az őket fogadó kiállításon, nem is gondolták, hogy ilyen élmények várják őket Békéscsabán. És igen, szeretjük meglepni vendégeinket, szeretjük meglepni, olykor picit akár meg is hökkenteni a látogatókat. A WOW-élmény, a húha faktor az, amely a most megnyitott kiállítás számára ténylegesen képes biztosítani a jövőidőt. Ez a kiállítás is elavul majd egy idő után, de addig még remélhetőleg lesz néhány jó évünk...

„Az élmény is erősíti az immunrendszert...”, „Nálunk nem éjfélkor indul útjára a gyönyör...” és hasonló hangvételű, szellemes reklámok kísérték a tárlat megnyitását. Egy ilyen érdekes és látványos kiállításnak is szüksége van cégérre?

A múzeum reklámozása elengedhetetlen ahhoz, hogy a szokásos látogatói kör és a célközönség bővíthető legyen. Mert bármennyire szeretnék is a múzeumok, hogy a látogatók bebocsátásra várva, kanyargó sorokban álljanak a bejáratnál az utcán, ez nem egyszerű dolog. A reklámok célszemélyei talán meg sem fogalmaznak ilyen kérdéseket, mint például *Miért kellene elmennem a múzeumba?, Mit nyerhetek azszal, ha eltöltök néhány órát egy ilyen intézményben?*, de a múzeumnak máris meg kell válaszolnia, tulajdonképpen azelőtt, hogy a kérdést egyáltalán bárki feltenné.

Az unalom és a monotonitás a legfőbb ellensége a múzeumoknak (is). A kíváncsiság felkeltése, maximalizálása az első feladatunk. És a cél? A legfontosabb, hogy élményekkel és minél több megtalált és felfejtett kapcsolódási ponttal a tarsolyukban távozzanak a látogatók. Csak ha a látvány/esemény/történet személyes élménnyé válik, akkor indít el lelki folyamatokat. A látogató bekapcsolódik egy történetbe, ami tulajdonképpen rajta túlmutat, és ez különös helyzetet, különleges atmoszférát teremt. Ha viccelni szeretnék, azt mondanám, hogy aki nem talál semmi érdekeset a kiállításban, belépőjegye árának 50%-át visszatérítjük...

▶ ERDÉSZ ÁDÁM

BÁRKA A MÚZEUMBAN – reflexiók az új állandó kiállítás bejárása után

Ami a csabai kistemplom tornyából látszik

A békéscsabai evangélikus kistemplom tornyából a fél várost belátni: az utcahálózatot, az épületeket, tetőket és a zöld felületek rendszerét. Akinek jó szeme van, különleges részleteket is felfedezhet. Egy idő óta a kistemplomnak van egy mása a városban. A Munkácsy Mihály Múzeum új állandó kiállításának központi színterén is felépítették a város emblemikus épületét. A látogató elsétálhat a toronyóra alatt, s végigtekinthet a városon. Ám a nézelődő itt csak azt látja, amit a muzeológusok elé tárnak. Egy hosszú élettartamú új állandó kiállítás összeállításakor épp az a legfontosabb kérdés, hogy a eltűnt idő rekonstruálói mit tartanak fontosnak a múltból, milyen történetet mesélnek el. Egy közösség kekre csiszolt legendái jelennek meg a tárlókban és a digitális felületeken, vagy éppen a konfliktushelyzetekre, a közösség próbatételeire teszik a hangsúlyt? A második fontos kérdés, hogy milyen eszközökkel tárják a látványt a látogató elé. Lehet, hogy ez nem is második kérdés, a mai digitális látványvilág szerkezetéhez és tempójához alkalmazkodni kell, különben a legjobb tartalom sem érinti meg a nézőt.

Az új kiállítás installációja egységes, jól megkomponált, fényekkel tagolt, sötét borítású időalagutakon keresztül jutunk a kiállítási terekbe. A múzeum termeiből kimetszett kiállítási terek alkalmasak arra, hogy az érdeklődőt a jelentől eltávolítva közel vigyék a múlt távoli korszakaihoz. Az időalagutak átzsilipelnek évezredekkel korábbi földtörténeti korszakokba és közelebbi

régészeti korokba. A tárgyak és a digitális felületek egyensúlyban vannak, a látvány jól mesélhető, az arányos szövegek a vezető nélkül sétálgató látogatót is eligazítják. A régészeti kiállításban főként saját anyag, országos közgyűjteményekben őrzött különleges Békés megyei leletek másolata és persze egy-egy máshonnan való öltözet, páncél rekonstruált változata látható.

Magam – levéltáros lévén – különös érdeklődéssel jártam be a történeti részt. A történeti színtereken a dramaturgiaiilag legkerekrebbre csiszolt Békéscsaba történet legfontosabb elemeit láttam. Az érkező szlovák telepések nagy szekere, oldalán látványos metszetek. Tranoscius, korabeli használati tárgyak. Maga a csabai kistemplom önmagában óriási szimbólum, hajdan az ország egyik legfontosabb szlovák evangélikus közösségének központja volt. A toronyból pedig a csabai piac igen látványosan, mozgó alakokkal megjelenített képét látjuk. Az 1845-ös önkéntes örökváltsági szerződés, a századforduló életképe, jellegzetes házak. Egy rafinált padlástér, ahol az ideiglenesen vagy véglegesen kiszuperált tárgyak a helyi identitás és az életmód fontos elemeire utalnak. Felvillan a csabai államtitkár, Zsilinszky Mihály, a csabai miniszter, Gyöngyösi János arcéle fotón, tárgyakban. Jól fókuszált szcenáriók, könnyen követhető gondolati vonalak. Nem kétséges, a megjelenített történelmi pillanatok kulcsfontosságúak voltak Békéscsaba történetében, de az elbeszélte múlt így szinte túl kerek. A konfliktusok kevesebb helyet kaptak a kiállításban.

A kiállítás egyik legrégebbi néprajzi műtárgya az 1781-ben készült presbiteri szék, az egyházközösségi tanács világi tagjainak templomi ülőhelye (fotó: Martyin Emília)

Jellemző, hogy a szocializmus megjelenítésének lehangsúlyosabb színtere egy '60-'70-es évekbeli lakótelepi szobabelső. Korabeli szekrény, televízió, fotelek, lámpák, aprólékos részletességgel, pontosan rekonstruált milió. Vélhetően a nosztalgia támad fel a látogatók többségében. Pedig, pedig! Amit ez a szobabelső megjelenít, az éppen azt a szerves fejlődést törte meg, amit a szlovák telepések kocsija, a kistemplom, az örökváltsági szerződés szimbolizál.

Sokat nem töprenghetünk a történelem elmentmondásos pillanatainak megjelenítési lehe-

tőségein, mert kiállítási útvonal visz tovább a *Munkácsy Mihály – Egy génusz diadala* állandó kiállításba. A részletek, a látvány egésze, a megvilágítástól a kép- és audio anyagokig imponálóak. – Rövid jegyzetem egy bő kétórás múzeumi séta benyomásait rögzíti, bizonyos, hogy ez nem elég a kiállítás mélységeinek, finom részleteinek megismeréséhez. Az Almásy-kastély megnyitása óta a Munkácsy Mihály Múzeum új állandó kiállítása a környék legjelentősebb múzeumi eseménye – mint egy érdekes könyvhöz, újra és újra vissza kell térni.

Kitölteni a mérhetetlen űrt

„mert kapáltak, / ölték, öleltek, tették, ami kell.”
(József Attila)

Mi minden a múlt? Mi minden a jelen? És miképpen határozza meg vagy írja felül előbbi az utóbbit? Miért is gondolnánk részletesebben bele, hogy abban, akik ma vagyunk, akikké lettünk, több száz, sőt, ezer év történet-sorozata a felelős?

Ilyesféle és ennél szerteágazóbb, el-elkalandozó gondolatok forogtak a fejemben, miközben a békéscsabai Munkácsy Múzeumban teremről teremre vándoroltunk a *Bárka* szerkesztőségének tagjaival, az intézmény kiváló szakembereinek vezetésével. A megújult idővonal-kiállítást terveztük megnézni, de természetesen nem hagyhattuk ki *Az elmúlás néprajza* című tárlatot és a három hetvenéves csabai képzőművész: Gnandt János, Lonovics László és Széri-Varga Géza szín- és formagazdag kiállításait sem. A Munkácsy-képek pedig egyenesen elragadtak, megszüntették a külvilágot. Felmondani mindazt, amit megtudtunk, lehetetlen vállalkozás lenne – értelmetlen is. Az információk amúgy is az adott térben, az egyes tárgyakhoz kapcsolódóan teltek fel élettel; a régészeti részletek rögzítését elvégzik az erre avatottak. Térjünk hát vissza a kósza ötletekhez, gondolatokhoz, amelyek kísérték ezt az élményt.

Kezdjük például ott, hogy milyen esetleges, hogy mit mutat meg magából a múlt, milyen arcát fordítja felénk. Hogy hol érhető tetten. Mikor mi fordul ki egy építkezés vagy szántás során. Ahogy az egyes valóságzilánkok egymásra épülnek, esélyünk lehet kirajzolni történeteket, érzéseket, indulatokat. Elég egy-egy véletlenül felbukkanó lelet, és máris tovább íródik a mese, színesedik. Persze, egy adott ideig gond nélkül visszalátunk, akár írásos emlékek segítségével, de a még távolabbi, foszladozó

múlt igenis rászorul a fantáziánkra. Egyre kevesebb a mozaikdarabka (néha szó szerint), ki kell tölteni a mérhetetlen űrt. Itt sietnek segítségünkre a régészek, akik tudásukat, tapasztalataikat mozgósítva, meglátják egy-egy kósza karcolásnak, kopásnak, anyaghibának az értelmét, és eligazítanak ebben az útvesztőben. Szégyen, nem szégyen, alapvetően kiskorunktól kezdődően történetfüggők vagyunk. Érdekelnek a regények cselekményláncai, a hírességek élete, az ismerősök sztori-mesélése. (Hogy a kósza pletykákat már meg se említsem.) Az új csabai állandó kiállítás ezt az igényünket is kielégíti: egy idővonalat képez, amely egyfelől a térség eseményeit tárja fel, de közben folyton kitekint a világ nagy történéseire. Így tulajdonképpen teljes szinkronitást kapunk, egészebbet, mint azok, akik tulajdonképpen megélték ezeket a korokat, hiszen még száz évvel ezelőtt is rendkívül akadozva és véletlenszerűen jutottak el a hírek egyik helyről a másikra, még országon belül is. A jelenhez ráadásul mindig kapcsolódik egy összegző látószög, még ha tudjuk is, hogy elég újabb száz év, és már a mi életvitelünk, szemléletünk fog megmosolyogtatón érdekesnek számítani.

Rendkívül rokonszenves vonása a történetírásnak és a muzeológusok gondolkodásának is, hogy folyamatosan egyre több mindent tekintenek történelemnek. Diákkorom enyhén porszagú történelemkönyvei után üdítő élmény rátekinteni az élet legkülönbözőbb vetületeire. Látni, hogy évszázadokkal ezelőtt milyen állatok birtokolták a tájat, az emberek milyen eszközökkel igyekeztek megbirkózni az alapvető gondokkal, mivel fizettek, milyen fegyvereket használtak, hogyan főztek, de azt is, hogy mindig is létezett hiúság, szépérvék, sőt, igény a

továbbgondolásra, a művészetre. Az öncélúnak tűnő, mégis életmentő, kreatív többletre.

Hosszú, méléző sétánk során az is egyértelmű volt, hogy mindenki számára más-más apróság vagy korszak válik ki, nagyítódik fel, érdeklődése vagy pillanatnyi lelkiállapota függvényében. De az is kiderült, hogy ugyan az egyes korok, népek tárgyai minőségben vagy díszítésben igencsak elüthetnek egymástól, azért az alapvető dolgok nem változtak az idők során.

És minden együtt van valahol, bennünk. A használati vagy harci eszközök kezelésének a tapasztalata, a haláltól való félelem, az átalakult vagy megszelídült hiedelmek, az átöröklődött tanítások vagy rögeszmék, a meg sem magyarázható reakciók egy-egy váratlan helyzetben mind tárolódnak valahol a tudatunkban, mozgólatainkban.

Nézzünk hát szét a múzeumban, hogy szét-nézhesünk magunkban is!

Maga a művész fogadja a kiállításra érkezőket – A festő által alapított és a nevét viselő Munkácsy Mihály-díjat 1884-ben nyerte el Hans Temple, akinek a nagyvonalú mecénást ábrázoló arcképét Munkácsy özvegye küldette Békéscsabára

▶ KISS LÁSZLÓ

Itt, vidéken

Nézem ezt a nőt, és azon gondolkodom, találkoztunk-e valaha. Fekete pánntal övezett fodros cselédsapkát visel, és hosszú, bokáig érő lepelbe – megkockáztatom: hálóingbe – búj-tatták, hogy elfedjék csontsovány testét. Ez régen történt, ő akkor éppen huszonhatodik éve Mária Teréziaként emlegette hazája uralkodóját. Fejét szelíden jobb vállára hajtva, ölen összekulcsolt kezekkel és – mintha nyújtózna – lábfejét megfeszítve alszik egy üvegkoporsóban. Végtagjai göcsörtösek és szárazak, akár az ősfák ágai. Szerintem találkoztunk. Csakis ő lehet az! Néhány éve egy másik város másik múzeumában láttam társaival egyetemben. Ugyanilyen szép volt az arca. A váci múmiák egyikét nézem, akiknek testét és ruháját bizonyos környezeti tényezők kedvező hatása – szerintünk a Jóisten – megőrizte az utókor számára. Ez a nő is meghalt szépen az övéi között, aztán közel harminc éve rajtakapták a kriptában, és azóta nézik. Azonban felkelteni nem tudják többé.

Itt, a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban sem, ahol pedig nem kicsi a nyüzsgés. Nemrég például mi csaptunk zajt, amikor a bárkás csapattal végignyargaltunk a 2021 májusára új köntösbe öltöztetett állandó kiállításán. Helyesebben végigvezettek bennünket: a tárlat szép, a végigvezetés tanulságos volt. A számos tanulság közül az egyik: vissza kell jönnünk; múzeumban különben is csak lassan, szemlélődve érdemes.

Mamutcsontokon, termékenységi szobrocskán, avarokon, lovagi páncélzaton, betelepülő tótokon, az evangélikus kistemplom alatti piaci életképen át vezet az út Munkácsy Mihályig, akinek külön terem, egy szórakoztató kisfilm, néhány személyes tárgyi emlék és szerencsére nem kevés megrendítően nagy műalkotás jutott. Például az *Újoncozás* című sötét hangulatú festmény, amely elől nehéz elmozdulni, és

amelynek sarkából, ahogy Gyarmati Gabriella kollégánk elmesélte, időközben bizonyos megoldhatatlan műtárgyvédelmi tényezők kedvezőtlen hatására elszivárgott az ablaknál ülő alak. Semmi parasztvakítás: nincs ott a figura. Hazaérve az első dolgom volt rákeresni. A képről készült fotókon tényleg ott ül, ahol már nem ül ott. Őt vajon ki nézi azóta? Meg hát: ha nincs ott, ahová Munkácsy festette, akkor hol van? Ez talán már nem is ugyanaz a festmény...

Horgász vagyok és természetbúvár, mondjuk, szóban gyakrabban pecázom, és emlékeimben is többet járom az erdőt, mint valójában, de azért tárlatvezetés közben az állatok között éreztem magam igazán otthon. Láttam például dobozi mamutdarabkákat, vagy a szintén a Kettős-Körös menti településről származó 5 mm-es pikkelyescsigát, amelynek latin neve: *Kovacsia kovacsi* – itt meg lehet tudni, miért. Mindig meglep az aranszakál, amely egyre nagyobb számban fordul elő a környékünkön is. Bár a múzeumbeli kitömött példány még suhanc (és már örökre az is marad), a tárlaton láthatónál sokkal nagyobbra nem nő. Amikor általános iskolában a *Toldit* tanultuk, nem így, nem ekkorának képzeltem a toportyánt. Az igazat megvallva, nem is réti farkasnak képzeltem, hanem közönséges *Canis lupus*nak, mint Jókainál, *A kőszívű ember fiai* nevezetes jelenetében.

Csak amikor már a fenti termekben, a kínos-keserves XX. század második felében kalandoztunk, csaptam a homlokomra: és a halak? Határozottan emlékszem rá, hogy amikor legutóbb a Munkácsy Múzeumban jártam, voltak halak. Amire azt a határozott választ kaptam, hogy vannak most is. Odalent. Figyelmetlenségem bosszantott, de egyrészt azzal nyugtattam magam, hogy itt a nyár, és hamarosan úgylátok halat élőben. Másrészt épp bekkukantottam atyafink, az 1947-es párizsi bé-

keszerződéseket aláíró külügyminiszter, Gyöngyösi János szecessziós szekrényét is bemutató „polgári házba”, amelynek falán egy festmény függ. Gazdagon megrakott parasztszalt ábrázol, saláta, karfiol, hagyma, emitt vándling és üres korsó, amott fekete kancsó. Az asztalon egy süldő harcsa, rajta, keresztben egy talán épp méretes sovány csuka fekszik. Halott állatok, halott növények. A kép előterében hosszú pengéjű konyhakés. Nem éppen hagyományos csendélet.

A már említett Doboz egyébként nagyon megy a tárlaton. 1977-ben a Kereszt utcában – kertásás, szép tavaszi nap – valaki 141 darab, a Kr. e. II–I. századból származó, edénykébe rejtett pénzre bukkant. A görög ezüst éremkincset kísérő tájékoztató úgy fogalmaz, talán egy dák betörés alkalmával ásta el a gazdája, aki már nem tudott visszatérni egykori lakhelyére. És most már ez is így marad örökre.

Ez a hazánk. Mély múltú, nehéz sorsú vidék.

Háztipusok, életmód és hagyományok az állandó kiállítás Békéscsaba népi kultúráját bemutató részében (fotó: Martyin Emília), részlet

Munkácsy kölnije

Évekig hetente minimum kétszer jártam a kislányommal a gyulai Munkácsy utcán (angolra vittem), jól emlékszem hát, hogy az utca közepén az ifjú Munkácsy (akkor még mint Lieb festőinas) egykori lakhelyét műkő emléktábla jelöli. Mára elillantak azok az angolos évek (angolosan távoztak), ahogy bizonyára elillantak már az egykori illatok is a festőgéniusz kölnisüvegeiből, amelyeket a róla elnevezett megyeszékhelyi múzeumban őriznek. Ez jutott eszembe, vagy valami ilyesmi este, amikor hazértem a békéscsabai kirándulásról.

Délután még semmi különös nem volt. Készül az ember, öltözik, jön-megy gyulai lakásában, ahol egyik szobában egy Gndt János-kép függ a falon, a másikon egy Lonovics László-kép, aztán félóra múltán megérkezik Békéscsabára, belép a Munkácsy Mihály Múzeumba, és szembetalálkozik Lonovics László két, fényközpontú lírai absztraktjával, velük szemben pedig még kettővel, s csak később jön rá, hogy mellettük, a jobb sarokban nyíló ajtó mögött rejtezik a teljes anyag. A földszinti kiállítóhelyen Széri-Varga Géza kőből, fából, bronzból, rézből, vasból, gránitból, mészkőből és márványból készült szobrai láthatók, az emelet egyik termében pedig Gndt János többnyire sárga (és kék) dominanciájú síkkonstruktivisták képei. A három, helyi kötődésű kortárs művésznek ugyanis nemrég nyílt időszak kiállítása, amelyet augusztus végéig láthatnak a múzeumba betérők.¹

A három időszak kiállítás önmagában is megér egy múzeumlátogatást, de amiért most jöttünk, az az új, állandó kiállítás: időutazás tenni Békés megye és Békéscsaba múltjába.

A rendezők valódi időalagutat hoztak létre, amelynek első állomásán, a természettudo-

mányi részben az ember több száz millió évet utazik az időben. Sorra feltérképeződnek a valamikori helyi állapotok, kiderül, az évmilliók során hogyan rétegződött itt a talaj, mi volt és van a talpunk alatt. A fali időtérkép és az egysejtű élőlények maradványai, az ősrákfosziliái, az ősszarvas- és mamutállkapcsok, a madártojások, az amuri kagyló vagy a dobozi pikkelyescsiga végigvezetik a látogatót a helyi földtörténeti korokon, az ősóceántól a Pannon-tengeren át egészen a Körösök vidékéig, a ma is itt élő őzek, borzok vagy kihaltfélben lévő őshonos állatok, mint például a földikutya, látványos preparátumaiig.

A régészeti időfolyosón is idővonal vezeti a látogatót, a tájon először Kr. e. 6000 körül megjelenő földművelő ember csontból, kőből, fából, agyagból készült eszközeitől kezdődően a honfoglaláson és Békés megye kialakulásán át egészen a török időszak nyomaig. Itt látható egyebek mellett a Szeghalom környéki ásatások filmes animációja vagy a rejtélyes kevermesi lelet, a vésett megalit. Bronzkori és vaskori fegyverek, kelta vaskard, lándzsa, szarmaták használati tárgyai, ékszerei, ruhagyöngyök, a hun korszak és a gepidák helyi emlékei, avar kori harcos páncélzata és kardja, a kunágotai fejedelmi sír tárgyainak másolatai és avar női, illetve férfi sírok.

S itt tettünk egy kis kitérőt a halottkultusszal foglalkozó, az elmúlást tematizáló időszak néprajzi részben², amely szintén nyújt kis régészeti áttekintést, hisz a helyi magyar és nemzetiségi szertartások, temetői fejfák és más tárgyi emlékek, a közelmúlt relikviái mellett itt is láthatunk rézkori csontgyöngyöket, szkíta nyílhegyeket vagy bronzkori kardot.

Mielőtt az ember belépne a Munkácsy Terembe, az emeleti részen még egy igen im-

1 A három képzőművész 2021. augusztus 29-ig látható kiállításával a következő lapszámunkban részletesen foglalkozunk. (A szerk.)

2 *Az elmúlás néprajza – Halálkép és halottkultusz* című időszak kiállítás augusztus 29-ig látható. (A szerk.)

pozásan berendezett, a megyeszékhely közelmúltjával foglalkozó hatalmas teret talál, ahol jól megfér egymás mellett a Békéscsabai Evangélikus Kistemplom felső, erkélyes részének élethű másolata (az erkélyről letekintve láthatjuk az újrateremtett egykori piacteret és szereplőit) a közelmúltbeli csabai vasútállomás fapadjaival, az egykori helyi szlovák házak szőlőfürtöket stilizáló tornácával, vagy az 1960–70-es évek tárgyaival berendezett retroszobabelsővel.

Az állandó hőmérsékleten tartott Munkácsy Teremben a tizenkilenc festményen kívül az egykori géniusz életéből is kapunk kis metasztetet, hisz nemcsak néhány használati tárgyát

láthatjuk (ébenfa toalettfelszerelést, tintatartót, aranykeretes szemüveget, ezüstfedeles kölnisüvegeket stb.), de a látogató egy 3D-s kisfilmet is megnézhet, amelyben a gyerek és ifjú Munkácsy (akkor még mint Lieb) maga beszél el addigi életeseményeit.

A komplex tárlatvezetésnek köszönhetően kis időnek el kell telnie, mire az ember újra megérkezik a múltból a jelenbe. De bizonyára sokáig megmarad még ez a délután, gondoltam hazaérve, az emlékezet még jó ideig megőrzi, mielőtt angolosan távozik, mielőtt végleg elillan, mint Munkácsy ezüstfedeles kölnisüvegéből az illatok.

Munkácsy Mihály özvegyének hagyatéka alapozta meg azt a műegyüttest, amelynek köszönhetően a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum kiérdemelte „A világ legnagyobb Munkácsy-gyűjteménye” megtisztelő titulust. A festő személyes tárgyai között találjuk az ezüstfedeles kölnisüveg párt és a reprezentatív ébenfa toalett-felszerelést, amelynek ezüst monogram díszítését maga a festő tervezte

A tárgyak ritkán hazudnak

A tárgyak ritkán hazudnak, szemben a szakokkal, amelyekkel általában dolgozom. A bezárkózás hónapjai alatt olyan kulturális éhség vagy művelődési deficit hátráltatott, amelyet most, hetek elteltével is alig-alig tud csillapítani a könyvtár, a színház és a múzeum. Úgy látszik, a művelődés szintjét is fenn kell tartani. Nem elégségesek az itthoni, kézzel fogható források, textusok, sem pedig az internet útján fogyasztható, bőséges, a való életben azonban számomra távolságuk okán javarészt hozzáférhetetlen, anyagok. Oda kell mennem, ott kell lélegeznem.

Maga a múzeum szó különben nagyon érdekes, így fordítja Finály Henrik 1884-ben kiadott latin-magyar szótára: a museum „a Múzsák székhelye, tudományos foglalkozás és tudós férfiak gyűlőhelye; ilyen volt névszerint Alexandriában”. Folyóiratunk olvasóinak aligha kell emlékeibe idéznem, hogy ez utóbbi intézménynek egy része könyvtár volt, ekként is aposztrófáljuk magyarul. Ma természetesen nem elsősorban a férfiak, mint inkább a tárgyak „gyűlőhelyének” tekintjük a múzeumot, s nagyon szerencsésnek éreztem magam, annak okán, hogy a Munkácsy Mihály Múzeum munkatársai szakszerű tárlatvezetést tartottak a *Bárka* szerkesztőségének.

Az *Ívek, pályák, alkotások* tárlatot már láttam korábban, így jó latintanárként az „annál izgalmasabb, minél régibb” elv vezethetett, zavartalanul fókuszálhattam a régi korok megmaradt tárgyaira. A természettudományos tárlaton általában átsietek, mostantól viszont arról számolhatok be, hogy trópusi tenger helyén élek, vékony földkéreg tetején, valamint a múzeum csak néhány méterre van egykori mamutok csapásától. Aki nem hiszi, járjon utána, ugyanis a dolognak kézzelfogható bizonyítéka van.

Innen egyenes út vezetett a régészeti korokat bemutató részhez, ahol minden idegzsámmal a tárlókra tudtam tapadni, és – bár nem akarattal tettem – a jegyzeteim tanúsága szerint tipikus női tárgyakra figyeltem. Egyik kedvencem „a főnökök korának”, a bronzkorak egy magasra függesztett, kicsit lapított, átluggatott agyagedénye. Gyakran gondolok arra egy adott tárgy szemlélésekor, hogy magam is képes lennék-e létrehozni, azoknak az eszközöknek a segítségével, amelyek a vizsgált korban az ember rendelkezésére álltak. Ezzel az agyagfindzsával talán megbirkóztam volna. Különös megjelenése annak köszönhető, hogy sajt (túró?) készítésére szolgált, azaz a fölösleges savó a lyukakon keresztül távozott. Ugyancsak lenyűgözött, hiszen asszonyból vagyok, az a feltűnően sok gyöngy, amelyek az ókor piacozói, a szarmaták sírjaiból kerültek elő, egy helyről néha több ezer is. Lehet, hogy az ő kezük által érkezett ide egy egyszerű kis római üvegpohár is (a rómaiak gyönyörűsége üvegpoharokat használtak, de náluk a szegények edénye volt, amit mi mindennap használunk). Jókora ugrás az időben, mire egy szemrevaló, hölgyekhez kapcsolódó tárgyhoz, egy török kori réz gyűszűhöz érünk, amelyre nem kellett ráírni cirádás arab betűkkel (mint egy nyilvánvalóan férfihöz tartozó kardra), hogy Isten szolgája viseli.

Az elmúlás néprajzát bemutató kiállítás legalább olyan érdekes volt, mint a régészeti, és nem csupán a váci múmiák „vendégszereplése” íratja ezt velem: sokkal borzongatóbbnak találok, hogy régen a halott haját behéimezték a textilek mintáiba. Ando György egy olyan elvvel ajándékozott meg, amit valószínűleg sosem fogok a jövőben figyelmen kívül hagyni: ha a csabaiak asztalán csak kolbász, sajt és pálinka volt, akkor a vendégek megkérdezték, halot-

ti torra jöttek-e, ugyanis ez a kínálat, amit mi otthon csak „vadász” néven illetünk, a temetés utáni vendéglátás állandó kelleke volt. Egy-egyel-mással meg kell még toldani.

Végezetül azt tudom javasolni, amit a Múzeumok Éjszakáját hirdető munkácsys plakát-ról kölcsönöztem: látogassák meg a múzeumot, mert „az élmény is erősíti az immunrendszert”.

Állatszobrok töredékei a bronzkorból (Kr. e. 2000 körül)

Összeköti a szálakat

Tegnap a Gyulai Várszínház 58. évadának megnyitóján többek között azt mondtam, hogy Gyula a kulturális turizmus fellegVára, mert talán nincs is még egy ilyen magyar város, amely egy csomagban ennyi látványos kulturális értéket kínálna telen-nyáron az odalátogatóknak. Újabban Gyula és Békéscsaba megpróbál egyre inkább összekapaszkodni, mert együtt lettek kiemelt fejlesztésű turisztikai régió. Ennek én nagyon örülök, nemcsak a kétlakiságom okán, hanem azért is, mert a nyolcvanas évek vége óta mondom, hogy a két város együtt több lehet, jobban látszódhat, mint külön-külön. S ha egy kicsit még tágabban gondolkodunk, akkor azt is mondhatjuk, hogy az országnak ez az egész dél-kelet alföldi régiója, Békés megye, turisztikai szempontból egy felfedezésre váró kincsesbánya. Csak, hogy egy újabb itteni, páratlan attrakcióra felhívjam a figyelmet: ősztől talán már látogatható lesz az ország egyik legimpozánsabb kastély-épülete, a generálsan felújított és fantasztikusan megszépült, szabadkígyósi Wenckheim-kastély, amelynek az egykori építetője, Wenckheim Krisztina egyébként több szálon kötődik Gyulához, az Almásy-kastélyhoz.

De térjünk inkább a jelen írás valódi tárgyára, a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumra, illetve a felújított állandó tárlataira. Már csak azért is, mert nemcsak a városnak, de részben éppen ennek a dél-kelet alföldi régióknak a történelmi örökségét, régészeti és természeti, néprajzi, művészeti kincseit mutatja fel igen látványosan és bárki számára átélhetően.

A tavaly megnyílt *Munkácsy Mihály – Egy géniusz diadala* elnevezésű kiállítást volt már alkalmam megnézni, az *Utazás TÉRben és IDŐben* című új állandó tárlat (melynek szerves részévé vált a Munkácsy-kiállítás) megnyitóján és a három hetvenéves kiváló képzőművész barátunk, *Gnandt János, Lonovics László, Széri Varga Géza* kiállításának megnyitóján jelen voltam (a következő számunkban nekik külön teret szentelünk majd), mégis örömmel vettem részt ismét a tárlatvezetésen, mert annyi ér-

dekességet, élményt rejtenek ezek a tárlatok, hogy ajánlatos is többször találkozni velük. Találkozni s nem egyszerűen megnézni, ugyanis sok egyéb mellett a legfőbb érdemük talán az, hogy a korábbi és sok más helyen látható múzeumi tárlatokhoz képest aktívabb befogadói jelenlétre hívnak fel bennünket. Nemcsak ismereteket közölnek, információkkal bombáznak, de rafinált eszközökkel bele is vonnak a saját világukba, már-már részeseivé válunk magunk is a múltnak a természeti és épített, illetve művészeti örökségnek. Remek ötletek és tökéletes megvalósítások, például az idővonal révén, ami nemcsak a történelem, de a művészet, a tudomány egyidejűségeire, illetve egyetemes, távlatos összefüggéseire is felhívja a figyelmet, *összeköti a szálakat* térben és időben, a sok interaktivitásra lehetőséget adó mozzanat révén, annak szemléletes megtapasztalásától, hogy a régészeti sírokban talált ékszereket férfiak vagy nők viselték, a csabai harangok személyes megkongatásáig és a sok látványos, vizuális megoldás révén (amikor például befutott a vonat a csabai állomásra, majdnem félreugrottam). Csak utóbb tudtam meg, hogy nem véletlenül jutott eszembe ezek egyike-másika kapcsán az 5-6 éve megnyitott gyulai Almásy-kastély, ugyanis mindkettőnek Sz. Szilágyi Gábor művészettörténész volt a látványtervezője.

Nekünk abban a megtiszteltetésben volt részünk, hogy szakavatott tárlatvezetők, Bácsmezi Gábor régész, Ando György néprajzkutató, múzeumigazgató és Gyarmati Gabriella művészettörténész kalauzoltak végig a termeken. Így nemcsak a kiállítás szólított meg bennünket, de mi is rákérdezhetünk erre-arra. Én például a késő avarok migránsok etnikai összetételére (lásd „kettős honfoglalás?”), a csabai podsztényás házak csipkedíszre és Munkácsy gyulai inaséire – merthogy Munkácsy egy kicsit gyulai is. Ebben a térségben egykor majdnem minden összefüggött, majdnem mindennel. Érdemes összekötni a szálakat újra. Úgy, ahogy a csabai múzeum is teszi, korszerűen és invenciózusan. Köszönet érte.

Eleven kreatúra*

Schein Gábor: *Ó, rinocérosz*

Schein Gábor kötete tematikai és poétikai szempontból egyaránt izgalmas kísérlet. Miközben válasz(oka)t keres a kérdésre, miként mesélhető el civilizációnk története úgy, hogy a történet(ek) fókuszába a rinocérosz kerül, egy meglehetősen heterogén enciklopédiát hoz létre a különleges lény alternatív (valós vagy imaginárius) alakváltozataiból. Másrészt műfaji-poétikai tekintetben az *Ó, rinocérosz* fő kihívása, hogy mindez milyen műfaji mintázatokon, nyelvi megszólalásmódokon keresztül valósítható meg.

Az átváltozás-mítosz koncepcionális státusza egyértelműsíti Ovidius jelenlétét, keretező szerepét, amennyiben az *Átváltozások* első könyvéből, invokációként citált (egyszersmind az eposzi tradíciót is kontextualizáló) kezdősorokra, valamint a ciklust lezáró, *Ovidius szabad* című (a római poeta közelmúltbeli jogi rehabilitálását átpoétizáló) költeményre e rendezőelv alapkomponeenseiként tekintünk. Az idézet és az epilógus százötvennégy számozott szabadverset, egy képlékeny, a különféle mintázatok felé el-elmozduló képződményt fog közre. Mivel a versciklusban az elmélkedés, az autobiográfia, a krónika, a mese, a regény, a monológ, valamint ismeretterjesztő, tudományos és publicisztikai műfajok mintázatai egyaránt felismerhetők, a

határátlépő sokszínűség – poétikai tekintetben – analógiás a meghatározni kívánt rinocérosz szabad variabilitásával. E definíciós kísérletben a különböző szólamok egymástól eltartó értékeit kontaminálnak, lépnek párbeszédbe, egyrészt magától a rinocérosztól, másrészt az általa elrabolt és megerőszkolt Európétól, harmadrészt az állatot, a rinocérosz-lét aspektusait tematizáló perspektíváktól. Ekképpen a címbéli megszólítás is egy ilyen

külső nézőszögű, reflektálatlan, nyers rácsodálkozás-ként értelmezhető.

A rinocérosz belső monologikus szólamát, gyakran filozofisztikus gondolatalkazatait a létértelmezés kérdései, az ontológiai bizonytalanság szervezi, hiszen nemcsak pusztító, elpusztítandó fenevad, hanem nemző, teremtő erő is. Tűnődéseit olvasván akaratlanul feldereng az olvasóban Aszterión hangja (Borgestől), akit szintén determinál félelmetes, visszataszító alakja, a novellában mégis egy elmélkedő, mély gondolkodású, olykor gyermek, szelíd, egyértelműen rokonszenves entitásként jelenik meg. Aszterión, a mitológiából ismert nevén Minótauros, Minosz király felesége,

Paszíphaé és egy fehér bika nászából fogant, de a borgesi karakter mégsem azonosítható a mitológéma szörnyetegével. Szuverén, komplex személyiség, nem redukálható kizárólag a mitikus

Magvető Kiadó, Budapest, 2021

* Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-4-I-DE-9 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

fenevad képzetére – ahogyan a rinocérosz sem. Más kérdés, hogy miként alakult volna Aszteri-
ón sorsa, ha nem egy fehér bikától, hanem tör-
ténetesén egy rinocérosztól fogant volna, hiszen,
mint az *Ó, rinocérosz* verseiből kiderül, Európét
sem fehér bika, hanem egy „rozmaryngillatú” fe-
hér rinocérosz ragadta el. Vagy miként alakult
volna az emberiség jelentős részének történel-
me, felekezeti viszonyrendszere, kultúrtörténete,
ha Szűz Mária egy fekete rinocéroszbébinek ad
életet, ahogyan azt a merész logika láthatóvá te-
szi: „Az asszony fekete rinocéroszbébit szült. Itt
valami / tévedés lehet. [...] Minden úgy történt,
/ ahogy az angyal jövendölte. Csak hát az asszony
/ fekete rinocéroszbébit szült. Most mit csinál-
jon, / úristen, mit csináljon? Itt valami tévedés
lehet.” (102.)

Olyan lényről van szó, *amit* nem tematizált
az irodalom, az irodalmi hagyományban gyakor-
latilag „nem létező”, szerzőnk azonban éppen a
tematikai hiátusból építkezik, nem a rinocérosz
„beiktatására” tesz kísérletet (hiszen rehabilitáci-
óról nem beszélhetünk), hanem a világtörténe-
lemben előre-hátra haladó, olykor mozdulatlan,
paradoxitástól sem mentes állat alakvariánsainak
felmutatására. Olyan lényről van tehát szó,
akit egy „letűnt kor eleven fossziliája”-ként (8.)
szemlélhetünk („járó por”); ambivalens alkatú,
ronda, ormóttan, robosztus, félelmetes, egyszer-
smind figyelemre- és csodálatraméltó, szépsége
csak a valóságon kívüli dimenziókban ragadható
meg. Mítikus és hétköznapi, noha más állatokkal
ellentétben a rinocérosz nem mítoszhor-
dozó, és domesztikálása is lehetetlenség. Neve
(leszámítva a Szent Klára után „keresztelt” egye-
det), neme, életkora nincs, nyelv, kultúra, nem-
zet nélküli, a mindenén kívüli, senkihez sem
tartozó – vagyis bárki részesülhet belőle. Hol
el-nem-képzeltető, a fikció homályába vesző
fenevad (mint torzó, kevésbé disztingvált uni-
kornis), hol hús-vér entitás, aktuális társadalmi
konfliktusok résztvevőjévé, spekulációk, támadá-
sok tárgyává, áldozatává válik. Áldozat mivolta
identitásának része, referenciálisan és metafori-
kusan egyaránt, hiszen hírnevét, (anyagi) értékét
tülkének köszönheti, amit értelemszerűen csakis
elpusztítása után lehetséges áruba bocsátani, de
önmagára is csak (az orvvadászok) áldozat(a)
ként tud tekinteni: „Így lett / belőlem is rinocé-
rosz mindannyiszor, ha megpillantottam / a bo-
zótól előkandikálni az orvvadászok fegyvereit.

/ Impotens gazemberek, gondoltam ilyenkor. /
Mindhiába, hiszen már rinocérosz voltam.” (86.)

Másrészt metaforaként működik, „outsider”
egyént, csoportot, etnikumot egyaránt reprezen-
tál. Ugyanúgy elszenved a társadalmi kommu-
nikáció alaprétegéig elható gyűlöletbeszéd kö-
vetkezményeit, mint a reprezentáltak, amikor a
közéleti-politikai (a bűnbak- és ellenségképzést
célzó) retorikát imitáló szólamban potenciális
fenyegető tényezőként, betegséghordozóként
ítéltetik meg/el. A rágalmak, szándékos torzí-
tások, túlzások közegeben objektív ráközelítésre
aligha van lehetőség, a nyelv már nem az érte-
lemre, csak az érzelmekre hat. „Kívülségéből”,
különbözőségéből adódóan integrálása proble-
matikus, áthatolhatatlan akadályokba, elutasítá-
sba ütközik, kirekesztése már-már elvárásként
fogalmazódik meg: „a rinocéroszok sok esetben
más képesség- és / vérmérsékletbeli jellemzőkkel
bírnak, így nem érdemes / mindig az integráció-
hoz ragaszkodni, amikor a szükség / úgy kíván-
ja, mutassunk rá a szegregáció szükségességére.”
(133.) Vagyis egymagában képes szembesíteni
a gyűlöletkeltés gyakorlatával, amely az idegen-
ségre bélyegként, a rinocéroszra céltáblaként
tekint, így a fizikai elpusztítás, egyszersmind a
lélektől való megfosztás veszélye is kilátásba he-
lyezhető.

Tehát egy meglehetősen széles spektrumon
bárhol, bármilyen formában, alakban feltűnhet,
akár tetoválásként is: „Ha a rinocérosznak csak
egyetlen alakja volna, / könnyedén eligazodhat-
nánk a róla szóló beszámolókbán. / De a rino-
cérosznak százezer alakja és korlátlan / kiter-
jedése van.” (89.) Fokozatosan, lépésről lépésre
létesül, a mítosz, történelem, személyiség nélküli
lény a versciklusban (re)konstruálódik, épül ki,
válk mesterséges kreatúrává, biológiai értelemben
is az élő és kihalt egyedek közti átmeneti-
ségben rekedve. Számptalan alakváltozata, karne-
váli sokfélesége óhatatlanul túlterheli, ironikus
minőségűvé teszi a rinocérosz karakterét. Schein
Gábor kísérlete végső soron a konstruáltság, az
átmenetiség részleteire közelít rá, miközben a
műfaji-poétikai elmozdulásaival a formát is át-
menetivé teszi, nyílt, lezár(hat)atlan szerkezeté-
vel a leírás kísérlet szétaprózódását, torzó-mi-
voltát szemlélteti.

Ránk, olvasókra vár a feladat, hogy a bő más-
fél száz oldalon keresztülcörtető rinocérosz(ok)
ból rátaláljunk a magunkéra.

Visszatérés vagy újrakezdés?

Grecsó Krisztián: *Magamról többet*
és *Grecsó Krisztián: Belefér egy pici szívbe*

Grecsó Krisztián az *Angyalkacsinalás* (és a *Caspar Hauser*) után két évtizedig regényekkel jelentkezett, és úgy tűnt, megtalálta közönségét és az irodalmi helyét, joggal vált ismert és elismert prózaíróvá. Éppen ezért meglepetésként hatott, amikor a tavalyi esztendőben rögtön két kötettel tért vissza a lírához. A *Magamról többet* a számvetésvers hagyományát folytatva az életút és önismeret fogalmaihoz köthető szövegeket közöl, a Baranyai (b) András rajzaival kísért *Belefér egy pici szívbe* gyermekekhez (is) íródott verseket, mondókat tartalmaz. Az első kérdések egyike, amely megfogalmazódhat az olvasóban, az, hogy Grecsó Krisztián új versei visszatérnek-e a korábbi poétikákhoz, a megelőző kötetek versvilágához, vagy teljesen más alapokról, új koncepcióról van-e szó. Az induló Grecsó épphogy felnőtt volt, amikor első kötetei megjelentek, és ez érezhető a korszak verseiben is, ám az életének negyvennegyedik évében publikált két könyv gyökeres eltérést mutat. A *Magamról többet* a témaként felvetett problémákat alaposan és érzékenyen járja körül, mindezt érett, sokáig érlelt versnyelven teszi; a *Belefér egy pici szívbe* darabjai pedig műfaji újdonságot hoznak az életműbe. Érzékelhető marad nyomokban a pályakezdő poétikák hatása, de a két évtized úgy átformálta a költő írásművészetét (és feltehetően személyiségét), hogy inkább újrakezdésről van szó.

Magvető Kiadó, Budapest, 2020

A *Magamról többet* hét ciklusból épül fel, a versek számát tekintve sokszínű és gazdag anyag áll az olvasó rendelkezésére. A kötet minden versét egybefogja az önéletrajzi indíttatás és az önmegértés, önfeltárás igénye, az olvasó mégsem reked kívül a versek szövegén, mert az idegen élményekben – hol kisebb, hol nagyobb mértékben – magunkra ismerünk, nem válnak közömbössé a témák. A ciklusokat három vers vezeti be, itt előlegeződik meg az a létpozíció és keret, melyből a lírai én megszólal: az utolsó ház, a megtalált szerelem és a megtartott múlt. Egyféle révbe érés, véglegesség tapasztalatát érezzük, ez a benyomás a kötet szerkezetének is keretet ad, hiszen a zárásban tér vissza véglegesen ez a hangulat. „Mindent őrzöl, ami hozott anyag bennünk, ami a másé. / Hogy az a kevés jövő elférjen majd nálunk valahogy.”

Grecsó Krisztián erősen támaszkodik a hagyományra (elsősorban Babits, József Attila és Pilinszky hatása említendő), ám az intertextusokból vagy az átírás, továbbírás eszközeiből merítő versépítkezés megszokott formáival szemben nem az alapszöveg módosított verzióját közli. A *Magamról többet* a nagy számvetésverseket és modern poétikákat arra használja fel, hogy érvénybe léptessen egy onnan eredeztethető atmoszférát; de a jelenlévő és távollévő vers egyszerre szólal meg, vagy mind a kettő hat, vagy az alapszöveg tételeihez

lesz az „én”-ből „mi”, hogy milyen a révbe érés boldogsága. „Az apaság mindenestül vagyok”, mondja a lírai én, majd megörökíti a legfontosabb eseményeket és felismeréseket: a korábbi élet csonkaságát és lezárását, a családalapítás és nevelés első perceit, annak örömét, hogy a *Bóbítát* lesz kinek élelni, arról, hogy az élet értelmét a gyermekében találta meg – hogy ez az összetartozás elszakíthatatlan. Megrázóan szép versfüzér, Grecsó Hanna egykor majd örömmel olvashatja az utolsó sorokat: „Apa lettem, / Magamról, tőle teljesen függetlenül, / Többet nincs mit mondanom”.

Máshogy nem is lehetne: a *Belefér egy pici szívbe* a *Bóbíta* átdolgozásával kezdődik, ez a kiemelt vers (az egyetlen, amely nincs ciklusba sorolva) jelzi a versek születésének egyik okát és ihletadóját, hiszen Grecsó Krisztián elsősorban saját lányának írta ezeket, hiába vált végül mindenki verseskötetévé: „A Bóbíta az Bóbíta, az Bóbíta, az Bóbíta, / Akkor is, ha Szabó Sári, akkor is, ha Tóth Ida”. A *Bóbíták verse*, csakúgy, mint a kötet költeményei, a klasszikus gyermekvers hagyományába illeszthető, énekelhető, erős dallamú, kedves, ösztönző üzenettel bíró szöveg: „Minden álom kerek lesz, ha fújunk bele levegőt”.

A *Belefér egy pici szívbe* öt ciklusból épül fel, a versek tematikai összetartozása teremti meg a kötetrendet, de ez praktikus is, mert az otthoni és óvodai foglalkozásokon például nagy segítség a szülőknél és óvónőknél az eligazodásban vagy mondókaválasztásban. Az „ünnepek és szép napok” címszó alá sorolt darabok alkotják az első ciklust, a másodikba a „mondókák és pici versek” kerültek. A harmadik ciklus „nyammogókból” és ismert dalok variációiból áll, a negyedik állatos versekből (bár a viharokat vagy a sárga színt témává tevő darabok is ide kerültek), míg az utolsó vegyes válogatás, a bensőségebb hangulatú versekből (*Belefér egy pici szívbe, Altató*). Ez az áttekintés is bizonyítja, hogy a gyermekversek legtöbb fajtájára és témájára a humoros játékoktól a komoly üzenettel bíró szövegekig, a taticáktól a Kisjézusig találunk verset. Grecsó első gyermekverskötete jól strukturált, sokszínű és hasznos társa lesz a gyerekeknek a szabadidő eltöltésében.

Mint a legtöbb gyermekvers esetén, itt is a jelenlételemény kialakításán múlik a kötet sikere. A kisebb gyermekek csak másodsorban figyel-

nek a szövegek jelentésére, játéknak tekintik a verseket, így a költőnek olyan eszközöket kell bevetnie, amelyek szórakoztatóvá tudják tenni művét, bizonyos mértékig el kell engednie komolyságát és fantáziáját, jó gyermekverset csak (és ezt nem pejoratíván értem) „gyerekes” gondolkodással lehet írni. Ennek egyik eszköze a gyermeki nézőpontba való ereszkedés, amit Grecsó haszonnal aknáz ki. Ilyenkor a lírai ének a későbbi olvasó (vagy inkább versmondó) pozícióját kell magára öltenie, a versnyelv naivvá válik, a versvilág kevésbé rendezett, még alakulófélben lévőknek mutatkozik. Ez a könnyed nyelv szinte mindig erős ütemhangsúlyos ritmussal párosul – ez Grecsóknak többnyire mindenhol tisztán sikerül –, és sok ismétléssel, a nyelvi anyag viszonylag szűk metszetével rendelkezik. A *Belefér egy pici szívbe* című kötet egyetlen kritikus pontja éppen ez utóbbi: sokszor zökentik ki az olvasót és versmondót a stílust törő kifejezések, olyan szavak, melyek kevésbé illeszkednek a gyermekversek világába, furcsán hangzanak a versek kontextusában (zigóta, karbonit, perpetuum mobile, Travolta, kvartett, Aldi). Érteni vélem, hogy a költő a versvilágot korunkhoz igyekezett igazítani, de nem érzem eléggé indokoltnak ennek szükségességét.

Minden más szempontból prototipikus óvodai mondókákkal találkozunk, a versek egyik fő szervezőereje a nyelvi játék, a szabad, szabályoktól független beszédmód, ahol nem a jelentés dominál, hanem a költészeti élmény, a líra ereje: „Messze-massza, szép Óperencia, / Engec-bengec, egy cica, két cica...”, ami legérteljesebben az átiratokban érhető tetten. Az átirat már ismert dalok dallamára és szövegére épít (például: a *Boci-boci tarka* és a *Most múlik pontosan*), ezért könnyebben tanulható. Nem maradhatott ki a költő eszköztárából a humor sem, a *Csalfa állatok* például felnőtteket is megmosolyogtató módon mutatja be a nem létező állatokat (ökörnyálat, lóköttő, lúdbőrt és a többi). De ami igazán megkapóvá teszi a szövegeket, az a lapokon átütő gyermekek iránti szeretet és csodálat, amely nélkül jó gyermekverset nem lehet írni. A kötetet záró és annak címet adó vers utolsó versszaka jól mutatja ezt: „A világnak ezer íze / Belefér egy pici szívbe. / Belefér egy pici szájba, / Ami mindig ki van tátva”.

A mulandóság cáfolata

Oláh András: *Fagypont alatt*

Életünk számos pillanata – ha gondolatban felidézzük – olyan, mint egy kivetített diakép előttünk, amelyet az elménk, illetve a lelkünk tár szemünk elé az emlékezet által. Az emlékezet azonban csalóka, hiszen a kivetített kép lehet torz: túl sötét, ha az emlékezéshöz negatív érzelmek köthetőek; túl szivárványos, ha szívesen gondolunk rá. Így torzít az elménk az emlékezet játszóterén, kötődéseink és viszolygásaink pólusai között.

Oláh András – a válogatás-köteteket nem számítva – tizedik verseskötete, a *Fagypont alatt* azokat a múltbeli pillanatokot állítja a fókuszba, amelyek – még ha csak az elmét megtévesztő emlékezet által is – meghatározóak az individuumban jelenében. Az öt fejezetre tagolt könyvben hetvenkét vers kapott helyet. A szerző és a kötetet gondozó Jánosi Zoltán közös munkáját dicséri az a ciklus-szerűség, amely jól tükrözi, hogy a fejezetek, illetve a költemények sorrendje, szerkezete nem a véletlen műve, hanem tudatos szerkesztői munka eredménye. Ezt bizonyítja az is, hogy a könyv borítóján látható, a téli ködbe tartó síneket ábrázoló stilizált fotó (Filep Tamás *Kilátásaink* című képe) olyan jelentésrétegeket hordoz, amelyek jól reflektálnak a könyv verseire.

Oláh András korábbi verseire is jellemző, hogy a központozás, illetve a mondatok nagy kezdőbetűinek elhagyásával többletjelentést kapnak gondolatai, de a *Fagypont alatt*-ban érzem leghangsúlyosabbnak ezt a szövegstruktúrát nagyban befolyásoló írói technikát, ugyanis a versszövegek ilyen módon nem elhatárolható egységekre tagolódnak, hanem összefüggő gondolatfolyammá szerveződnek. Az első, *Mellékutak* című fejezet negyedik verse a kötet címadója, amelyben azonban ezt a gondolatfolyamatot három helyen szakítja meg a bizonytalansá-

got tükröző mondatvégi írásjel, a három pont. A vers a múlt felidézésével kezdődik, amikor még „pajkos örömmel pironkodás nélkül” örvendő szerelemben „egymás foglyaként” létezett a lírai én és társa, majd a törés felidézésével folytatódik, hogy végül egy *fagypont alatt* jelenbe torkolljon: „lettünk remegő cáfolat akik a tél / rügyeibe fagyva várják az olvadást”. Ez a – hétköznapi metaforával fogalmazva – elhidegülés a kötet számos más versének is témája (*vészkijárat, elvesztettek, már nem, amikor egymásnak fájunk*), de összegző jellegét tekintve nem véletlen, hogy ez a költemény lett a kötet címadója.

A központozás, illetve a nagy kezdőbetűk elhagyásán túl a könyv másik szövegtani jellemzője az irodalmi nyelv és a társalgási stílus – esetenként a szleng – tudatos keverése a szövegtestben. A *kísértések* című rövid ciklus második részében például a szerző így ír: „egyensúlyt keresve billegtünk / a kávéállattal incselkedő teraszok között”, majd ezt a Tóth Árpád stílusát idéző impresszionista képet leüti a „valószínűleg úgy érezted csöppet sem ciki” verssorral. Stílushiba – gondolhatnánk. Ám a kötet verseinek hullámzó gondolatritmusát, amelyben a fennkölt és az alantas, a kicsattanóan boldog és a mélyen depresszív tartalmi sarokpontok felváltva sorakoznak, jól alátámasztja ez a tudatos stílustörés.

A *Mellékutak* című fejezet záró verse az azonos címet viselő négy szabad epigrammából álló ciklus. Szabadon azt értve, hogy a műfaj formai elvárásaitól eltérnek ugyan az egyes darabok, de más epigrammai sajátosságoknak – például az erkölcsi üzenet, illetve a művégi csattanó elvének – megfelelnek. A ciklus verseiben a többes szám első személy perspektívája az uralkodó: „maradunk egymás terhei”; „ketten kellünk a magányhoz is”. Az idézett sorokból is kitűnik,

hogy ez a perspektíva az *én* és a *te* egyedülletét hívatott feloldani addig, „míg helyet nem cserél két szív megint / hogy egymásban” oldódjon fel ismét.

A második, *Falak* című fejezet verseinek konkrét címzettjei vannak. Nagy részük emlékvers, és ami összekapcsolja őket egy ciklussá, az a Trianon okán elszenvedett traumatikus élmény. Ám Oláh András könyvének nagy érdeme, hogy ez a – 2020-ban az évforduló miatt értelemszerűen – főnagytított, erősen túlfókuszált téma a versekben megmarad a személyesség hatókörében, és a szerző a múltban elszenvedett veszteséget finomra hangolva a jelen dilemmáival hozza párhuzamba. A jelenlét, amelyben „a savanykás kinyilatkozások / teremtenek forgalmi dugót / (...) a belvárosi kávéházak terasza is / csatornanyílássá szűkült / fészbuk-cirkusz a világ” (*[hová lett] – f. a. -nak Párizsba*), amelyben „a korszellem sötétje ránk tapad / csak a kívülállás mérge felel / s maradunk látszat a kényszerek alatt” (*kiszolgáltatva*), és amelyben „fuldoklik a világ (...) / semmi sem ugyanaz mint ami régen volt” (*másik olvasat*). Jól kivehető az ironikus szavakból, hogy a jelen legnagyobb dilemmája a lírai én számára a nagyfokú és mindenre – az ünnepekre, a tradíciókra is kiterjedő – értékvesztés, ami miatt „az emlékezet önvédelem lett” (*egy másik világból – Ó. J emlékének*). Ez az alkotói én talán joggal érzi úgy, hogy a jelenben „könnyű diagnózist felállítani / békétlennek bélyegezni az emlékezőt” (*szimultán – Marie-Cécile le Luecnek*). Ennek a degradált jelennek lehetnek ellenpontjai a *Zajta* című vers Gaál Lajos kántortanítónak emléket állító sorai. A költeményben a hagyományok tisztelete, illetve a kisember nemzetvezetőket túlszárnyaló hazafisága a leghangsúlyosabb üzenet. A vers alatt közölt jegyzet szerint Zajta a trianoni döntést követő-

en egy hónapig Romániához tartozott, de a helyi kántortanító kitartó munkájának köszönhetően ismét magyarországi település lett. A vers hősenek hazafisága okán fogalmazódik meg az erkölcsi üzenet is: „hiába a gúny s a lenéző tekintet / az örök tartozás is teremhet gerincet / (...) akik küzdenek néha talán nyernek”.

A kötet egyik legfontosabb tartalmi rendezőelve a múlt személyes és közösségi értékeinek szembeállítása a jelen kifosztottság-érzetével. Ezt az értékszembesítést lehangsúlyosabban az *Útlevel a múltba* című fejezet verseiben vélem felfedezni. A fejezet címadó költeményének kezdő sorai intertextuális kapcsolatban állnak a már fentebb idézett *fagypont alatt* című verssel: „álmod szerettem volna lenni / megbújni párnád gyűrődésein” (*Útlevel a múltba*); „elég volt egyetlen álmot / megtagadni hogy megnyomorítsom” (*fagypont alatt*). Az idézett sorokról ráadásul Pilinszky János szavai is eszébe juthatnak a figyelmes olvasónak, kitágítva ezzel a versek intertextuális vonatkozásait: „Az ágy közös. / A párna nem.” (*Életfogytiglan*).

Ezek – mind Pilinszkyéknél, mind Oláh Andrásnál – nem csupán a kiábrándultság megfogalmazásai, de annak a ténynek a konstatálásai is, hogy vannak olyan végérvényes dolgok személyes életünkben is, amelyek nem írhatók felül akkor sem, ha a jelen ezt megkívánná.

A kötet záró fejezeteiben (*Utószezon; Zátornyok*) a családi kötelékek megidézése kapcsolódik össze a múltat a jelenlét szembeállító tematikával. Az *utószezon* című versben a dédnagymama alakja elevenedik meg, „hogy kimenekíthesse az álmokat”, az *éjszaka a pályaudvaron* címűben az édesanya által pillantunk bele „egy végtelenített történetbe”, a nagyapát megidéző *visszanézve* című versben a szerző a gyász traumáját metaforikus szerkezetekben adja át (pl. „mellettünk könnyeivel küszködik a beteg akác”). Az *akkor*

Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2020

is kötött ritmusú verssoraiban pedig Oláh András mintha összegezné a személyes és közösségi értékekhez járó veszteségek következményeit, amikor a költemény harmadik versszakában azt írja, hogy „hiány van és sötét – kafei fájdalom – / kihültek a szavak”, de a vers záró soraiban azért a reményt is szavakba foglalja: „ha majd a másik part kontúrja felragyog / ne felejtse el hogy én akkor is ott vagyok”.

A *Fagypontra* alatt kötetben nincs katarzis, a befogadó mégis felfedezheti benne a szilárd erkölcsi parancs pozitív üzenetét. Életünkben az értékek lehetnek mulandók, de a tartásnak, a hűségnek nem ez a mulandóság a mércéje. Ezzel a mulandósággal – amely emberi mivoltunk legjellemzőbbje – a költő a megmásíthatatlan hitet állítja szembe mély meggyőződéssel.

A tárlaton szereplő legidősebb őskövület egy nagyjából 350 millió éves háromkarélyú ősrák, vagyis trilobita maradványa

Menekülő évszakok, idények és ideák

Hartay Csaba: *Átkiáltani az őszbe*

Hartay Csaba a kortárs irodalom egyik legtermékenyebb szerzője, két-háromévente jelent meg új köteteket. A Scolar Kiadó 2020-ban adta ki tizennegyedik könyvét *Átkiáltani az őszbe* címmel. A gyakran új művekkel előálló szerzők esetében felmerülhet a kérdés, mennyire kidolgozottak a szövegeik, tudnak-e újat mondani, nem fordulnak-e át egy idő után bizonyos fokú önismétlésbe.

Hartaynál nincs szó erről, versei ugyan témakörökre csoportosíthatók, és ezek a témák olykor talán túltárgyaltak, de mindegyik kötetében más-más irányokba tekint. Az *Átkiáltani az őszbe* olvasása során azonban néha azt éreztem, hogy egy-egy szöveg a kötet korábbi darabjait ismétli. Lehet, hogy ez az ismétlés a hangsúlyozást, a kiemelést szolgálja, mégis inkább úgy tűnt, mintha a szerző ki akarna tölteni egy előre megszabott oldalszámot, és jobb ötlet híján a frappáns gondolatait akarta volna új köntösbe bújtatva ismét megfogalmazni. Ez pedig azért vette el a kedvemet, mert Hartay képes úgy megszólalni, hogy az embernek belesajduljon a szíve, és mindezt olyan egyedi és utánozhatatlan módon teszi, hogy könnyen felismerhetővé válnak szövegei. Az említettek ellenére a verseskötetet végiglapozva egy nagyszerű utazás részesei lehetünk, melynek során nem lineárisan, sokkal inkább körkörösén haladunk, ahogy a szövegek egymásba kapaszkodnak, s ahogy a nyitó- és a záróvers összekapcsolódik.

Ahogy az évszakok változnak, úgy az ember is változik, például a felnövést, az érzelmeiket, a gondolkodást illetően. A könyvben felváltva szólal meg a gyermek és a felnőtt férfi, illetve az utóbbiban megbújó gyermeki én. Ők beszélnek csalódásairól, reményeikről és reménytelenségeikről, arról, hogy mit tervez el egy fiúgyermek, vagy mit ígér meg magának, és hogy később,

érett emberként hogyan alakulnak át ezek a tervek, és hogyan tudja megmagyarázni gyerekkori énjének azokat a pontokat az életében, amikor csalódást okozott neki. A fiú és a férfi párhuzamos monológjai mellett kiemelkedik még egy elem, az irodalom, ennek fontossága, folyamatos jelenléte, a reflektált versírás folyamata, és hogy ez mennyiben befolyásolja a lírai én életét és gondolkodásmódját. A leginkább idevágó szöveg a *Negyvenévek* címet viseli: „Elhagytak bennünket negyvenévek. / Karcmentes kijelzők villanása. / Égbe vájt barlang hanghatása. / Mert a rom is épül, egy alagútban is van felszállás. / Nekünk megmaradtak a versek, / ezek a kivilágítatlan, szakadékba lökött, / járhatatlan járművek. / Szekrény, tele fémbetűkkel. / Nehéz lélegzet, bezárt indulás. / Hogy valaha volt egy utazás.” Ezek a sorok a költői létről is szólnak, arról, hogy milyen küzdelmek zajlanak le a szövegek írójának lelkében. De az írással kapcsolatos nehézségekről is beszél, felvázolja, mit szeretne elérni, hogyan szeretne szövegeiben megszólalni, és kitér a vágyaira is, vagy arra, hogy ezek a megszólalások milyen indíttatásból jönnek létre, milyen célt szolgálnak. Az *Írni* című vers egy a pályája csúcán lévő szerző beletörődő és fáradt lemondása valami sokkal nemesebb célról annál, mint hogy pusztán önnön gondolatait vesse papírra. „A tájat nem tudtam tányérra szedni, pohárba / tölteni, pedig amit láttam, / valósnak tűnt. Amit nem érintettem, az nincs. / Amit öleltem, / az kibújt, mindig volt kifogása, hová / menekülnek idények és ideák. / Avas horizontok és szenesedő magasságok. / Csak egy mólóra kiülni, / és nézni a vízbe csöppenő nyálam indította / körüzenetet. Párolgunk.” Ez a pár sor siránkozásként is hathat, ám sokkal inkább egy fájdalommal átszótt lélek kitérülése a nagyvilág, az olvasók vagy épp a kritika előtt. Ez pedig bátorságra vall.

Hartay rövid, egyszerű mondatokba sűrít összerakott folyamatokat, ami alapvetően nem könnyű feladat, mégis megoldja szinte hibátlanul. Ami esetleg probléma lehet, hogy – megtartva az alig néhány szóra redukált mondatokat – néha magyarázkodni kezd, és egy-egy szépen megfestett képet túlbeszél, túlságosan körülír. Ettől eltekintve azonban a rövid mondatok egyszerre képeznek zárt és nyílt rendszereket, hiszen önmagukban és egymással összeolvasva is jelentést adnak. A versek tehát értelmezhetőek önálló szövegek-ként, de összeolvasva egy hosszú monológként is.

Ennek kapcsán fontos ki térni a versformákra is. Az olvasók többségében vélhetőleg jobban megragadnak a rímbe szedett szövegek. Kényes téma ez, megoszlanak róla a vélemények, Hartay talált egy békítőutat, ugyanis remekül vegyíti össze a kötött formát és a szabadverset, akár egy szövegen belül is. Néha becsúsznak ugyan ragrímek, amelyek képesek elrontani az összhatást, és amelyek talán az elhamarkodottság következményei. Pozitívumnak tekinthető továbbá, hogy a szerző nem áldozza fel mondanivalóját egy-egy jól hangzó összecsengésért, hanem mintegy lavinaként elindítja a szöveget, az pedig magától gördül tovább. A kezdetben hógolyónyi egység egyre több havat szed össze, egyre több pehelyhez tapad hozzá, így gazdagodik a kötet elején található szöveg több és több mellékszálal, kitérővel, oldalaggal. Mindez koherensen történik, a narratív szál nem bomlik meg. Erre az erős narratívára az a talán elsőre nem szembevető elem is ráerősít, hogy a verscímek ábécérendben követik egymást. Minden verseskötet esetében fontos a sorrendiség, az első vershez hozzáadhat valamit a második, a másodikhoz pedig a harmadik, és így tovább. Hartay követi ezt az elvet, azonban ki is egészíti, hiszen a verscímek ilyenfajta rendezése szintén visszautalhat a korábban említett útra, utazásra, akár felnövéstörténetre.

Az ősz ugyanis az öregedés jelképe, a kötet lírai énje pedig nem más, mint az élete felén járó költő, akiben még élénken jelen vannak a fiatalos jellemvonások, de már érzi magán az idősödés jeleit. Szakadék keletkezik múlt és jövő között, ez a szakadék pedig nem más, mint a kicsivel több mint nyolcvanoldalnnyi jelen. Innét beszél vissza fiatakori önmagának, és kiabál öregebb énjének. Mindezt még éppen annyira jóleső szentimentalizmussal teszi, hogy megszólalásai hitelesnek és őszintének tűnnek. Néha azonban elkerülhetetlenül pátoszos, kissé túldramatizált mondatokba futnak át egyes ígéretesnek induló sorok. Emellett Hartay gyakran alkot új szavakat – „álomlemente”, „nappalodás” –, amelyek giccsesen hatnak, mégis szépen beilleszkednek a szövegvilágba. Előfordul azonban, hogy nincs bennük újító szándék, ami bosszantó. Ilyen például *A japáncseresznye árnyékában* című vers, mindjárt a kötet elején, amely gyönyörű természeti képeket fest, de a zárlat – „Olvadt jégkrém rózsaszínjébe ragadt pillanat” – rengeteget elvesz a szépen kidolgozott szövegből. Meg kell említenem azokat a közhelyeket is – Hold, csillagok –, amelyek

Scolar Kiadó, Budapest, 2020

egy ilyen gyakorlott szerző esetében akár működőképesek is lehetnek, azonban itt inkább csak megszokott frázisok. Kiemelendők ugyanakkor a szokatlan és frappáns címek, amelyekben a szerző élettelen dolgokat ruház fel érzelmekkel, hangulatokkal, és amelyek határtalan képzetársításoknak adnak teret (az *Egy lépcsőház melanokóliája*, az *Évszakpazarlás* vagy *A színek kikiáltása* is ilyen).

Összességében a visszatérő motívumok, az ismétlődés és az évszakok életre hívása egy jól átgondolt kötetkonceptió stabil alappilléreit adják Hartay Csaba legutóbbi verseskötetében, és az építéshez szükséges elemek is igényesen kidolgozottak, még akkor is, ha nem mindig szilárd a kötőanyag. Megéri befizetni erre a körutazásra.

Mágikus és abszurd minimalizmus

Hernyák Zsóka: *Vadas*

Hernyák Zsóka első, *Morze* című kötet 2017-ben jelent meg a zentai zEtna Kiadó gondozásában. A rövidprózákat összefogó mű méltán keltette fel az olvasóközönség és a kritikusok figyelmét. A szerzőnő még ugyanabban az évben elnyerte a Sinkó Ervin-díjat. A könyv nagyszámú, rövidre és egyben remekbe szabott novellájának összetartozását több tényező biztosítja. Ezek közül érdemes kiemelni a Tanár Úrként megnevezett képzeletbeli szereplő hangsúlyos jelenlétét, az elbeszélő hozzá fűződő, érzelmileg felfokozott, pajzán viszonyát, „a direktség játékát”,¹ továbbá a következetesen alkalmazott nyelvi játékoságot, ironikus, nemritkán parodisztikus hangvételt.

A *Morze* szövegei olyan minimalista alkotások, amelyeknek kimagasló értékét a rövidforma megkötöttségeihez mesteri módon alkalmazkodó írásmód, kifinomult elbeszélés-technika, költőiség,² a prózák közötti bonyolult utalásrendszer és nem utolsósorban a mozgósított képzelőerő szárnyalása teremti meg. A kötet novelláiban megjelenített Tanár Úrral gyakorlatilag minden és bármi megtörténhet, egymásnak ellentmondó, sőt, egymást kizáró események is, kiaknázva a paradoxon ironiájában rejlő potenciált.³ Ezáltal válik a *Morze* főszereplője és az ő hihetetlen kalandjairól számot adó narrátora irodalmi értelemben véve élő-eleven személlyé.

A szerző újabb kötet a *Vadas* címet viseli, és kitágítja írásművészetének hatósugarát. A nemrég megjelent munka másfél tucat novellája immár nagyszámú szereplőt mozgat, miközben az elbeszélői pozíciókat is dinamikusan kezeli. A narrátorok egymástól gyakran markánsan eltérő identitásokat testesítenek meg.

A vonatkozó különbözőségek esetében a nemi jellegűek a leginkább szembeötlők. Az elbeszélői identitásokat a prózák érzékletes módon, változatos élethelyzetek és személyközi kapcsolatok, valamint dinamikák figyelembevételével teremtik meg. Ugyanez mondható el a novellák szereplőiről is. Csányi Erzsébet már a *Morze* szövegvilágát értelmezve az elbeszélői identitásjáték és szituativitás jelentőségét emelte ki.⁴ A narratori identitások megképződési folyamata és változékonysága a *Vadas*ban még hangsúlyosabb szerephez jut.

A kötet novellái rémálmokat idéző, szürrealizmusba hajló történeteket beszélnek el. A prózákat a mágikus realizmus és az abszurdum jellemvonásai hatják át. Ebben az irodalmi világban elmosódik, illetve a novellákon belüli narratív fordulatok függvényében dinamizálódik a földhözragadt, profán valóság és a szárnyaló, esetenként meghökkentő erejű képzelet között húzódó határvonal. Ennek megfelelően történhet meg például az a *Bálnák* című nyitó szövegben, hogy az önmagát egy kellemetlen

1 Mărcuțiu-Rác Dóra: Szakmaiság, szégyenjátékok és az igazán túlságosan is tisztelt Tanár Úr. *Helikon*, 15. (773), <https://www.helikon.ro/szakmaisag-szegyenjatekok-es-az-igazan-tulsagosan-is-tisztelt-tanar-ur/> (megtekintés dátuma: 2021. május 3.)

2 Szógi Csaba: „Mindenki a saját magjának kovácsa. Hernyák Zsóka: *Morze*. *Magyar Szó*, december 28., https://www.magyarszo.rs/hu/3562/Velemeny_Olvasolampa/176397/%E2%80%9EMindenki-a-saj%C3%A1t-mag-j%C3%A1nak-kov%C3%A1csa%E2%80%9D.htm (megtekintés dátuma: 2021. május 3.)

3 Bene Zoltán: A paradoxon ironiája. *BárkaOnline*, <http://www.barkaonline.hu/olvasonaplo/6526-a-paradoxon-ironiaja> (megtekintés dátuma: 2021. május 3.)

4 Csányi Erzsébet (2017). Identitás-játék Hernyák Zsóka *Morze* című kötetében. *Philos. Tudomány – irodalom – művészet*. 3–4, 91–95.

orvosi beavatkozást követően néma tátogása és egyéb élettani folyamatai, valamint testi adottságai okán partra vetett bálnához hasonlító elbeszélő-szereplő csodás események szemtanúja lesz. Megelevenedik előtte egy italautomata üvegén látható kép, az ábrázolt tengervíz hullámozni kezd, kilép merev keretéből, és a berendezés kivezető csöve alá tartott pohárba folyik. Az elbeszélő történet szövegvilága nem iktatja ki a realitás és a látomásos képzelet közötti különbségtételt, hanem annak elmozdítása által hoz létre narratív fordulatot, megteremtve ezzel a novella érdekességét és eredetiségét.

Hasonló elbeszélői stratégia figyelhető meg a *Farkaséhség* és az *Állomány* című szövegekben. Az előbbi novella Mancini nevű szereplőjének, miután megszülte gyermekét, az a benyomása támad, hogy „egy terebélyesedő füstölt sonkának adott életet.” Abszurd elképzelését különböző érzékszervi, leginkább szaglási és részben ízlelési ingerek által véli igazoltnak. Miután képtelen csillapítani farkaséhségét, hozzálát ahhoz, hogy lánya húsából falatozzon, majd pedig a testéből kiharapott részeket megfelelő módon formálható és ételfestékkel színezhető agyaggal pótolja, sikeresen elsimítva és ezáltal észrevehetetlenné téve az általa okozott roncsolás nyomait.

Az *Állomány* szereplője, K. úgy véli, saját koponyájában, az agya helyén halványkék vattacukor formájában ellenállhatatlanul ínycsiklandó édesség található. Mancinéhoz hasonlóan őt is farkaséhség gyöttri, és szintén képtelen megszabadulni képzelgésétől, azt teljes mértékben bizonyossággként éli meg. Megkéri barátját, segítkezzen neki egy körfűrészszel felnyitni a koponyáját, hogy hozzáférjenek a hőn áhított finomsághoz. Miként fogalmaz: „Nekem se szürke-, se fehérállományom nincs, helyette halványkék vattacukor gomolyog a koponyában. Szeretted a vattacukrot, nem? Nagyon kívánom az édeset, és szeretném megenni azt

a vattacukrot.” Miután a barátnő, aki az épel-méjüségét testesíti meg a történetben, kétségbeesetten és egyben felháborodva nemet mond a kérésre, végigméri barátját, akinek a szöveg hitelt érdemlő elbeszélői leírása szerint valóban vattacukor található az agya helyén.

A szövegek által megjelenített és narratív ívbe ágyazott fantazmagóriák, mágikus és abszurd elemek idővel a történetek egészét áthatják. Nem egymással összeegyeztethetetlen vonatkozások

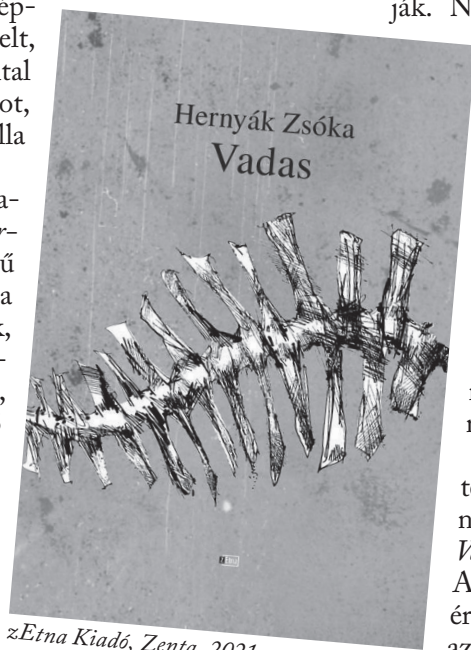
kaotikusságát, hanem a szövegszerűen megképződő valóság és a képzelet területeinek temporális egymásra csúszását eredményezik. Ezáltal válnak a *Vadas* szövegei felismerhetővé, egyedivé. Mágikussá, esetenként pedig egyenesen abszurdá. Ezek a prózák a meghökkentő minimalizmus alkotásai.

Az irodalmi fantázia intenzitásának és kiterjedtségének tekintetében hoz újat a *Vadas* az első kötethez képest. A *Morze* szövegeiben is tetten érhető volt a meseszerűség és az azzal összefüggő, minimalista köntösbe öltöztetett epikus túlzások alkalmazása – főleg

a főszereplő Tanár Úr jellemzésekor, illetve kalandjainak elbeszélésekor –, az új kötet azonban kiterjeszti ezt az ábrázolási és elbeszélési módot.

A *Vadasban* a mágikus és az abszurd, meghökkentő realizmus nem csupán elvétve, illetve szórványosan fedezhető fel, miként az a Tanár Úrról szóló írásokban tapasztalható volt, hanem a teljes szövegvilág alapvető prózapoétikai elemévé válik, némileg háttérbe szorítva a *Morze* esetében frekvenciátaliban alkalmazott iróniát. A mágikus és abszurd elemekkel függ össze a *Vadasban* is meghatározó szerephez jutó gyermeki perspektíva és megszólalásmód, vagyis a szekunder infantilizmus funkciója.

A szürrealizmust meg- és egyben felidéző varázslat teszi lehetővé a kötet prózáiban a narratív fordulatokat, hovatovább az magához a helyzet-teremtéshez is gyakran hozzájárul. Strukturális elemmé válik. Nagymértékben ez biztosítja a

zEtna Kiadó, Zenta, 2021.

kötetbe rendezett novellák összetartozását az elbeszélői identitások fentebb tárgyalt dinamizmusa és változatossága kontextusában.

A kötetkoherencia kialakulásához az állatvilággal kapcsolatos szavak, kifejezések és költői képek hangsúlyos és szisztematikus jelenléte is nagyban hozzájárul. A tizennyolc novella közel harmadának címét állatnév alkotja, vagy legalábbis szerkezeti elemként megjelenik abban, a történetekben pedig a fauna különböző képviselői szinte kivétel nélkül konstitutív szerephez jutnak. E tekintetben a *Borneó* című próza érdemel kitüntetett figyelmet, abban ugyanis a szereplő-narrátor begipszelt testén „egy egész ökoszisztéma burjánzott.” A novellában különböző gyíkok és pompázatos madarak tűnnek fel, a legfontosabb szerephez pedig az orángutánok jutnak a szereplő testén elterülő, Borneó szigetét idéző esőerdőben.

Az állatokkal kapcsolatos motívumrendszer jelentőségének ékes példája figyelhető meg a *Tobzoska* című prózában, ahol is a szereplő éppen egy ilyen „pikkelyes páncélú állatnak” ad életet. A *Medúzában* pedig az elbeszélő barátja, Géza a testi jegyekben megmutatkozó hasonlóságoknak megfelelően ezzé a titokzatos tengeri állattá változik, és otthonra lel a végtelen kékség birodalmában. A vonatkozó, a kötet cím által szervezőelemmé tett motivikus példákat még hosszan lehetne sorolni.

A kötetben nemcsak a különböző állatok szerepeltetése telítődik jelentéssel és jelentőséggel, hanem a szem és a látás tematizálása is. A *Vadas* szövegeiben nem csupán beszél egy hang,⁵ hanem egyúttal minden esetben és mindig, szakadatlanul lát egy szem. Ezek a szemek hol a valóságot pillantják meg a maga kérlelhetetlen mindennapiságában, azt pásztázzák és teszik láthatóvá, hol pedig a képzelet meghökkentő álombirodalmába engednek betekintést. Ezek a szemek időnként szelídek, egészen emberiek, és tárgyilagosságra törekednek, máskor pedig kimondottan vadállatiak, riadtak, és egyúttal riadalmat keltenek, meghökkentőek. Ennek megfelelően változik, alakul a panorama. Mindkét látásmód a kötet sajátja. Egyik sem lehet meg a másik nélkül. Egymásba játszanak, kiegészítik egymást, elbeszélői-ábrázolási, sőt, világteremtési feszültséget hozva létre. Ezt fejezi ki a *Csontok Ura* című novella záró mondata. Miután az elbeszélő-szereplő alászállt a címbe megjelölt mítikus figura testébe, bejárva annak legkülönbözőbb üregeit, veszélyes kalandokba bocsátkozva, kijut a szabadba, és egészen közel lép az óriáshoz. Ekkor fogalmaz úgy, hogy „olyan közel hajoltam hozzá, hogy üveges szemében végül nem láttam mást, csak a szememet.”

Ez a kötet történeteket mesél el, de egyúttal láttat és láttatni enged. Mélyen a képzelet világában gyökerezik.

5 Thomka Beáta (2001). *Beszél egy hang. Elbeszélők, poétikák.* Budapest, Kijarat Kiadó.

Az előző számunk tartalmából

Falcsik Mari, Fekete Vince, Lackfi János, Kürti László, Bíró József, Poós Zoltán, Vörös Viktória, Orcsik Roland, Sirokai Mátyás versei

Háy János, Kontra Ferenc, Oláh Péter prózái

Lovász Andrea beszélgetése Bernáth Zsolttal a Papírhajó rovatban

Tanulmányok a társadalmi szereptudat 19–20. századi megjelenési formáiról

Kiss Ilona kiállításmegnyitó-beszéde, tanulmány a tárlatról

Márton László drámája, a Nibelungok (3. felvonás)

Kritikák Háy János, Krasznahorkai László, Bánkői Dorottya, Fecske Csaba, Banner Zoltán könyveiről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház

Felelős kiadó: Seregi Zoltán igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrassy út 1–3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@gmail.com; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 3000 Ft.

Terjeszti a LAPKER Zrt.

Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.